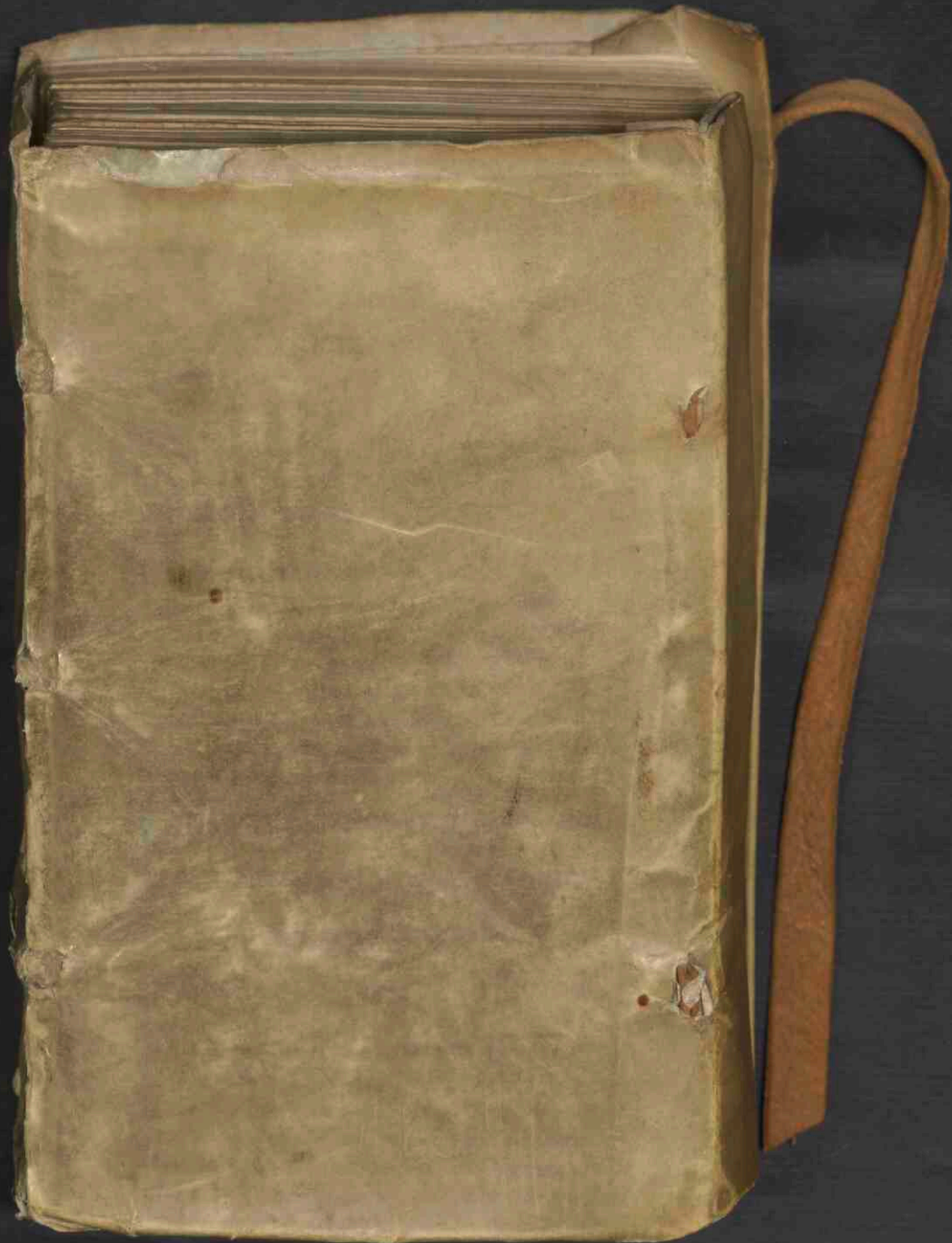

**Summa der godliker scrifturen : Oft een Duytsche Theologie,
leerende eñ onderwijsende alle mensche[n], wat het Christen
gheloove is, waer doer wi alle gader salich worde[n], eñ wat
het doopsel bediedt, na de leeringe des heylighen Euangelijs,
eñ sinte Pauwels Epistelen**

<https://hdl.handle.net/1874/427559>

Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell Huybert van Buchell (1513-1599)

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
  - de kopsnede
  - de frontsnede
  - de staartsnede
  - het achterplat

This book is part of the Van Buchell Collection Huybert van Buchell (1513-1599)

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

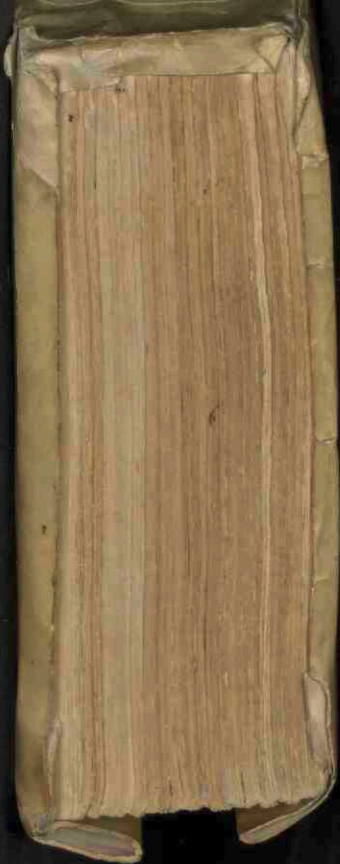
- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

Rariora

**E. ocl.
437**

plurimū dolorem non sentiūt. hi
is mens egrotat.

Cum dolore sepe appellare quēnī nō dol
intendit s; cūm doloris sic in epid. Dolores p
quos fuerū duntinuū sūt s; posteriores calidi
calid' t' s; in inteller. s; tacer har qm sūt cā to
loris. Tūc autē hie s; me ap' hca n. calida ut en
apile vulnū. incisiones excoarctōes. gausiones
t q' hōis patiūt infim' uience cor' e' tate faciūt
s; dūtar sen mē. seu mltū. s; q' itū uenō dūas

Queq; in multo tempore extenuā
tur corpa. tarde reuerti quē
ueniūt. ut tarde reficē o; **Q**ue
nō in modico modica.

Manet pauco tēp. extenuā corpa ex m
auode hūctat corpi. s; intell' nō q' dissol
uunt solida mē. **Q**ue nō multo tēp. extenuat
curuē p' tendūt dū s; hū t nūbra abū p' tōr' cor
diuidencia. tū q' dig' e' uas sanguinē q' quān
tia intelligitū. eē corrupta. nō nō possit
ab; dig' q' tate corpi suffi' vā q' uē s; tē
corpi abo restā. multo o; tēp. renocari. hca
p. mēdit sola corpa hūctate extenuata. q
dicta ab; ad a' s; s; e' uelocissē renocanda.
mūbra n. appentā t dig' e' nā e' dūm' eē fortia.
s; h' a' u' p' m' dūlas dūm' tūc' h' b' s; tū ad

em
cep
u aca
dicit
cab
tor h
hūoz
phas
ue
api
ton
m a
pon
s; t
ce. h
q' q' u
col. t
C
o p
m
mē
hū d
dan
t u
s; u
p' hū
cor
cū
h'

Theologia

Octavo n°. 437.

E. oct.
437

Rariora

Universiteitsbibliotheek

Utrecht

N 21. C

N 21. C

SUMMA DER GODLIKER SCRIFTVREN

Is een Duytsche Theologie, leerende
en onderwysende alle mensche, wat het
Christen ghelooue is, waer doer wi alle
gader salich wordē, en wat het doop-
sel bediedt, na de leeringe des
heplighen Euangelijis,
en sinte Paulwels
Epistelen.

Is weder om seer neerstelick
ghecorrigeert.

Prologhe.

A Enghestien dat alle mensche alle boecken niet lesen oft verstaen en connē, en op dat een peg helijc mach weten, wat het fundament van alle scrifturē is, en wat si ons leerē, so heb ic in dit boec cortelijc begrepē, het fundament en de summe vāder hepliger scrifturē, vā welcke dat principael en thoofst is, het gelooue, waer wt volghē hope en liefde. Op dat alle menschen mogen wetē, wat si sullē gheloouē, wat si sullen hopen, en waerom dat si godt sullē liefhebbē, en hoe dat Godt onse Vader is, en wi sijn kindere en hoe dat wi erfghenamē sijn vā het rijc gods, als sinte Paulwels ons leert in alle sijn brieuen, in verscheyden capittelen, die dicwils in dit boeck verhaelt worden. Item hoe dat wi sonder onse verdienstē salich wordē, op dat wi op onse goede wercken niet en soudē betrouwen, als de Ioude deden. Niet te min, als ick in dit boec schijue, dat Godt ons salich maect byten onse verdienstē, so en ist mijn meyninge niet, dat ick permant goede werckē ontraden wil te doen, maer mijn meyninghe is, alle menschen te leeren, hoe dat si goede wercken doen sullen, dat si op haer goede wercken niet betrouwē en sullen, noch salicheyt daer in soeckē, dan alleē int gelooue Christi en in de ghenade Gods: Dit ghelooue hadde Abraham, als Roma. iiii. staet: Want Abraham leefde tegen hope in hope, dat is, dat na der natueren en na menschen macht onmoghelic was, dat ghelooftē hi dat gheschieden soude, om dat

Prologhe.

hē Godt dat beloeft hadde. Also moet een pege-
lic Chriſtē mēſche tegē hope in hope leuē, dat is,
hi moet al ſijn goede werckē booz ſondē houden
en denckē, waert sake dat godt hē ordeelē wilde
na ſijn werckē, ſo en ſoude hi niet moghen ſalich
wordē: wāt heb ic wat goets gedaē dat behoort
godt toe, en mi niet, wāt doer gods gracie hebbe
ict gedaē, en daer en verdiene ic geenē loon aen.
En heb ic wat gedaē vā mi ſelue, ſonder de gra-
cie gods, dat is pocrilie en groote ſonde, ende
daer aen verdiene ic den ewigen doot: waerom
wil ic dā op mijn goede werckē betrouwē, want
ic en heb gheē goede wercken: alle mijn goet be-
hoort godt toe, alle mijn quaet behoort mi toe.
Also moet een Chriſtē mēſche hē ſelue veroot-
moedigē, en alle ſijn goede werckē booz ſonden
houdē, als ſi ooc ſijn, als Gla. xiiij. ſtaet: Alle on-
ſe rechtueerdichedē ſijn als een beuleert cleet. En
als dan een mēſche alſo vā hē ſelue en ſijn goede
werckē miſhoept, ſo ſal hi tegen hope weder om
hopē, en betrouwē op gods barmherticheyt, en
geloouē noch ſekerlikē dat hi ſalich ſal worden
om de woorden gods wille, want godt ſijn rijk-
beloeft heeft alle de gene die in hem betrouwē,
en godt is in ſijn woorden warachtich: Daerom
want ons godt dat beloeft heeft, ſo ſullent wi
ſtantachtelich gheloouen ende betrouwen dat
wi ſalich ſullen wordē, niet doer onſe verdienſtē
maer doer gods beloffenillen. En aldus moet
een peghelich Chriſtē mēſche miſhopen, ende

Prologhe.

hopē (als Abrahā dede) Wilhopē vā hē seker, en
 dā seker weder om hopē om Gods woordē wil-
 le. En dit sijn de twee dinghen die de wet en dat
 Euangelium doē: De wet doet ons mis hopen,
 wāt wi Gods gebodē nymmermeer en volbrin-
 gen: Dat Euāgelie (dat is de gracie des nieuwe
 testamēts) doet ons weder seker hopē en betrou-
 wen. En om dese twee dinghen te leerē sijn alle
 de schriftuerē geschreue. Een mēsche sal altijd in
 ootmoedichept bliuē en dēcken altijd, waert dat
 Godt hem oordeelē wilde na sijne werckē, hi en
 soude niet moghen salich worden, als Luc. xiiij.
 staet. Als ghi al ghedaen hebt (spreekt Chri-
 stus) dat v gebodē is, so suldi noch segghen: Wi
 sijn onnutte knechtē. En dit is de rechte Chri-
 like ootmoedichept, als in dit boeckken breeder
 verclaert wordt. En als wi also alle onse goede
 wercken voor sondē houden, en en verlatē ons
 daer niet op, en geloouen nochtans dat wi salich
 sullen worden doer Gods beloefte nisse, so sijn
 wi Abrahās kinderē, vā welke alle schriftuerē
 getupgenisse geuen, dat hi doer sijn gelooue sa-
 lich is geworden, en daerō heet hi een vader der
 geloouiger mensche. En dit ist gelooue daer ich
 in dit boec af schrijue, op dat alle mensche mogē
 tot kennisse comē, wat dat Chriestē ghelooue is,
 daer alle schriftueren af spreken, en bisonder S.
 Jās Euāgelie en S. Pautwels Epistelen, want
 hier in besluptē dese twee Apostelē alle andere
 schriftuerē, En wāt een mēsche gheloouē moet

Prologhe.

dat hi doer tgelouue salich wort, en niet doer sijn
 werckē, so heb ic hier cortelich begrepē, hoe dat
 het gelooue ons salich maect, en hoe dat wi kinde
 ren Gods sijn, en hoe dat wi onsen Vader wt
 liefden sullē dienen, en dat wi aen onse salicheyt
 niet en sullē twijfelē om Gods woorden wille.
 En als een mensche dese hope crijcht, so leert hi
 hier alle verdziet pacientelic dragē, wāt hi weet
 dat dit leuē sijn leuē niet en is, en hem verlangt
 seer na dat ander leuen, en dit leuen en houdt hē
 hoor sijn leuē niet, en dat doet het gelooue twelc
 altijt na Christum verlangende is: Mer die dit
 gelooue niet en heeft, die wordt mistroostich als
 hi angeluc heeft, en gatet hē wel, so geeft hi hem
 seluē tot sondē: en wāt hi gheē hope en heeft vā
 dat ewighe leuē, so dēct hi: ick wil dit leuē ghe
 bruyckē also lāge alst mi ghebuerē mach: en dit
 coēt hier wt, dat si niet en wetē, wat ons geloo
 ue is, en wat ons betrouwē is, en hoe wi kinde
 ren Gods sijn. Op dat niemāt hē en soude ghe
 uen wt mistroosticheyt tot sondē, so heb ic in dit
 boec cortelich begrepen, hoe dat wi sonder onse
 verdiēste salich wordē, want als een mēsche sijn
 beste heeft gedaē (als ic gesept heb) dā sal hi noch
 seggē, dat hi een onnut knecht is: en dat ootmoe
 dige hert, dat hi sijn onvolcomēheyt bekennt, dat
 doet dat hē sijn sondē en verlampenis en cranc
 heyt sijns bleeschs vā Godt wordt vergeuē: en
 dat hi te weynich heeft, dat geeft hem Christus
 wt hē seluē, en Godt die wort sijn rechtuerdige

Prologhe.

hept, dat is, Christus die maect hē rechtuaerdich
wāt Christus heeft sinē hemelschē Vader booz
ons voldae, om onse crāchept te hulsē te comen,
en dit staet Rom. vij. en in de eerste Epistel tot
ten Griekē, en. i. Ioan. ij. en hier loopt dit tegē
woordige boeck op. Dat leste deel vā dit boeck
leert, hoe dat alle staten leuē sullen, willen si na
Deuangelie leuen. Niet te min mijn meyninge
en is niet, alle staten gheestelick en weereltlick
te reformeren, want dat en wil ick mi niet ver
meten, maer ick thoone alleen wt de schriften,
hoe dat wi leuen souden, willē wi na Deuange
lie leuen: op dat een peggelijck mach weten, hoe
betre dat sijn leuē van de leeringhe Gods is, en
de dat hi dan doer de gracie Gods sijn leuen be
ter en mach. Ende ic en leere v niet dat men hee
ren niet subiect noch onderdanich en sal sijn, oft
dat Monicken wt haer cloosters sullen loopen,
maer ick leere v, op dat si mogen weten, hoe dat
eens Monics leuen sal wesen: en alst so niet en
en is, dat si dan haer gebreken bekennen mogē,
ende arbeiden also voozt aen te leuen: anders
waert beter hoor godt een ootmoedich publicae
van een heplich hypocrijt, wāt Godt en siet niet
wat ghi vā buptē doet, mer hoe dat ghi binne ge
stekt sijt. Als een Monic oft Nonne recht leeft
so en is dat leuē niet quaet. Mijn meyninge was
dit boec niet wt te senden, maer want dat so van
mi begheert is, so hebbe ick dat ouergheleedt, en
de principael capittelen wt der heyliger schijft

hier vergadert tot profijt van allen Christen
menschen,

Die tafel vanden Capittelen
int ghenerael.

Dem deerste vijftihien Capittelen sijn van
het doopsel, ende van het ghelooue.

Hoe moniken behooren te leuen. Cap. xvi.

Oft een monincs leuen beter is, oft een borgers
leuen. Cap. xvij.

Waeromme dat moniken niet voort en gaen in
duchden. Cap. xvij.

Wie sijn kinder te clooster sal brenghen. Ca. xix.

Van nonnen en canonissen leuen. Cap. xx.

Van susteren en canonissen leuen. Cap. xxi.

Van den echten staet en haer leuen. Cap. xxij.

Hoe datmen de kinder sal instrueren en leeren.
Capittel. xxij.

Hoe dat de borgers sullen leuen. Cap. xxiiij.

Hoe dat rijcke lieden sullen leuen. Cap. xxv.

Van tweederhande regiment. Cap. xxvi.

Hoe dat de burgemeesters, rechters etc. sullen le-
uen. Cap. xxvij.

Van schattingen en excijs den heeren te geuen.
Cap. xxvij.

Oftmen sonder sonde wel mach oorloghen.
Cap. xxix.

Hoe dat dienstvaers sal leuen. Ca. xxx.

Hoe dat weduwen sullen leuen. Cap. xxxi.

Van het fundament des Christendoms.

En eerst wat het doopsel bediedt.

Deerste Capittel.

At fundament des kerstendoms is het gelooue, welc daer so weynich menschen volcomelic hebben, ende nochtans meyuen wi altemael, dat wi dat Christé gelooue hebbē. Sint Paulus die waerdige Apostel Gods, en vermaent ons niet so seer tot eenigen duechden, als tot het gelooue, en hi en prijset in allen sijn brieuen geen dinc so seere, als het ghelooue, daerom moet een seer costelike duecht wesen, want hi en schrijft niet een Epistel, si en is vol vā het gelooue. Wi houden het gelooue voor een beghint sel te wesen des kerstendoms, maer voorwaer die het ghelooue heeft, die en heeft den kersten doot niet alleen bestaen, maer hi heeftet volbrocht. En dese dwalinge comt hier tot, dat wi niet en weten wat het ghelooue is, oft wat een goet kersten mensche gheloouen sal, oft gheloouen moet, dat hi salich mach worden. Wi meyuen als wi ghedoopt sijn, ende als wi gheloouen dat Godt Godt is, dat wi dan salich sullen worden, als sinte Marcus beschrijft in sijn selkienste capittel: So wie ghelooft ende ghedoopt is, die sal salich worden: Ende onder duyfent en is niet een die weet wat het doopsel bediedt, ende wat hi gheloouen sal.

Wat water des doopsels en neemt ons de sonden niet af, anders waert een costelic water, en

Dat doopsel leyt int ghelooue.

de anders souden wi ons daer alle dage eens in
wasschen. Dat vuntwater en heeft niet meer
crachten in hem seluen, dan dat water dat indē
Rijn loopt, want men mach so wel doopen indē
Rijn, als in die vunte. Doen sinte Philips den
ghelubden doopte, so Act. viij. staet, doen en had
de hi gheen ghewijt water, noch keersen, noch
sout, noch honich, noch gheen gewijt cleet, maer
hi doopte hem int water daer si eerst onder we-
ghen bi quamen. Hier moechdi wel merken, dat
de cracht des doopsels niet ghelegghen en is int
ghewijde water, oft in anderrē dinghen diemen
op de vunte nu heeft, maer waer in dan: Het is
ghelegghen in v ghelooue, dat is, als een men-
sche wort ghedoopt, so sal hi sekerlic gheloouen,
dat hem sijn sonden worden verghenen, ende dat
hi een kersten mensche is, en wordt een sone oft
een kint Gods, ende Godt wordt sinen Vader.
En hi wordt seker dat hi salich sal wesen, en hi
wordt deelachtich der passie Christi. En als een
mensche ghedoopt wort, so wort hi weker ghe-
bozen, ende hi cricht eenen anderen vader, ende
ander broeders. Sijn vader wordt Godt, en hi
wort Christus broeder, als sinte Paulus schrijft
totten Romeynen int. viij. capittel, daer hi Chri-
stum heet een eerste ghebozen sone onder veel
broeders. Ende daerom heet Christus in de hey-
lighe schrift, die eersten ghebozen sone te wesen,
want Christus is sijns vaders eerste sone, ende
wi sijn altemael na ghebozen doen wi ghedoopt

Hoe wi herbozen worden.

wordē. Ende daerom heet dat doopfel in de heylighe scrift, de anderde gheboorte, als Ioan. iij. staet: Ten si sake (sprack Christus tot Nicodemum) dat ghi andermael ghebozē wordt, ghi en sult niet ingaē int rijk der hemelen: want die des duuels kinderen waren, ouermidts de erfsonde, die worden doert ghelooue en doopfel, kinderen Gods, als Paulus Tit. iij. sept: Christus heeft ons ghesont gemaect doer dat badt der nieuwer gheboorte ende vernieuwinghe des heylighen gheests. Eph. ij. Wi waren tot der natuerē kinderen des torens, maer Christus heeft ons wt sijn groote liefde, als wi doot waren, wederom verlicht ghemaect. En dat suldy aldus verstaē. Daer hebben twee Adams gheweest, als Paulus scrift: Deerste was Adam onse eerste vader: Den anderen en nieuwen Adam was Christus. Ouermidts de sonden des ouden Adams waren wi kinderen des duuels, ende doer onse sonden hem eyghē geworden. De ander Adam Christus, heeft ons weder ghecocht en vry gemaect, en heeft ons van kinderen des doots ghemaaet kinderen des ewighen leuens, ende van kinderen des torens kinderen der gracen: Wāt Christus heeft met sinen doot teghen den duuel ghestreden, en hi heuet den duuel ende den doot verwonne, en al haer cracht benomē, die si ouer ons hadden. Nu, als wi dan gedoopt worden, so worden wi deser ghenaden deelachtich, ende het coemt ons te baten, dat Christus booz ons

Wat dat doopsel bediet.

ghesozuen is. Want (als ick nu gheseyt hebbe)
dat doopsel heeft sijn cracht wt den doot Christi.
Ende als wi dan ghedoopt worden, so bekenne
wi dat wi met Christo willen steruen, van wiens
doot het doopsel sijn cracht heeft, wi beteekenen
(legghe ic) dat wi willen steruen onse doozleden
leuen, oft onse quade begeerte, en dat wi (als sinte
Pauwels seyt) in een nieuwe leue willen wa-
delen: en daerom worden wi onder d'water ghe-
steken, om dat wi souden hier (also te spreken)
doot en begraven sijn, als Paulus Rom. vi. seyt.
Broeders, ghi sult weten dat ghi nu der sonden
ghesozuen sijt. Ende Col. ij. Ghi sijt begraven
met Christo doer dat doopsel inden doot. Also
dat wi niet en sullen leuen na dat leuen des we-
relts, noch na dat leue des vleschs, maer wi sul-
len leuen als kinderē gods, en ons leuen sal door
godt verborgē wesen, als sinte Pauwels scrift
Col. iij. Ghi sijt ghesozuen, en v' leuen is met
Christo verborghen. Ende als godt weder ten
ionelken daghe ten oordeel sal comen, dan sal on-
se leuen openbaer worden. Maer also lange tijt
als wi hier leuen, so sullen wi al leeren steruen;
want dit en sullen wi dooz gheen leuen houden:
dit is des werelts leuen, dat is der menschen le-
uen, dat is der menschen leuen die van Godt ver-
uremt sijn, de welke gheen hope en hebbē van
dat toecomende leuen, en daer niet na en wachtē
noch oock en begheeren: alsulche menschen sul-
len de werelt met haer wellust gebuyche: wat

Wie de werelt ghebruypcken sal.
de werelt met haer ghenuchte cneemt haer toe, en
si heeten ooc selue de werelt te wesen inder heyligher
scrift, als Christus seyt tot sinen discipelen
Joan. xv. Ghi en sijt van de werelt niet, maer
ick hebbe hi van de werelt wtuercozen. De werelt
sal haer verblijden, maer ghi sult v bedroeven.
Nu ter tyt heeten wi alle menschen wereltlic
te wesen, die gheen monic oft ander religioes
en is. Onse lieue Heere maecte onderschept tuschen
de werelt en sine discipelen eerder monicken
in der werelt quamen: Daerom en worden
in de heylighe scrift de menschen niet wereltlic
oft de werelt ghenoemt, die gheen moniken en
sijn, maer de ghene die na den vleesche leuen, die
niet en begheeren hier met Christo te steruen, en
verborghen te wesen, en niet en denckē om vlees
uen hier namaels, dat sijn wereltlicke mensche,
hi si Monic, Canonie, Nonne oft Bagpne, edel
oft onedel, groot oft cleyn. Want (als ic gheseyt
heb) der menschen leuen die Godt toebehooren,
dat is hier verborghen, en si schinen voor de werelt
doot te sijn, wāt si en leuen niet mede na het
leuen des werelts, en daerom haet haer de werelt,
want si en behooren de werelt niet toe, ghe-
lijc Joan. xvi. Staet: Si en sijn van de werelt niet
want waren si van de werelt, de werelt soude sie
lief hebben. Maer want si op de hunte belouen
alle de ghenuchte des werelts, met Godt te steruen,
daerom worden se van de werelt veruolcht:
en daer aen machmen alijt de discipelen en kin-

Wi worden Christus broeders.

Deren Gods by keunen, ist dat si malsanderen lief hebben, en dat si hier niet en leuen na t leuen des werelts, noch na de genuchte des vleeschs, maer ist sake dat si dit leuen voor gheen leuen en achten, maer si verwachten met brolijcker herte de toecomeste ons Heeren Jesu Christi, ende dan sal haer leuen openbar worden, en schijnen by Godt. Also soudent wi hier alte male leue, recht oft dit ons leuen niet en waer, want wi soudent dat by Godt verwachende sijn: ende in dit leue en soudent wi niet doen dan striden teghen onse quade begheerten, ende wi soudent alijt leeren steruen, als Job seyt in sijn. ij. cap. Het leuen des mensches is eenen strijt opter aerden, dat is, eenen strijt in een gheestelijcke doot. Ende dat wi dit doen sullen dat belouen wi, als wi ghedoopt worden, ende dat beteekent, dat wi onder dwaeter gheleken worden.

Wat het doopsel bediedt, ende hoe dat het niet dan een teeken en is. Dat. ij. Capittel.

Als wi ghedoopt worden, so sullen wi sekerlick weten ende ghelouen, dat ons alle onse sonden vergheuen worden doer Christum onsen salichmaker, en dat wi kinderē Gods worden: want God wordt onse vader, ende Christus wordt onse broeder: en dat selue recht, dat Christus heeft, tot die glorie sijns vaders, dat erigen wi ooc: want de broeders hebbe ghelijck veel rechts tot haers vaders goet. Dit en vercrighen wi niet doer onse goede wercken

Wat bate dattet doopsel in brengt.

want wi en hebbē noch niet goets ghedaen, als wi gedoopt wordē, maer puerlic doer de genade Gods, en doer onse gelooue, dat wi de ghenade Gods betrouwē, en dat wi hē voor eenē Heere en salichmaker kennē: wāt op dat hi ons mochte leuende makē is hi ghestoruen, en op dat hi ons groot en rijk mochte makē, is hi clepu en erin ge wordē, als. ij. Cor. viij. staet: Christus is om onsen wille arin ghewordē, als hi rijk was: Want Christus is ons geheel ouer ghegeuē van sinen Vader, op dat hi ons solde groot, rijk en salich maken doer sijn doot; wāt wi ons seluē niet helpen en mochtē, is hi voor ons gheborē, als Esa. ix. staet. Een kint is ons gheborē. Want wi altemael Godt allijche schuldich waren, om Adams sonde, daer wi alle te samen mede beeft sijn.

Als wi dan ons seluen niet helpen en mochten, want wi den duuel eyghen waren, so heeft ons Godt twee merckelijcke gauen ghegheuen ende twee dinghen om onsen wille gedaen: Ten eersten dat hi ons vrij heeft gecocht, en gemæest handen duuel ende sonde; Ten anderē, dat hi ons daer en bouē kinderē Gods, en erfgenamē van sijne glorie maecte, en dit al buytē ons verdienste: Ghelijck als Elaias hadde ghepropheteert in sijn. xl. capit. Des menschen boosheyt is hem verghēuē, en hi heeft tweederhande gauen bereghen. En Zacharias int. ix. capit. Keert v tot mi, want ick sal v tweederhande gauen gheuen, daer alle beyde dese propheten segghen, dat wi

Twee dinghen heeft ons Godt ghegheuen,
booz onse sonden, daer wi verdoemenisse booz
verdiēt hadden, van Godt hebben betregghen
twee gauen, en daer om liepen wt sijn side twee
fonteynē, water ende bloet: Met sijn bloet heeft
hi ons gherocht vanden dupnel. Met het water
heeft hi ons ghewasschen ende suuer gemaect,
want wi besuēt ende onreyn waren, op dat hi
ons reyn ende suuer mocht sinen Vader offeren
ende presenteren, als sinte Paulwels seyt Ephe.
iij. capit. ende op veel ander plaetsen. Hi heeft
hem seluen booz ons ghegheuen. Ende het wa-
ter beteekent noch dat water, ende dat wasschen
op de hunte, daer worden wi in ghepurgeert en
gheheylt doer ons ghelooue, op dat wi onbe-
suēt en suuer soude comē booz God den vader,
die ons uegenomē heeft booz sijn kinderē, en die
ons mede erfghenamē heeft gemaect van sijne
glorie met Christo Jesu sine sone onsen broeder.
En dit is de ghenade die ons op de hunte ghe-
schiet en ghegheuen wort. Maer op dat wi niet
ondauchaer sullē wesen booz dese genade, so ver-
bindē wi ons weder, en belouen dat wi hem wil-
len dienē, en wi verlake den duuel en alle sijn be-
rozinge, en wi belouē god te dieuē: en daer ont-
fangē wi onsen naem op, en godt schrijft ons in
booz sijn kinderē, ende wi hooren god toe, ende
godt hoort ons toe, want hi is ons vader en
de wi sijn sijne kinderen. Dit doopsel was
ghefigureert doen de kinderen van Israel wt
Egipten ghinghen daer de roode zee, ende doen

Die hystorie van dat roode meer.

Pharao int meer versanc, met al sijn geselschap,
De kinder van Israel ghingē int meer, recht oft
si in de doot haddē gegaen, maer want si Moysi
gheloofden, doer haer gelooue ghinghen si doer
dat water, en (also te spreken) wt den doot ghin-
gen si tottē leuē. Doen si te lande quamē, volch
dese Pharao na, maer hi verdranc met sijn volc.
Aldus doet een pegelic mensche op de bunte, als
hi wordt gedoopt: Erst ontloopt hi Pharaonē,
als hi beghint sijn eygendom, daer hi den duuel
mede epgē is, te bekēnē, en als hi vry begeert te
wordē van sondē en van Pharao, dat is vandē
duuel. Mer hi en mach Pharaonem niet ontloo-
pen, hi en moet doer dat roode meer, dat is, hi en
mach den duuel niet ontgaen, hi moet herbozen
wordē wt dē water en v. geest. En wāt de kinde-
rē vā Israel Pharao sagē na comē, so geloofden
si Godt, en sijn op Gods ghelooue en genade int
meer getredē, recht oft si indē doot hadde ghe-
gaē, mer niet haer gelooue gingē si doert water,
en sijn (so te sprekē) vāder doot tot bleuē gegaē.

Aldus sal eē mēsche dē duuel ontgaē, so moet
hi herbozē wordē wt den gheest en water, daer
gaet hi in, recht oft hi ter doot ghinck: wāt hi be-
loeft daer, dat hi al sijn quade begheerte steruen
wil, en dat hi hier wil leuē door de werelt oft hi
doot waer, dat is, dat hi niet en wil leuen nader
werelt, maer hi wil sijn leuē bergē bi God. En
aldus met ghelooue gaē wi in de bunte, dat is,
met gelouwe nemē wi aen indē doot te gaē, niet

Doe datmē een kerlken leuen sal belkaen.
des lichaēs, maer der sondē. En al duncket ons
Iwaer te wesen, also int mepꝛ, dat is indē doot te
gaē, wi nemē eenē moet, en gheloouen de macht
en goetheyt Gods, en gaē int mepꝛ, dat is, in de
geestelike doot, en wi nemē aen en belouen onse
sondē te steruē. En gelijc als wi dat met stātach
teliken gelooue en betrouwē dorre beginnē, so
geeft Godt ooc, dat wi dat mepꝛ, dat is wt desen
geestelike doot te lāde, dat is tot dat eeuwige le-
uen comē. Pharao, dat is de duuel met onse son-
den die veruolghē ons, maer si verdrinckē in dat
water, dat is, des duuels macht en alle onse son-
den gaē te niet als wi met sulckē gelooue in dat
water gaē. Als Pharao doot was, doē songē de
hinderē bā Israel en dācten Godt, dat si wt dat
water en wt dat perikel des doots warē te lāde
gecomē. Also oock een kerlkē mensche, als hi wt
dwater, dat is wt dese gheestelike doot coēt, dat
is als hi sterft, sal hi Godt dancken, dat hi hem
wt sulckē perikele heeft ghebrocht tot salicheyt
des ewigen leuēs. Maer also lāghe als hi hier
noch in deser weerelt is, so lāge sal hi inden doot
wesen, dat is, hi sal altyt geestelick steruē, en sijn
leuē sal verborgē wesen voor de werelt bi Got.
Siet, nh siet ghi wel hoe wel dat ons doopsel is
beteekēt int roode mepꝛ, als. i. Cor. x. staet. Dit
se vaders sijn al onder de wolcke geweest, en si
hebbē dat groote mepꝛ ouerghegaē, en sijn doer
Hopsen in de wolcke ghedoopt. En nh siet ghi
wel wat het doopsel beteekēt, en wat wi daer be

Het water en is niet dan een teeken.

Ionen. Nu op dat wi sondē althijt aendachtich sijn wat wi god beloeft hebbē, so wordē wi geteekēt met een crups, en met het water. Het ghelooue dat wi in dat doopsel hebbē, dat neemt ons onse sondē af, en het water en is anders niet dan een teeken, daer wi mede worden gheteekēt, dat wi onder gods wimpel, dat is, onder sijn crups horen en stridē, gelijc als de Jodē haddē het teekē der besnidenisse, daer mochtmē wt merckē oft si Jodē waren oft Heydenē, en gelijc als der heerē knechtē haers heerē teekē dragē, daer canmē bi wetē, wien si dienen. so crijgen wi ooc het teekē des doopsels op de bunte, daer wi mede beteekenen dat God onse Heere is. Ten anderē is het doopsel des waters nock een teeken der gracie Gods, daer ons godt mede seker maect, dat wi sijne gracie en genaden sullen ghenietē, en dat hi ons onse sondē vergeeft en sijn kinderē maect daer geeft hi ons het teeken des doopsels op tot een pant, dat wi seker souden wesen, dat hi ons niet verlatē en sal in onsen strijt en doot, die wi hier steruen in onse quade begeerten en sondē, en dat wi sekerlic sondē gheloouē, dat hi ons nu dit leuē sal geuē sijn eewige leuē. En op dat wi dan met grooter stantachtichept sondē bestaē te striden, seker wesende, dat ons Godt nimmermeer verlaten en sal, wāt wi hebbē eenē pant dā hē, het teeken des doopsels. En ist sake dat wi somtijts missen int roode mep, dat is, missen in onsen strijt bestaen te twijfelē, oft dat ons onsen

Ghelooue doet de sonden waf.

strijt te sner wordt, so sullen wi aensien ons teeken en pant dat wi hebbē van godt, daer hi ons mede beloest heeft, dat wi sijn hinderen sijn, en dat hi ons niet verlaten en sal. Also segghe ick dan, dat doer ons gelooue alle onse sonden worden vergeuen. En datse ons vergeuē sijn, en dat wi hinderē gods sijn, dat wi gode toebehoorē en dat godt sijn barmhertichept ouer ons toonē sal, daer ontfangen wi eenē pant op, dat is het teeken des doopsels op; also dicwils als wi op dat teekē denckē, dat wi dan soudē aendachtich wesen, wat gracie en genadedat godt met ons heeft gedaē, en dat wi god toebehoorē, en dat wi gods hinderē sijn. Siet, nu siet ghi wel wat doopsel bediet, en het is voor godt alleleēs oft ghi tachtich iaer out oft .xx. sijt, als ghi gedoopt wordt, want godt en siet niet hoe out ghi sijt, maer met wat opset en meyninghe, en met wat ghelooue dat ghi het doopsel ende dese gracie ontfangt. Hi en siet oock niet oft ghi Joden sijt oft Heydenen, man oft vrouwe, edel oft onedel, Bisschop oft bozgher, maer alleen die met gantsen ghelooue ende betrouwen tot godt coemt, die doet dat ewighe leuen ghewelt, ende hi vercrighet als Godt beloest int Euangelie.

Wat wi op dat doopsel belouen, en wat professie dat wi doen. Dat. iij. Capittel.

De weereltliche mensche allimen haer tot duechde vermaect, so seggē si, laet monicken dat doe, die hebbēt beloest, recht oft si

Wat men int doopsel beloeft.

niet verbondē en warē tot de leeringe Gods, en oft si niet beloeft en haddē, aēgelic dat geen moninc meer belouē can, dā wi op de vuute beloeft hebbe, als wi anders wel aenmerckē wat tdoopsel in heeft, als ic genoeg heb gesept. En wi sijn deel meer verbondē tot onse belostenisse, dā een moninc tot sijn professie, wāt wi en sweerē gheen mēsche, maer Gode, oft wi en belouē gheen menschē regel, mer het Euāgelie te houde. Laet ghi v noch dunckē dat het een clepu sake is kersten te wesen, en hebt Christus v leuē beloeft te betere, en niet na der werelt te leuē oft na dē blesche. Het is een groot dinc het kerstē gelooue aen te nemē, dat so wepnich menschen wetē wat het in heeft, ia ooc die hier voor de weerelt gheleert schijnē te sijn. Maer daer mocht pemāt leggē: Ic en heb Godt niet beloeft, ic was een kint. Latet die houden diet voor mi hebben beloeft. Ist dat ghi Godt niet beloeft en hebt voort aen als sijn kint te leuē, so en heeft hi v ooc dan niet outfangen in sijn genade, om mede erfgenaē sijnus rics te wordē. Nv niet te min, oft wi dat selue niet geloeft en hebbe, nochtās sijn wi dat al euen schuldich te houdē: Wāt oft ghi gestornē waert doen ghi een iaer out waert, soudt ghi ooc salich hebben geworden: ghi segt ia, doer tghe looue mijnre petē, so seg ic weder: kēt ghi het ghelooue dñre peten so machtich, dat ghi daer doer salich hadt mogen wordē, so is het gelooue dñre peten ooc machtich v te verbindē tot het gene dat si voor v

De gheuaders moeten de kinderē leeren,
beloeft hebbē op verlies uwer salicheyt. Daerō
moet ghi so wel hondē dat v petē voor v beloeft
hebbē, oft ghi dat selue hadt beloeft, Maer de pe
ten sijn schuldich de kinderē te vermanē, en hel
pen dat si ter scholē wordē geset, op dat si mogē
verstaē het **H.** Euāgelie en **S.** Pauwels Epistle
len en leeringhē. Wāt daer is de onghelerde so
wel toe verbondē als de geleerde. En Godt he
uet gebodē dat mē het **H.** Euāgelie soude vercon
digen, niet alleē den priesters maer allē creatue
ren, als **Marc.** xvi. staet, daer ons Heere spreekt
tot sijn discipelē: Gaet in de gantle werelt, ende
preekt het **Euāgelie** allē creatuerē: wāt het **Euā**
gelie behoort ons alle gelijc te wetē. En **S.** Pau
wels en heeft sijn Epistelē niet alleē gheschreue
tottē priesters, maer gemeyn borgers, als **Pau**
lus schrijft .i. **Cor.** i. daer hi belijdt dat hi sijn brie
uen sepndt totter geheelder kerckē, dat is, tot de
vergaderinge der **Christenē**, tot alle de gene die
den naem **Jesu** aenroepē. En Godt heeft so wel
den doot geleden voor den hupsman als voor de
priesters. Niet te min, Godt sal de schriftueren
epstlichen vanden priesters, want si gaen daer op
ledich, dat si souden studeren, en de onghelerde
de schriftuerē bediedē. Daerom waert goet dat
de borgers het **Euāgelie** na de letter selvs ver
stondē, en van buppen wisten met ander historie
wt den ouden testamente, want so souden si den
prediker beter verstaen. En ooc waert goet dat
een peghelich sijn kinderen liet leeren lesen als

Wat wi moeten geloouen

men in hoorleden tijden dede. De Joden hadden haer wet int hebreusche, die mocht en yegelic lesen en verstaen. Daer na werden de heydnen bekeert, en doen spraken man en vrouwe beyde latijn, en daerom wert den Bibel int latijn ouer geset, op datse alleman soude moghen verstaen, en men preechte int latijn, en de propheten werde inder kercken in latijn gelesen. En in die tijt waren veel vrouwe en ioncfrouwen, die de heylige scriften seer wel verstonden, gelijc als Paula en Eustochium, Demetrias en Marcella, en meer andere daer sinte Jerouymus al scrift. Ende de borgers lasen den Bybel binnens huys, met haer kinderen. Nu is een dinc van noode, oft datmen de heylige schrift in dupts ouerset, oft dat de kinderen altemael Latijn leeren. Mocht yemant nu seggen: Alle menschen en mogen haer kinderen niet ter scholen houden, want si arm sijn. Ic wilde wel datmen der armer luyder kinderen, wt dat gemeyn goet ter scholen hielt, oft datmen dat gelt name, datmen so oueruloedich te cost leyt aen heyligen en outaers te bercieren, aen cloosters en vicarien en prouens te stichten, oft datmen in der kercken offert, oft daer men gulden baten en ornamenten om coopt, dit gelt soudemen duysent mael beter besteden, datmen daer arme ionghen ende maechden mede ter scholen hielt, also lange dat si lesen conften ende verstaen, want men vint menich out mensche die sijn dagelics gebet te weten het Pater noster, noch Credo niet en can.

Hoemen de kinderen leeren sal.

Daerom seg ic, waert goet voor de Christēhept datmen alle kinderen liet ter scholen gaen, ter tijt toe, dat si mochten de heplige schrift perfecte lic en volcomelic lesen ende verstaen. En dā sou de de gene die gheen verstant oft sin en hadde te bliuen bi der scholen, een ambacht leeren: waert sake datmen also dede, dat soude dobbel profijt in de werelt brengen. Ten eersten en souden wi so veel onghelerde priesters ende moniken niet hebben in der hepliger kercken. Nu wordē daer so veel ionge priesters en moniken, ende alle mā en dient daer niet toe. Ende doer onghelerde priesteren ende moniken, isser groote dwalinge inder werelt gheromen, want si prediken dat si weten, en dat ghelouen de onghelerde. Ten anderen sout hier in baten, waert sake dat alle menschen eerst so langhe ter scholen ghingen, so mochten si altijt den prediker beter verstaen, waert sake dat si die hiltorie oft Euangelie na der letter selue hadden gelesen, ende so mochten alle borgers op haer werck niet haer knechten en kinderen van dat Euangelio oft vanden Psalmen, oft vander hepligher schrift malsanderen vertellen, voor haer fabulen ende lichtueerdige onbetaemde materien die si malsanderen na segghen. Ghelijck als men nu somtijts siet, dat ambachts ghesellen, die ter scholen hebben gegaen, die singhen dicwils langhen onder haer werck, die si int choor oft schole hebben gheleert, ende ander ghesellen singhen onsupuer liedekens,

Wat wi sullen gheloouen

want si en hebben anders niet geleert, en het is nau, dat si die artikelen des kerstē geloofs wetē en noch heetent alle kersten menschen te wesen.

Wat dat kersten gelooue is, en watmen geloouen moet die salich sal worden. Cap. iij.

Ich hebbe in dat begintfel gesept, dat het fundament des kerstē doms is t gelooue, welc gelooue so recht weynich menschen hebbē oft verstaen wat dat gelooue is. Wi meyne, als wi geloouen dat Godt Godt is, en onse Credo conuen, dat wi dan dat ghelooue hebben dat een kersten mensche schuldich is te hebben. De duuel gelooft ooc datter een Godt, eē ewich leuē, en helle is, en hi en is daerō niet te beter, so Jac. ij. staet: De duuelen geloouen, en si beuen. Item ghi sult eerst simpelic geloouen, sonder arguerē dat de vader, de sone en den H. gheelt een Godt is, dat sult ghi simpelick geloouen, en ghi en sult dit niet begeeren te verstaen, en becōmert v hier niet seer mede, want dit en is dat principael niet dat wi geloouen sullē, en ons gelooue en is daer niet in geleg en, want dat gelooft de duuel oock wel, alst gesept is, en des en is hi te beter niet.

Wilt ghi dan weten wat ghi geloouen moet, dat leert ons Paulus Rom. iij. daer hi van Abrahams ghelooue schrijft. Maer want wi dit niet verstaen en connen so moeten wi dat verder verhalen. So sullen wi eerst geloouen dat Euangelium. Doen de Heere began te prediken, doen sprac hi aldus, Mar. i. Laet v sonden leet wesen,

om salich te worden.

en gelooft den Euangelio. Mocht ghi braghen,
wat is dat Euangelium? Dat bediet op dupts,
een goede vrolike bootscap of tijdinge, want het
is een bootscap der gonstē, genade en barmher
tichept Gods tot ons. Het is, segge ic v, een boot
schap dat Godt ons in genade heeft gheuomen,
en daerom songen de engelen doen Godt gebo
ren was, so Lu. ij. staet: Ic vercondige v een groo
te blijfchap, daer is heden geboren v salichmaker
Christus Jesus. In dit Euangelium, dat is, dese
bootscap sullen wi geloouen, dat is, wi sullen se
kerlic ghelouen, dat Godt de vader sinen sone
heeft ghesonden, op dat hi ons soude vrij coopen
vanden duuel, dien wi eppen waren, ouermidts
de sonde onser eerster onderen, en wi en consten
ons seluen niet helpen, want wi eppen warē, en
niemant en mocht door ons voldoen, want wi al
temael gelijc eppen waren, so Rom. iij. staet: wi
hebben alle gader gesondicht en wi behoene alle
de ghenade Gods. Die dan voldoen soude voor
ons, die moest sonder sonde en epgedom wesen,
en sulcken patroon en was in de werelt niet: Su
was een dinc van noode, oft wi moesten eewelic
verloren bliuen, oft Godt moeste mensche wor
den. So heeft die almachtighe Godt onser ont
fermt, wt de groote liefde die hi tot ons ghehadt
heeft, so Jere. xxxi. staet: In eewiger liefde heb ic
v lief gehad, daerom hebbe ic v tot mi ghetogen
met barmhertichept, op dat hi ons Gode so met
sijn boot soude versoenen, So. ij. Lozint. v. staet:

Godt is ons vader,

Godt de vader heeft ons doer Christus sinen
sone versoent. So is Christus geworden eē mid
delaer tusschen Godt eñ dē mensche, eñ hi heeft
hem seluen geoffert een offerhande sinen vader,
daer hi ons mede versoent heeft. Eñ wāt nu de
duuel sijn hant stac in Godt, daer hi gheen recht
in en hadde, so heeft de duuel sijn recht verloren,
dat hi ouer ons hadde, eñ so sijn wi van des du-
uels eygendom verlost, eñ wi hoozen nu Godt
toe. Eñ wāt nu de sone gods mēsche gewordē is
so is hi onse broeder gewordē, eñ wi sijn sine broe-
ders, so sijn wi ooc mede erfgenaē van sijns va-
ders glorie, so Rom. viij, staet: Sijn wi kinderen
so sijn wi ooc erfgenamē met Christo. Eñ wi heb-
ben so veel eñ groot recht totten hemel als Chri-
stus selue heeft, want Christus is een sone gods
so sijn wi oock, behaluen dat Christus is een na-
tuerlic sone, eñ altijd een sone geweest, maer wi
sijn alleen kinderē gods, wt de goedertierēheyt
gods eñ gracie, die hi op ons heeft gelaten, also
Ephe. i. staet, dat godt ons heeft te vorē gelicht
kinderē gods te sijn doer Christum sinen sone.
Dit is deerste dat wi geloouen sullen, dat wi se-
kerlic kinderen gods sijn, eñ dat godt onse vader
is, eñ wi sijn kinder. Ten anderen sult ghi gelo-
uen de woorde gods, datter altemale geschie sal
dat godt heeft gesproken eñ beloest, so Paulus
van Abraham Rom. iij, sept: Godt hadde Abra-
ham beloest, dat hi eenen sone soude crigē, daer
noch de salichmakers des werelts van soude ge-

Ende wi sijn broeders.

voze wordē. Abrahā, al was dat sake dattet tegē
der natuerē was, dat sijn hupsvrouwē soude ont
fangē, niet te winn hi geloofde de woordē gods.
En doe de sone geboze was, doen gheboot hem
godt dat hi sijnē sone soude doodē, en hier was
Abraham ooc toe berept: En hi geloofde dattet
mogeliker soude sijn, dat hi vander doot weder
op soude staen, dan dat Godts beloftenisse niet
waer en soude sijn. Also dalt moeten wi ooch op
de woorden Gods staen, al waert sake dat alle
menschen, ende Enghelen, ende dupuelen ons
anders wilden wijs maken, wi sullen sekerlick
gheloouē dat gods beloftenisse sal geschiedē, en
dat godt ons houdē sal, dat hi ons beloeft heeft.
Nu wat heeft godt ons beloeft? Godt heeft ons
beloeft sijn ewighe leuen, doen hi seyde. Latet
v leet wesen, en dat ewighe leuen is v nakēde.
Ende op een ander stede. Alle de ghene die ghe
doopt is, en in mi ghelooft die sal salich sijn, als
Marcus schrijft in sijn. xvi. capit. Item hi heeft
ons beloeft vergiffenisse van alle sondē, alle den
genen die in hem geloouē, dat is alle den genen
die wt gātser hertē aen godt vallē en betrouwē
op sine groote barmhertichept ende ghenade, als
gheschreuen is int werck der Apostelen int. x. ca.
en sijn de woordē van S. Peeter tottē Joden en
Hebdenen. Alle prophetē ghenē getupghenisse,
dat si vergiffenisse der sondē hercrigen sullē,
alle de ghene die indē naem Christi gheloouen:
Item noch heeft hi ons beloeft dat wi hinderen

Wat ons Godt heeft beloeft.

Gods sijn sullen, so Jo. i. staet: Godt heeft macht
gegeuen dat si kinderen Gods sullen worden, al
de gene die in hem geloouen, dit sullen wi al te
mael stantaftelic geloouen, al ist sake dattet ons
omnogelic dunct te sijn na onse wercken of son-
dich leuen, als Abraham dede, want so Rom. iij.
staet: Abraham heeft godt gelooft, en̄ tis hē ge-
reken tot rechtuaerdicheyt. Als wi aldus met
gantcher herten geloouen, so ist onmogelic dat
wi vergaen sullē. En̄ want hi alle dinc machtich
is, so mach hi wel sijn beloeftenisse houden, ende
wāt hi die alder barmhertichste is, so wil hi ons
ooc gelaoue houden, alleen conuen wi in hem va-
stelic geloouen en̄ betrouwen. Want gelijk als
hi ons buytē onse verdiensten sijn kinder heeft
ghemaect en̄ sijn erfgenamen, op die bunte, also
wil hi ons ooc gheuen buyten onse verdiensten,
dat hi ons beloeft heeft. Daerom en sal niemant
miltroostich wesen, wāt gelijc als ghi met v goe-
de werckē niet verdient en hebt, dat v Godt sijn
erfgenamē gemaect heeft, so en sult ghi ooc om
v sondē niet miltroostich sijn, want het is alleen
wt de genade Gods, dat wi salich worden, ende
niet doer onse verdiensten, want eer wi eenich
goet hadden gedaen, ia doen wi noch, Gods viā-
den waren, doen heeft ons Godt sijn kinderen
en̄ erfgenamen gemaect, so Rom. viij. en̄ Ephe-
ij. Als wi doot waren in onse sonden, doen heeft
ons Godt wederom leuendich gemaect, met sijn
godlike gracie, ende hi heeft ons in gheuade ghe-

Niemant en sal mistroostich wesen.
nomē en heeft ons alle onse sondē vergheue en
sijn kinderē gemaect, en wi behouē godt toe, en
Godt behoort ons toe, en wi sijn een met Godt.
Daer o oft ons peniāt wilde mistroostich makē,
tst Engel oft duuel, wi en sullē hē niet geloouē,
want niemāt en mach de beloften Gods te niet
makē. Ist sake dat wi seker in Godt ghelouen,
Godt sal sijn belofte wille holdē, wāt op dat ghijt
geloouē sult, so heeft hi v dat met eenē eet ghe-
sworē, mer gelooft ghi hē niet, en wort ghi ouer
mits v sondē mistroostich, Godt die blijft stātaf-
tich, mer ghi en holdt geē gelooue, also. ij. Tim. ij
staet. Gods woort is ghetrouwe en onwanchel-
baer, wāt ist sake dat wi met hē sternē, so sullen
wi met hē wederō leuēdich gemaect wordē. En
ist sake dat wi hē niet en geloouē, hi blijft seker
en getrouwe: Wāt God heeft hē seluē ons ver-
bondē, en om sinder belofte wille is hi ons den
hemel schuldich; maer en ghelouen wi hem niet
so en is hi ons niet schuldich. Leest al dat Euā-
gelium doer, God en heeft gheē dinc so dicwils
gestraft in sijn discipelē, als ongelouichept, als
Mat. xiiii. staet. Doen sinte Peter op dat water
ghinc, sprac Jesus tot hē: D ghi cleyn vā gelou-
ue, waerō twiēfelt ghi: Item tot den ghichtigen
mēsche sprac Jesus: Betrouw sone, v sondē wor-
dē v vergheue. En tot de vrouwe die den bloet
ganc hadde: Betrouw dochter, v sondē worden v
vergeue, als Mat. ix. staet. En tot de blindē ge-
looft, ghi dat ic v helpē mach: En die Apostelē

Die ongeloonicheyt is althijt ghekracht,
en mochtē dē duuel niet verdrinē om haer onge
loonicheyt wille, als Christus seide tot sinē disci
pelen Mat. xvij. O ongeloonich volc en hertuec
kich, hoe langhe sal ic by u bliuen. Aldus siet ghi
wel hoe dicwils dat godt sine Apostelē heeft ge
strakt van haer ongheloonicheyt. En Moles en
mocht het volc vā Israel niet bzingē int lant van
beloestē, wāt hi godt niet gheglorificeert en had
de, en wāt hi aen God begā te twijfelen, op dat
wi soldē wetē, dat alleē kātastelic ghelooue en
betrouwē ons bzingt int lant vā beloesten, dat
is indē hemel: als Deut. ix. staet, en sijn Moles
woordē, tot dē volck vā Israel: Ghi en sult niet
gaē int lāt van beloesten, om uwer rechtuerdic
heyt wille, mer om dat Godt beloest heeft uwē
haderē Abrahā, Isaac, en Jacob: En daer om
heffet eē lant van belostenisse, wāt dat wi salich
wordē, dat en coēt niet doer onse goede werckē,
mer want ons godt dat beloest heeft, en Godt
wil sinē woordē macht gheue, also verre als wi
met gantser hertē hē geloouē: Wāt Godt heeft
hē seluē ons verbondē, dat hi ons deewige leuē
gheue sal, wāt hi en begeert anders niet dan on
se salicheyt, en hi hermaēt ons dat wi hē bidden
sullen, want hi wil ons gheerne verhoorē, als hi
ons beloest Joā. xiiij. Wāt ghi vanden vader on
der minē naem, dat sal u gheschiedē. En hi is be
rept alle vre onse sondē te vergheue, als si ons
leet sijn, also Ezechiel. xvij. staet. Ist dat een son
dich mensche hem bekeert van sijn sondich leuē,

Godt soect onse salicheyt.

tot rechtmaerdicheyt, hi sal leuen en niet steruē.
Ende Roma. x. staet: Alle de ghene die in Godt
geloofst, en betrouwt, die en sal niet beschaēt wor-
den, dat is, die wt gantschē betrouwen op Godt
staet, als de moordenaer die met Christo ghe-
cruplt was, als hi met gantsen betrouwē Chri-
stum aē geroepē hadde, wert hem gheantwoort:
Heden suldy niet in t Paradijs wesen. Ende
als Magdalena daer Christus toe sprack: Na
h gheloone is h gheschiet, gaet in bredē: als Lu-
cas seyt int. vij. capittel.

Wen derden moeten wi oock gheloouen, dat
Godt anders niet en begheert dan onse salic-
heyt: Ende daer omme, so wat ons ouercoemt,
wi sijn ghesont oft cranck, wi worden rijk oft
arm, wi worden gheert oft versmaet, wi sijn
edel oft onedel, wi leuen oft wi steruen, eten oft
drincken wi, oft wat ons anders toe coemt, wi
sullen althit hier, mede te vreden wesen, wat ons
Godt toe seyndt, seker wetende, dat sonder
Gods verhenghenisse gheen dinck en gheschiet:
want is dat sake, dat daer niet een blat van
den boom en waept oft halt, oft een Mussche
van dat hups en halt, sonder die wille ende ver-
henghenisse ons hemelschen vaders, hoe veel te
meer en coemt ons geen dinck ouer, dan dat godt
wilt, ende verhengt, als de Euangelist sinte
Mattheus beschrijft in sijn. x. capittel: ende sijn
de woorden des Heeren: Worden niet twee mus-
schen om eenen penninck vercocht, ende niet een

Godt soect onse salicheyt.

Van dien en sal der vallen inder aerde, sonder de wille des hemelsche baders, En wat Godt ons da toe seynt, dat sullē wi met grooter danckbaerheyt vā Godt ontfangē, als Abrahā dede, die wt sijn lant moest gaē, als Gen. xij. staet, daer Godt tot Abrahā sprac: Gaet wt v lāt, en wt v geslachte, en gaet int lant dat ic v thoonē sal. Doc was hi berept sinē alderlieftsten sone te offeren. Nu, wāt wi Abrahās kinderē sijn int gelooue, so moeten wi ooc Abrahams werckē doe, als Christus Joā. viij. septs: Sidp Abrahams kinderen, so doet Abrahās werckē. En daerō sullen wijt al verbudelic dragē, wat Godt hebbē wil dat wi lijde sul len: wāt waert dat ons niet en diēde, so soude hi dat wel behinderen dat het niet en gheschiedde, te wētē, als dier tijt, orloge, pestilentie, armoede schattinghe. etc. en ten lesten de doot selue: Wāt so Rom. xiiij. staet, Dkt wi leuē oft steruē, wi be hoozen Godt toe. Daerō en sal hē een Christen mensche niet bedroeuē, als hē tribulatie en lijde ouercoēt, maer hi sal hē verbliden, dat hē Godt waerdich kent dat hi wat om Gods wille lijden mach, als Dapostelen dedē, Act. v. Dapostelen sijn vrolic gegae vant gerechte als si gheslaghe warē vandē prince der Jode, verblidēde hē dat si waerdich warē om den naem Christi verdriet te lijde. En Christus heeft sijn discipulē anders niet beloest dā druck en lijde in dese werelt, als Joā. xvi. staet. De werelt sal haer verbliden, maer ghi sult v bedroeuē. Jte int selue capitel

Men moet verduydich sijn in lijden.

Spreekt Christus. In de werelt sult ghi druck en lijden hebbe: maer betrouwt, wāt ic hebbe de werelt verwonnen. En daer en is gheen sekerder teeken dat een mēsche verlore sal bliue, dā als hi hier eē sondich leue leyd, en dā voorspoet rijcht, want tis te duchtē dat hē dien voorspoet sijn eewich leuen sijn sal. En daer en is gheē sekerder teeken des salicheyts, dā als een mēsche godlic leeft, en rijcht dan alle verdriet, wāt voorspoet beteekēt ghemepulick dat Godt dien mēsche verworpen heeft, en het doet dē mēsche Godt vergetē: Mer tegespoet beteekēt gemepulic dat God dien mēsche lief heeft, en de mēsche wordt doer druck en lijden vermaēt om God aen te roepē, daerom sal de mēsche altijt sinē wille gheluc makē met den wille Gods, en lijden verduydelick al dat hē ouercomē mach, het si ozloghe, pestilentie, ia de doot selue, en dier ghelijcke. En de mensche sal altijt vast staen in sijn gelooue en betrouwē op Godt seker wetēde dattet niet en gheschiet sonder den wille en ghehenghenisse Gods, danckēde altijt Godt dat hi hē waerdich kent om sinē wille verdriet te lijden, als Job en Tobias deden, en meer andere, wāt Godt weet wat ons salich is. Ende die in sijn lijden murmureert oft claecht teghen Godt, dat en is gheē Christē mēsche, wāt hi en ghelooft niet, dat hē God versoect tot sijn salicheyt: Wāt wi sijn in Gods handē gelijc leem oft pot aerde in des potbackers handē, als Rom. ix. staet. **D** mēsche wie sijn ghi: die murmureert te

Wi behooren Godt toe.

gen God, mach leē oft potaerde wel seggē tottē
potbaker, waerō hebdi mi also ghemaect: Neen
si. En gelijc die potbaker maect wat pot dat hi
wil, so doet Godt met ons, wāt leuē oft steruen
wi (sept sinte Pauwels) wi hooren Godt toe, als
hoor gesept is. Hierom met sulckē stantachtigē
ghelooue alle verdriet te verdraghen, dat is eēs
Christen menschē leuen, en dat is het ghelooue,
daer het Christendom op ghefundeert is. Wāt
wi seker betrouwen en geloouen, dat Godt ons
Wader is, en dat hi ons niet verworpen en sal, al
ist sake dat hi ons nu castyt, wāt als ic v gheseyt
hebbe, daer en can gheē sekerder teckē sijn dat v
godt lief heeft, dā als v verdriet en ongeluc ouer
coēt, wāt alle schriftē des nieuwē testaments en
belouē ons hier niet dan danc en lijden.

Wandensekerstē wech om salich te wordē Ca. v.

DIt moet een pegelic Christen mēsche we
ten, dat niemāt vā Adams tijdē tot desen
daghe toe, dat ewighe leuen met goede
werckē en heeft verdiēt, noch niemāt en salt ooc
daer mede verdiēn, als Heb. vij. staet. De wet
en heeft niemant tot volmaectheyt ghebracht.
Daer om dwaalen si, die meppen dat si dan sullē
salich wesen, als si veel goets ghedaen hebben,
en alle die meppen dat si dan sullen verlore bli
uen, dat si gheen goet ghedaen en hebbē, want
goede werken en makē niemāt seker dat hi be
houden sal wesen, ende die niet goets ghedaen
en heeft, die en is oock niet seker dat hi verlozen

Wi worden salich doer Christum.
sal wesen. De wercken en mogen gheen seker
hept gheuen; want de Phariseus die heel goets
gedaē hadde, die grootē loon vā Godt verwach
tende was, die werdt van Godt verstaet, als
Luc. xiiij, staet, daer de Phariseus Godt danct,
dat hi niet en was als ander sondige menschen.
En de Publicaen die gheen goet gedaen en had
de, en ootmoedelic sijn sondē bekende, die werdt
van Godt in ghenade ghenomē. Hierom, op dat
wi mogen weten, dat Godt onse goede werckē
niet en behoeft om ons salich te maken, so sal ick
eerst bedieden, hoe dat wi alle salich sijn. In dē
eersten sullē wi wetē, dat wi ouermidts de erf
sonde waren den dupuel eygheu geworden, en
niemāt inder weerelt en mocht ons helpē, want
alle mensche Godt gelijc schuldich warē. Ende
(dat noch quader was) wi en bekenden onse al
sendichept niet, en wi en begeerdē ooc gheē hul
pe vā Godt. Als daer nu gheenen raet en was
om ons vandē dupuel vry te makē, so heeft de al
machtighe Godt doer sijn groote barmhertic
hept wt hem seluen willichlic sinē Sone Jesum
mensche laten worden, op dat hi doer sijn doot
die hi niet schuldich en was, ons mocht verlos
sen vanden ewighen doot, die wi al schuldich
waren, als sinte Pauwels schrijft Ro. v. Gelijc
als doer de sonde van eenē mēsche, dat is Adā
die doot op alle mensche gecomē is, so is ooc we
derom tlenē (dat is de gracie Gods) doer eenen
mēsche, dat is doer Christum op ons ghecomen.

Hoe dat wi salich sijn.

En Ephe. i. Gebenedijt moet sijn de Vader ons
Heere Jesu Christi, die ons gebenedijt heeft met
een geestelike benedictie, doer Christum sine So
ne. Aldus dese gracie is ons geschiet van Godt
puerlic tot synder goeder tierchept, niet doer on
se verdielte oft goede werckē, wāt wi niet en be
kendē ons epgendom, en wi en haddēs bā Godt
niet erus begeert, en wāt nō de dupuel sijn hant
stac in Godt, daer hi gheē recht in en hadde, wāt
hi niet gesondicht en hadde, so heeft Godt recht
ghecregen teghē den dupuel voor ons, en Godt
heeft ons bñj gemaect, en wi sijn sine erfghena
men, en alle sijn glorie hoozt ons mede toe, als
Paulus ons oueruloedelic leert in alle sijn Epi
stelē. Dit heeft Godt altermael ons gegeuē son
der onse verdiensten, en wi en behoeuē hier niet
om te arbejdē, wāt wi hebbēt al, en wi sijn alter
mael kinderen Gods, als. i. Johan. ij. staet. Siet
(sept hi) wat grooter liefde Godt tot ons ghe
hadt heeft, wāt wi wordē sijn kindere geheeten,
en wi sijn oock. Mijn alder liefste broeders, nō
sijn wi kinderen Gods, de salichept heeft Godt
ons willichlic ghegeuē doer Jesum Christum si
nen Sone, wāt Christus Jesus is mēsche gewor
den, op dat hi sine Vader voldoen mochte voor
ons, en op dat hi ons wederō sine Vader mocht
te versoenē, als Ro. ij. staet. Wi wordē gherecht
ueerdicht doer de gracie Gods die coemt van
Christo Jesu. So is Christus gewordē een mid
delaer en een bredemaker tusschē God den Va

Wi sijn alle kinderen Gods.

der en de mensche. Mocht pemāt bragen: Wat heeft hi sinē Vader voor ons gheoffert? Hi heeft hē seluē geoffert, en is seluē de offerhande gheueelt, als Heb. vij. staet. Alsdanigen Wilschop betaēde te sijn een middelaer tusschē God en dē mensche, die welcke was heplich, onnoosel, sonder sonde en onbesmet. En doer sijn doot is ons gegeuē, dat wi Christē mensche heetē, als Gal. iij. staet. Ghi sijn alle gader kinderē Gods doert gelooue dat ghi hebt in Christo Jesu. Ende wāt Christus mēsche is ghewordē, so is hi ons broeder gheworden, sijn wi dan sijn broeders, so sijn wi vor erfgenamē vā sijn glorie, die hi heeft met sinē Vader, als Rom. v. staet. Christus is voor ons gestoruē, en heeft ons deelachtich ghemaeet sijne gloriē. Mocht pemāt segghen: Heeft ons Godt de Vader dit altemael willichlic gegeuē, hadde dat niemāt verdiēt? Neēt. Niemāt en hadt verdiēt: niemāt en heeft met sijn verdiēt oft goe de werckē godt daer toe gebrocht, maer hi heeft wt hē seluē, en wt sijn barmhertichept dat ghedaen, gelijc als Hieremias int. xxvi. capit. sept. In een ewige liefde heb ic v lief ghehadt, en daerō heb ic medelijdē met v gehad, en ic heb v in gheade genomē. En Joan. iij. staet. Also seer heeft Godt de weereit lief ghehadt, dat hi sinen eenighen Sone heeft ghegeuen voor de weereit: op dat alle de gene die daer in hem ghelooft, sal moghē hebben dat ewighe leuen. Hierom, dat wi dan ten ewighen leuē sullen comen, daer en be-

Christus is ons broeder.

hoeft Godt onse goede wercken niet toe, als sijn te Pauwels schrijft tottē Griekē int. iij. capit. Waert sake datter eenighe wet ghegeuē waer, die pēnant mocht leuendich maken, so soude die rechtueerdicheyt wt de wet comē: Mer nu heeft de schrijtuere alle men schen onder sonde gellaten, op dat wi sonden sijn behouden doer dat gelouue in Christo Jesu. En totten Romeynen int viij. cap. Ist sake dat Godt met ons is, wie mach ons schadē? Of hi wilde seggen: Niemāt. Wāt doen ons de Vader sinen eenigen Sone gaf, wie twijfelt daer aen Godt en heeft ons alle dinck met hem ghegheuen. Wat dinck is dat? Dat is brijheyt van des dupuels epgendom, dat is, berghiffenisse van alle onse sonden, dat is, de glorie en blyschap des eewighen leuēs. Dit heeft ons Godt altermael ghegheuen, als Hebreo. ix. staet. Wi en sijn niet verlost met dat bloet der kalueren oft bocken, maer doer tbloet van dat onbeulecte lam Christo Jesu. En hierom en behoouē wi niet te arbeypden met onse goede werckē, om dat eewighe leuen te vercrigghen, want wi hebben al, wi sijn al salich, wi sijn al kindere Gods, Godt heeft ons dit altermael wt hem seluē buppen ons verdienstken ghegeuē. Nocht pēnāt dra ghen en segghen: Ick wil selue wat goets mede doen, op dat ick so veel te sekerder mach wesen, dat ick sal salich wesen. Alle de gene die dit segghen, alle de gene die dit meynen, dat haer goede wercken wat mede baten om salich te wordē

Doer godt worden wi alleen salich.

die blasphemieren tegen godt, en si spreken tegē
de mogentheyt en goetheyt gods, also Gala. v.
Itaer: Ick Paulus legge v, Ist dat ghi besneden
wort, Christus en sal v niet baten, dat is, ist dat
ghi eenich betrouwen set in de wet oft in eenige
wercken, so en sal v Christus niet helpen. Ende
noch seyt de heylige Paulus int selue Capittel:
Si gaen van Christo en si vallen van de gracie
gods, alle de gene die doer de wercken des wets
willen gerechtueerdicht worden. Hoe mogen dā
dese woorden claerder sijn: Daerom doen si alle
gader blasphemie tegen de moghentheyt gods,
die met haren wercken eenichsins willen verdie-
nen. Hierom so sullen wi alijt ons goede wer-
ken doen, wt liefde, tot profijt van onsen euen
menschen, en niet tot behoef onser salicheyt, wāt
wi doer Christum dat ewighe leuen seker sijn,
alst door gesept is: Die gene die met haer wer-
ken willen Gode holdoen, die doen tegen godt,
recht oft hi niet machtich genoech en waer son-
der onse wercken onse sonden te vergeuen, ende
oft Christus passie niet crachtich ghenoech en
waer sonder onse verdienlken ons ten hemel te
helpen. Daerom moeten wi alleen ende puer op
de genade Gods betrouwen sonder onse wer-
ken, oft Christus en sal ons niet baten.

Dat. vi. Capittel.

Mach pemaunt segghen: ick weet wel dat
godt wel machtich is om salich te makē
maer ic en weet niet oft hij sal willen

Wi worden salich

doen, ten si sake dat ic ooc selue mede rechtuaersdelic leue, mijn goede wercken sullen hem bi auentueren daer toe brenghen, dat hi mi salich maect anders en soude hÿt niet ghedaen hebben. Al ne gene die dit meppen oft seggen, die doen blasphe mie tegen de goetheyt Gods, recht of hi van hē seluen niet barmhertich en goet genoch en ware hi en moest eerst doer onse wercken tot barmherticheyt verweert worden, want so Rom. iij. staet. De belofstenisse en is Abrahe niet ghegheuen doer de wet, maer doer tgelouue alleen. Men gesien dat hi wt sÿnder naturen anders niet en is, dā goetheyt en barmherticheyt, als hi ons altijt bewesen heeft, doen hi in deser werelt leerende was, want hi en heeft niemant versmaet oft ongetroost gelaten, wat si ooc van hem begeerden, anders dā de ghene die in hem niet en geloofde.

Hierom suldi eens door al sekerlic weten, dat wi alleen puerliken doer die genade Gods sijn, en sullen salich worden. En godt en wil niet hebben, dat ghi v goede wercken of v rechtueerdicheyt met sijn rechtueerdicheyt sult mengē, recht oft v goede wercken wat mede gebaet hadden, want godt wilt alleen doen, en hi en wil geē hulpe hebben, want hi en behoeft niemants raet oft daet, niemants werckē of rechtueerdicheyt, als Ephe. ij. staet. Wi worden gerechtueerdicht om niet, doer de gracie gods, en niet wt onse werckē. En. i. Ioan. ij. Christus is geworden onse verlossinge. Mocht yemant bragē: Waerom wil ons

doer die gracie gods

godt dus wt hem seluen salich maken: Dat doet godt daerō, op dat hi sijn goetheyt en sijn barmherticheyt so veel te claerder op ons soude laten schijnen. *Ephe. ij.* Godt almachtich die rijk ende oueruloedich is in barmherticheyt, die heeft ons doer *Ahustum* vander doot wederom leuendich gemaect, op dat wi ons altēmael souden herwō deren, louen, danckē en glouificerē sijn goetheyt ouer dat menschelike geslachte. Want waert dat godt om onse wercken ons salich maecte, so en hadde godt dat niet gedaen duer sijn goetheyt, maer onse wercken hadden verdient, en so en behoefden wi godt niet te danckē, maer wi mochtent ons seluen en ons werckē toe scrjūnē, maer sinte *Paulus* en alle propheten leeren ons, dat wi alle salich worden doer de genade gods, en niet doer onse verdiensten, want wi geen en hebben. En gelijc als godt hebben wil, dat men niemant anders dancken, loouē oft liefhebbē en sal dan alleen hē, so en wil hi ooc niet hebben dat wi dan pēmant salicheyt sul len begheeren, dan van hem, want godt wil alleen wesen onse salicheyt en salichmaker, en hi en wil niet hebben, dat wi ergens anders troost sul len soecken, dan in godt en van godt, niet in ons seluē, niet in onse goede wercken. En hierom schrijft sinte *Paulus ad Tim. iij.* Daer is geopenbaert ouer ons die goedertierenheyt gods ons salichmakers, die ons heeft gesont gemaect, niet doer onse goede wercken die wi hebben gedaen, maer doer sijn gracie

Wi berouuen Godt van sijn goetheyt,
ende barmherticheyt. En hier o wie daer meynt
dat hi niet sinen rechtueerdich leuen den hemel
verdient heeft, die berooft Godt van sijn goet-
heyt, wāt Godt heeft ons willichlic wt hē seluē
salich ghe maect, aengesien dat godt selue heeft
ghesproken Joān. vi. Niemand en coemt tot mi,
ten si dat hem mijn hemelsche vader trect. Ende
Joān. xij. Sonder mi en muedi toch niet doen.
En godt spreeft doer den prophēt Dzeam. xiiij.
Wt v seluen en hebdi anders niet dan sonde en
verdoemenisse, maer suldi salich worden, dat
moet v van mi comen. En Rom. ix. Dat eeuwige
leuen en is niet des geens die dat hebben wilt,
ten coemt den ghenen niet toe, die daer na loopt
mer het is inden handen Godis, wie hijt doer sijn
barmherticheyt geuen wilt. Daerom dwaalen si
altemale, die daer meynen dat hem godt de ewi-
ge leuen schuldich is, oft dat sijt dan verdiet heb-
bē, als si veel goede wercken hebben gedaē, wāt
dat godt alleen gheeft den ghenen die hi wil, dat
willen si godt wt sijn hant nemen, en dese mens-
schen ewigent alre minst, ende si worden dicwils
ouer haren vinger gheslaghen, en van godt ver-
worpen, als die Pharisēus die daer sijn goede
wercken gode vertelde, recht of tse god niet ghe-
weten en hadde. Daer wildi dat tse der hemele
hebbē, ic sal v raet geuē, en betrouwt niet met alle
op v goede wercken, maer doet gelijc Luc. xvij.
staet: Als ghi al dat ghene ghedaen hebt, dat v
gheboden is, so suldi noch legghen, dat ghi onnut

Godt en is niemant den hemel schuldich.
te knechten sijt. So ootmoedich moet een men-
sche van hem seluen gheuoelen, sal hi salich wor-
den, want godt den houerdighen altijt weder-
staet, ende den ootmoedigen geeft hi gracie, also
Ja. iij. staet. Want godt heeft veel lieuer eē son-
dich mensche die ootmoedich is en valt godt te
voet, ende begeert genade, dan een mensche die
beel goets gedaen heeft, ende verhouerdicht hē
daer wt, oft die daer meynt dat hem godt schul-
dich is doer sijn goede wercken. Want (als ic ge-
sept hebbe) godt en wil niemant om sijn goede
wercken salich maken, maer om sijn barmhertic-
heyt wille. En op dat wi godt daer voor mogē
dancken, ende op dat sinen name van ons allen
mach worden geloof, gedaent ende gheert, als
Eph. i. staet. Godt heeft ons een lieflick ende
danckelic werck gedaen doer sinen sone. Op dat
al de weerelt mach louen en prisen die goetheyt
en de barmherticheyt Gods: ende Rom. iij. Die
rechtvaerdicheyt Gods is nu sonder wet open-
baer geworden. Ende hierom en wilde godt nie-
mant ten ewighen leuen laten comen, voor sijn
gheboorte, noch Abraham, noch Isaac, noch Da-
uid so Romano. iij. staet: Wi hebben alle gader
gesondicht, ende wi behoeuen alle gader de gra-
cie gods. Op dat si ende wi soudē weten, dat
alle menschen, die daer salich geworden sijn, dat
si door den doot Christi salich sijn geworden, en
niet doer haer wercken, want mocht pemat met
goede wercken salich worden, so soude Abrahā,

Christus is den wech, waerheyt en leuen.
en David wel hoor Gods gheboorte ten hemel
gecomē hebbē, maer Godt en wilde dat niet heb
ben, op dat wi soldē wetē, dat alle onse salicheyt
gelegē is in Christus doot, die hi tot sijn berm
herticheyt hoor ons geledē heeft. En daer en is
anders gheenē wech ten ewighē leuē te comen
dan doer den gecrupsten Jesum, daerō sullen wi
alle onse hope en betrouwē in Godt setten, aen
roepende altijt sijn groote barmherticheyt, ende
segghende aldus: O lieue Heere Godt almach
tich, ic erme sondige mensche belijde hoor v god
lijcke mogētheyt, dat ic met mijn sondē ewige
hellsche pijn verdiēt heb doer v groote rechtuaer
dicheyt; maer nochtās so crūge ic hope en troost
tot uwe goedertieren beloftenisse, daer ghi segt
int Euangelie: Alle die in mi ghelooft, die heeft
het ewighe leuē. Hierō so come ick arm sondich
mensche tot v lieue Heere Jesu Christus, eenighe
fonteyne der barmherticheyt, niet betrouwende
op mijn goede wercken, noch op eenige dinghē,
dan op v alleē, want ghi sijt alleen den wech, de
waerheyt en dat leuē: en ic bidde v, wilt doch mi
arme sondich mensche ghenadich sijn. Amen.

Aldus sal een Christus mensche hē seluen ver
ootmoedighē, en cleyn vā hem seluē en sijn goe
de werckē ghenoeien: gelijc Esa. lxiij. staet: alle
onse rechtueerdichedē sijn als een beulect cleet.
En Godt en heeft niemāt om sijn werckē salich
gemaect, maer alleen doer sijn godlike genade,
so Rom. xi. staet: Wi sijn behouden wt de gracie

Goede wercken en maken niet salich.

Gods, en niet wt onse werckē, wāt anders waer
Gods gratie te niete. En Godt die wil hebben
dat onse salichept sal wesen wt sijnder gratiē, en
niet wt onse verdienst: wāt heeft daer pemāt oft
ran daer pemāt doer sijn goede werckē den he-
mel verdienen, so en ilt gheen gratie oft gawe
Gods, maer so ilt arbepts loon, en so en gheeft
ons Godt niet wt hē seluē, maer wi verdienen
hē af, als huerling hē die om ghelt arbepten: en
dat en mach niet sijn, want sinte Pauwels sepi:
Doer de gratie Gods sidp salich geworden, niet
doer de werckē, maer doer d' ghelooue, wāt het
is een gawe Gods, ten is gheē arbepts loon, op
dat wi niet en soudē meynē dat wi ons seluē heb-
ben salich gemaect, als hi Eph. ij. scrijft: Als wi
doot warē doer onse sondē, so heeft ons Godt le-
uende gemaect. Aldus en sullē wi in ons seluen
niet glozierē, wāt Godt en wil niet hebben dat
wi hē dienē sullen om loon als knechtē, maer hi
wil hebbē dat wi hē lief sullen hebben, als kinde-
ren harē vader, wāt hi heeft selfs gesept tot sijn
Apostelen Joā. xv. Ic en sal d' voort aē door gheē
knechtē holdē, maer door mijn vrienden. En op
een ander stede sprac Christus tot sinē hemelschē
Vader Psal. xxi. Ick sal u wē naē minē broeders
bercondighē. En als onse Heere berresen was
vander doot, sprac hi tot de vrouwē die te graue
quamen: Gaet en segghet mijnē broeders, dat si
gaē in Galileen, daer sullen si mi sien. En Chri-
stus spreekt Mat. xxij. Wilt anders gheenē va-

Dat testament Gods.

der soeckē opter aerde, wāt ghi hebt altemal eenē vader indē hemel, ende daerō en leerde ons Christus niet dat wi soudē biddē, Heere ons die daer sijt indē hemel, maer hi leerde ons: Vader onse du bist indē hemel, als Mat. vi. staet. Wāt wi sijn kinderē sijn: en sijn wi Gods kinderē, so sijn wi Gods erfgenamen, als door gheseyt is.

Dat. vij. Capittel.

Mecht pemant braghē. Is dese ghenade Gods alle mēschē gegeuē? Neen, mer si is allē mēschē gegeuē diet gheloouē, en alle de ghene die in Christum gheloouen die sijn kinder Gods, als Jan. i. staet. Alle de ghene die hē ontfangen hebbē, die heeft hi macht gegeuen kinderen Gods te wordē die in sinē naē gheloouen. En Hebrē. iij. xi. Alle de gene die tot godt gaet, die moet geloouē, dat hi is, en dat hi een loo-ner is vandē ghenē die hem soeckē. Hier om heb ic gesept, dattet geheele nieuwe Testament, die Euangelie met sinte Pauwels Epistelen, ons principalikē anders niet en leerē, dan dat geloouē en betrouwē in Christum. Daerō is dat ghesloouē een fundamēt des kerstedoms: En hierō sal d' Gods passie oft gods ghenade te stadē comen, so moet ghi dat sekerlic geloouē, seker wetende dat Gods woordē en beloftemisse warachtich moetē sijn, wāt Godt heeft ons sijn kinderē genoēt, als Gal. iij. staet. Din dat ghi kinderen gods sijt, heeft godt de gheest sijns soons in ons hertē gelondē, En hi heeft ons wājheyt vāden

Dat Testament Gods.

duel, en vergiffenisse vā onse sondē vercregen
en beloeft, en hi heeft ons sijn erfghenamē ghe-
maect en genoēt. Dat is sijn Testamēt geweest
dat hi ons gemaect heeft, en daer is hi op gestor-
uē. En op dat wi dat so seker soldē ghelouē so
heeft hi hier ons gelatē tot eē seker teekē sijn hep-
lich lichaē tot eē spise, en sijn heplich bloet tot ee-
nē drac, als Luc. xxiij. staet. Doē onse Heere. sadt
indē laetste anēt mael met sijn discipulen, so gaf
hi haer tbroot, segghēde: Neēt, en eet, dat is mijn
lichaē dat voor v sal geleuert wordē, en dē kelc:
drinct daer wt al te samen, dat is den kelck des
nieuwē testaments in mijn bloet, dat voor v en
voor veel mensche sal gestort wordē tot vergiffe-
nisse der sondē. En dat lichaem is een pant sijn
re liefde tot ons, en daer en bouē heeft hi hier ge-
latē sijn gheest in ons herte, die ons hier op die
werelt vertroost in onse tribulatiē, als Ro. viij
staet. Die gheest Gods gheeft onsen gheest ghe-
tupchnisse, dan wi kinderen Gods sijn. Ende ist
sake (als sinte Pauwels sept totten Galaten in
sijn cap.) dat niemant en derre eens menschen te-
stament wederroepen, als hi daer op ghestoruē
is die dat ghemact heeft, hoe veel te meer en sal
niemāt Gods testamēt mogē weder om roepen
oft te niet makē. Hier om sullē wi sekerlic geloo-
uen en seker wetē, dat wi beholdē sullē bliuē en
dat wi kinderen Gods sijn, want ist sake dat wi
valt op Godt staen, hi en sal ons niet lieghen,
gods woort blijft inder ewicheyt.

Van dat Testament Gods.

De mensche ghelooft in Godt, die alle sijn be-
trouwen en hope in Godt sedt en op sijn barm-
herticheyt, en niet op sijn epgē werckē, mer alleē
op de goetheyt Gods en op de verdiēlste Gods,
en seker gelooft dat hē Godt sal holdē dat hi hē
beloeft heeft, als vergiffenisse der sonden en se-
kerheyt des eewigē leuēs, dat is een recht chris-
ten mēsche, en hi gelooft seker dat Gods woordē
waer moeten wesen, al ist sake dattet hē na
sijn werckē onmoghelick dunct te wesen, niet te
min hi ghelooft badt, dat hi sonder alle goede
werckē sal salich wordē, dan hi gheloouē soude,
dat Gods woordē niet en sullē geschie, ghelijck
als S. Paulwels van Abrahā beschrijft, die daer
meer geloofde dat sijn hupszouwe die daer out
en onuruchtbaer was kinder soude crigē, dan hi
gheloofde dat Gods woordē niet en soude ghe-
schie: en doer dit ghelooue is Abrahā rechtuaer-
dich gerekēt voor godt, niet doer sijn goede wer-
ken. So moet oock een kerstē mēsche, al duncket
hem onmogelic te wesen salich te wordē, wāt hi
geen goet gedaē en heeft, hi sal niet te min so se-
ker staē op de guetheyt Gods en op de woordē
Gods, dat hi daer aen niet twifelē en sal, gelijk
Luc. xxi. staet. Hemel en aerde sullē vergaē. **Wā**
desen gelooue staet Roma. x. Alle de ghene die
daer aenroept den naem des Heerē, die sal salich
wordē. Maer wie wil aenroepē dē genen die hi
niet en gelooft, dat hi hē helpē sal? Daerō moet
ghi eerst in hem geloouē. Roept ghi hem aē met

De eerste predicatie Gods.

Welcke ghelouue, ghi sult salich wesen. Ende S. Pauwels seyt int selfde cap. Alle de gene die in hem geloof, die en sal niet bliuen onghetrooft. En ist sake dat ghi met utwē monde belijdt godt den Heere, en dat ghi met gantser hertē gelooft dat Godt Christum verweert heeft vander doot so sult ghi salich wesen. Ende als sinte Marcus Euangelist schrijft int eerste cap. dat woort dat Christus eerst predicte: Laet v leet wesen, dat ghi ghelondicht hebt, ende ghelooft den Euangelio, want het rijk der hemelen is v nakende. Wat dat Euangelie is, dat is hier te bozen gheseyt. Na dit gelouue schrijft S. Jan int. iij. cap. en sijn de woordē Christi tot Nicodemum. Belijck als Moyses heeft verheuen iserpēt in de woestine, so maecte des mensche Sone verheuen worden indē cruyce, op dat alle de ghene die in hē geloof, niet verlore en bliue, maer dat hi mach vercriggen dat ewich leuē. Wāt so lief heeft Godt de weerekt ghehad, dat hi sinen eenighen Sone heeft ghegheuen voor de weerekt, op dat alle die in hem gelouue soudē criggen dat ewige leuē. En int selue cap. vā S. Jan. Die daer geloof in den Sone gods, die heeft dat ewighe leuē. En die daer niet in en geloof, die en heeft dat ewighe leuen niet, mer den toorn gods blijft op hē. **W**t alle de schrifte moechdi merckē dat wi alle mael kinderen gods sijn, alleen doert ghelouue. En dit wilde ons Godt liever seker toelagghen en belouē doer ons gelouue, vā doer onse goede

De eerste predicatie Gods.

werckē, op dat wi so veel te sekerder souden sijn
vā onse salicheyt. Wāt hadde Godt gesept: al de
gene die dat oft dat doet, die sal salich wordē, so
soudē wi onseker wesen, oft wi behoudē souden
bliuē oft niet, wāt wi en soudē niet wetē oft wi
niet genoegh goets en haddē gedaē, om de ewige
leuē te verdienē oft niet. Mer nu heeft ons godt
beloest om ons gheloofs wille, doer sijn gratie
niet doer onse werckē, op dat sijn so veel te seker
der soudē wesen, wāt wi sullēt sekerlic geloouē
en seker wetē, dat wi kinderē gods sijn, niet dat
wi dat herdiēt hebbē, mer wāt hijt ons beloest,
en gods woordē moetē waer sijn. Daerō ist sa-
ke dat wi volcomē betrouwē in Godt, en volco-
melic in hē gheloouē, so sullē wi seker wesen dat
wi salich wesen sullen. Dit ghelooue hadde sinte
Pauwels beschreuen, doen hi sprac. ii. Tim. i.
Ic weet wat ic gelooft hebbe, en ic ben seker dat
hi mijnen schat sal moghen bewaren, ter tijt toe
dat ic bi hem come. Item in de selue Epistele int
iii. cap. Ic heb gelooue ghehoudē, ick hebbe mij-
nen loop volbrocht, nu voortāen is mi bereypt de
croone der rechtueerdicheyt, mi niet alleē, maer
alle de gene die in hem hopen, en liefhebben sijn
toecoemste. En sint Jan seyt in sijn eerste Epi-
stel int. iii. cap. En nu wetē wi sekerlick, dat als
God coemt dat wi dā hē gelijc sullē wesen. Dit
gelooue hadde sinte Martijn, doen hi sprack tot
den dupuel: Wat staet ghi hier ghi bloedige bee-
ste: ghi en sult mi niet hebbē, Abrahā schoot sal

Voor de doot en sal niemāt veruaert sijn.
mi ontfangē. Dese sekerhept hadde S. Ambrosius
doen hē wert gebraecht, oft hi ooc veruaert
was voor den doot, doen antwoorde hi weder:
Waerom soude ic veruaert wesen, aēgesien dat
wi so goedē Heere hebbē. Hierom sullē wi altijt
meer begheerē te steruen, en bi Godt te wesen,
dan wi sullē voor de doot veruaert wesen, als
i. Corint. xv. staet. D doot waer is nu v victorie?
En Philip. i. Mjn leuen is Christus, en de doot
is mi groot gewin, want op dat wi niet en soude
schroemen te steruē, so is Godt voor ons gestor-
uen, en Godt heeft de doot ende de macht des
doots verwonnen. Dat. viij. Capittel.

Mecht pemāt segghē, als ick dit sekerlic
gelooue dat ic een kint Gods ben, ende
dat Godt voor mi voldoen heeft siner
hemellichē Vader, behoeue ick dan niet goets te
doen? Paulus seyt Gala. v. Dat gelooue werct
doer de liefde. Sal ict dā altemael op Godt late
staē, en sal ic sijn gebodē niet houdē? Ic antwoor-
de weder. Als ghi sekerlic ghelouft dat ghi een
kint Gods sijt en dat hi Godt so groot gemaect
heeft, so suldi aldus denckē. Siet, Godt heeft mi
sijn kint en sijn erfgenaem vā sijne glozen ghe-
maect, en hi heeft mi ghegeuē vergiffenisse vā al
mijn sondē. En ic sal met hē na cortē tijde sijn in
dat ewige leuē dat hi mi ghegeuē heeft, bup ten
mijn herdiēste: Wat sal ic Godt weder te lieue
doen, voor al het ghene dat hi mi ghegeuē heeft,
als de Propheet Dauid seyt inden. cxv. Psalm.

Hoe de liefde in ons comen sal.

Als dan een mensche aldus de groote goethept Gods in sijn herte ouer denct, so wast en coemt de liefde gods in dien mensche, doer het gelooue wathijt seker gelooft dat he godt so groot ghemact heeft. De liefde als die in des menschen herte is, die doet he alle dinc liden en dragen, arbeide oft doen om gods wille, als i. Corint. xiiij. staet: De liefde Gods en doet gheen quaet, de liefde liddt alle dinc etc. En die sulcken liefde tot godt heeft, wat hi doet, dat is godt aengenaem, al waert sake dat hi een driepelke couts waters om gods wil gaue, als Matth. x. staet. Want de liefde gods die en can niet sondighen, wat si doet het is wel ghedaen, want den heyligen Gheest die de liefde in ons ghewrocht heeft, die en mach gheen quaet doen. Ende ist sake dat een mensche wt sulcker goeder meyninghe oock wat quaets dede, al dwalende, dat quaet wordt hem booz goet gerekent van godt, ouermidts sijn meyninghe en sijn liefde, die hi tot godt heeft: Wat godt seyt, Matth. vi. Is v ooghe, dat is, v meyninghe simpel en recht, so sal v lichaem, dat is, al v werck licht en claer wesen. En Roma. viij. Die ghene die godt lief hebben, die coet alle dinc ten beste.

Alle de gene die in dit ghelooue en liefde staen dat sijn kinderen gods, als ghelchreuen staet int werck der Apostelen int. x. capit. Alle menschen die godt breeken en doen rechtueerdichept, die sijn gode aenghenaem: Want godt en begheert oft en behoekt onse wercken niet, als hi ons her-

Goede wercken comen wt den ghelooue,
te so heeft. Dese liefde coemt so ic v gheseyt heb
be in ons doer dat ghelooue, dat een mensche se-
kerlic gelooft, dat hi een kint gods is. Dese men-
sche en behoeft niet, datmen hem tot goede wer-
ken sal dwinghen doer geboden, want de liefde
gods die in hē is, die en can niet ledich wesen, so
Paulus sept. i. Cor. xij. Die liefde verdraecht al
le dinc, en si en is opmaermeer ledich, si doet hē
alle dinc doen en bragen wt liefden, wat si weet
dat gode aenghenaem is. En hier wt coemt, dat
hopen, ende betrouwen ende ghelooue in godt,
den mensche brengen tot goede wercken, en goe-
de wercken en brenghen eenen mensche niet tot
hope oft tot liefde, oft tot betrouwen, oft ghe-
looue in godt. De wercken comen wt dat geloo-
ue, maer dat ghelooue en comt wt de wercken
niet. Ghelyc oft daer een rijk man ware, sonder
hinderen en sonder erfgenaem, en dat desen rijk
he man eenen armen broothidder vander stratē
name, en maecte hem sijn kint en erfgenaem, de-
se mensche als hi nu dus groot waer gewordē,
waer hi danbaer als hi wesen soude, so soude hi
sinen heere trouwelick dienen, die hem so groot
heeft gemaect, niet om metten dienst te verdienē
erfgenaem te worden, wāt hi nu seker erfgenaem
is. En waert sake dat hi den wille sijns heeren
wiste, hi en solde hem niet gebieden, want hi sou-
de wt hem seluen alle dinc doen, wt liefde die hi
tot sinen heere heeft. Siet dese mensche en heeft
niet sinen goedē wercken dat niet verdient, dat

De liefde Gods

hem de rijke man so groot gemaect heeft, maer hi heeft hem eerst wt hē seluē sijn erfgenaem gemaect. En den dienst die hi daer na doet, die coēt wt liefde en danckaerheyt. Dese mensche weet seker, dat hi een erfgenaem vā dat goet is, al eer dat hi hē eenigen dienst doet. En wāt hi dat ghe-looft, dat hē de rijke man sekerlic sijn erfgenaē maken sal, so beghint hi doer desen gelooue den man lief te hebben, en als hi hē lief heeft, so diēt hi hem, en hi houdt sijn gheboden al wt genoechte, al wt liefden, en hoe dat hi meer arbeits en dienst doen can door sinen Heere, hoet hem lie-uer is. Aldus is een Christen mensche, doen hi noch Gods diant was, ouermits Adams sonde so is hi van Godt opgenomē, eer hi dat begheerde en eer hijt verdient hadde, en Godt heeft ons sijn kinderē en sijn erfgenamē ghemaect, sonder ons verdienste. Als wi vā dit sekerlic geloouen, so brenghet dit gelooue liefde in ons herte, dat wi Godt beginnē lief te hebbē, wāt hi ons so groot heeft gemaect. Als wi Godt lief hebbē, so hou-den wi sijn gebodē wt liefdē, als Joan. xij. staet. Die mi lief heeft, die sal mijn ghebot houdē. So doen wi alle dinck, en wi lijde alle druck, dat wi meynen dat Godt aengenaē is, en gheē dinc en wort ons swaer, want als Paulus seyt Rom. v. De liefde Gods die in ons is ghestort doer den H. Geest, die maect ons alle diuck licht en ghe-noechlich, en so wordt ons dit iock Christi licht, gude sijn borde soet te draghen. Dit gheloue en

maect alle dine licht.
Liefde hadden die Apostelen, doen si ginghen, so
Act. v. staet, handē rechters, en si verblindē haer
daet in, dat si weerdich waren om Gods wille
spot en verdriet te lijden. Dese liefde hadde Pau
lus doen hi sprac Ro. viij. Wie sal ons af mogē
trecken van de liefde Gods? Niemand noch du
uel, noch Engel, noch die uen, noch de doot etc.
Nu vrage ic u: waerom comet, dat ghi weet, dat
ghi een kint Gods sijt, doer uwen dienlt die ghi
Gode ghedaen hebt? Ghi sult segghen: Neen
Waerom? want ghi waert al van godt een kint
gods gemaect, eer ghi hem begonst te dienen, so
Paulus leert in alle sijn Epistelē. U werckē en
uwen dienlt en heeft u tgelouue en dbetrouwē
niet gegenen, dat ghi gods erfgenaē sult wesen
want ghi haddet al, eer ghi gode begonst te die
nen. Maer want ghi neersteliken gelooft, dat u
godt so groot heeft gemaect, so begindi doer dit
gelouue hē lief te hebben, en als ghi hē lief hebt
so doet ghi al dat ghene dat hē na verstant aēge
naem is. Siet nu meret ghi wel, dat wi niet onse
goede wercken dat eeuwige leuen niet en verdie
nen, want godt heeft ons dat al sekerlic toeghe
lept, eer wi goet begonstten te doen, en als Pau
lus schrijft Eph. ij. Doen wi noch gods vianden
warē, heeft ons godt sijn kinderen gemaect, hier
om suldi wetē dat goede wercken en mogen een
mēsche niet seker maken dat hi een kint gods sal
wesen, maer contrarie. Dat ghelouue en dat be
trouwen dat ghi hebt in godt, dat hi u sijn soue

Somige menschen dienen om loon.

heeft gemaect, dat doet v wt liefde godt dienen.
Daer om dwalen die Theologi oft Doctore, die
daer segghen, dat wt goede wercken sekerheyt
comt en hope. Want wt sekerheyt en wt dat ge-
looue, dat ghi weet dat ghi Gods hint sijt, daer
comen de goede wercken wt, dat is, als ghyt ge-
looft, so beghint ghi lief te hebben, als ghi lief
hebt, so doet ghi na Gods wille.

Dat, ix, Capittel.

De dese wercken die wt sulchen gelooue
en liefde geschieden, die sijn alle aengenae
voor godt, niet die daer geschien wt avoelt
oft wt begeerte des ewighen leuens, want die
wt angst der pijn oft om de ghenuichte des ee-
wigen leuens godt dienē, dat is gedwongē diēlt:
die en dienen godt niet, om dat hi haer Godt is,
en haer vader, maer om sinen loon die si vā hem
sijn begerende. Si en begeren Godt niet, maer
gods loon, dat is dat sijnogen blijschap crīgē, of
sijn pijnue outgaen, en dit sijn gods huerkinghen
en knechten, niet sijn kinder, want si dienen godt
om sijn loon, die si van hem noch ver wachtende
sijn. Maer de kinder gods die dienē hem wt lief-
de, ende wt danbaerheyt, niet om dat loon dat si
van god met haren dienst hopen te crigen, maer
al wt liefde, want si weten wat goet si van godt
hebben outfaugē, dat si gods kinder sijn, en oock
aengenamen, so Gala. iij. staet. Si en begeren
van godt niet te ver crighen met dienst, want si
weten dat haer godt dit wt hert seluen gegeuen

Wie een sone Gods is.

heeft, so Joan. viij. staet. Gelic een borger die een knecht heeft en eenen sone, de knecht dient sinen Heere en hi en derf hē niet vertoornē, wāt hi begeert loon van sinen meester, en als hi dat heeft, gaet hi wt dat hups, en hi en braecht niet meer na sinen heere, want hi heeft hem om sijn gelt gediend, en dat heeft hi hem al betaelt. Die sone vanden hupsle die dient sinen vader oock en haut sijn gheboden, maer niet om loon, maer wt liefde, want hi weet dattet hem seluen ooc toebehoort. Maer hi doet sijns vaders wille, want hi sinen vader niet vertoornen en wil. Also sal een yegelic Christen mensche godt dienen, wt liefde en daerom soude hi goet doen, en also, en daerom soude hi de geboden houden, niet dat hi daer mede sal hopen te vercrigen dat ewige goet, maer want hem godt dat gegeuen heeft, want hē godt sijn kint gemaect heeft, daerom sal hi hem dienē, ende sijn geboden houden.

Dat. x. Capittel.

De alle die hem wt sulcker liefden dienen sullen kindeven gods bliuen, die sullen alleen behouden bliuen. Want die gode niet danbaer en is, die hem niet lief en heeft door al dat ghene dat hem godt wt hem seluen willichken heeft ghegeuen, die maect hem seluen, dat hi geen sone gods en is, en hi wort onweerdich alle de belofftenisse Christi.

Gelic oft daer waer een man, die groot goet hadde met sinen arbeyt gewonnen, en die twee

Een sone mach hem seluen ontueren.

sonen heeft, dese twee sijn gelijcke na tot haers goet, en dat erkennisse coemt haer ghelijc toe, want si alle bepde sijn kinderē sijn. It sake dat die een sone teghen sijn vader rebel wort, en sijn vader onteert, so mach hi hem seluen ontueren. Hi is ee sone en een erfgenaem sijns vaders goet, gelijc als die andere broeder, maer hi ontetft hem seluen. Aldus sijn alle menschen kinderen Gods, maer de gene die tegen Godt sondigen, en tegē Gods geboden doen, die ontueren hem seluen, en si sijn hem seluen oorlake haerder verdoemenis. Godt die woudele geerne hebben behouden want hi hadde daer die erkennisse mede beloest, ende haer sijn kinderen getmaect, maer si verdoemen haer seluen. Het sijn kinderen Gods, niet te min, si worden verdoemt. Alsulcken menschen heet Godt somtijts sijn vrienden, niet dat sijt sijn maer dat sijt hadden moghen gheweest hebben, Ghelijc hi tot Judam sprack Mat. xxvi. Vrient, waer toe sijt ghi gecomen? En totten genen die in de bruyloft was gecomen Mat. xvij. Vrient hoe sijt ghi hier gecome sonder bruylofts cleederen? Siet, Godt heet hem vrient, nochtas laet hi steken in die duyckernisse, hi was Gods vrient, dat is, hi was daer toe gheraepen, dat hi Gods vrient hadde mogen welen, als i. Joan. ij. Laet: Daer sijn veel antichristen, si sijn wt ons gegae maer si en waren vā ons niet, wāt hadden si wt ons geweest si souden ooc bi ons gebleuē hebbē. Also sijn alle menschen kinderen gods, mer veel

Onse salicheyt coemt van Godt.

keerdeer vā godt. Vāder soue, die bi sinē vader
blijft en sijn vaders wille doet alle tijde, die is
eē sone en blijft eē erfsonne, wāt hi sinē vader ge-
hoorzāē is. Niet te min, met sijn goede leuen en
heeft hi dat niet verdiēt, dat goet vā sinē vader
te ontfangē, wāt de vader mach seggē: Lieue so-
ne het is waer, ghi hebt alle mine gebodē gehol-
dē, niet te min v goetheyt en solde v niet rijc ma-
kē, hadde ict v niet te vorē gewōnē. Aldus dā
dat wi altermael gods gebodē hieldē dat en solde
ons niet batē hadde ons Christus deewige leuē
niet te vorē herregē vā sinē hemelschen vader
doer sinē doot. Onse duchtlaēheyt en solde ons
niet batē, en hadde godt niet voor ons gearbejt:
als Heb. vij. staet. De Jodē hieldē de gebodē en
de wet gods, niet te min si en mochtē nie ten he-
mel comē, godt die moste voor haer steruē. Also
en cōnē wi ooc niet salich wordē met onse bloote
werckē. Onse salicheyt is ons vā godt gecōmē:
wāt mogē wi met onse goede werckē salich wor-
dē, so is godt te hergeerts gestoruē, als Gala. ii.
staet. En so solde Abrahā, Isaac en David en an-
der Jodē ooc wel salich hebbē mogē wordē voor
gods geboorte, wāt si de gebodē gods beter hiel-
dē vā wi doē, mer godt wilt alleē doē, op dat nie
māt en sal glorie, mer wi sullē alleē Godt die
zere toe schijnē, als Gala. iii. staet. De scripture
beslupt alle mēschē onder de sonde, op dat de be-
loftenisse gods solde dē geloouigē gegenē wor-
dē. Hierō, als eē mēsche dan sekerlic weet dat hē

Onse salicheyt is ons van Godt ghecomen.
Godt eē kint des ewighē leuēs ghemaect heeft
doer sijn doot, eer hi dat verdiēt hadde, so sal die
mēsche wederō godt al dē diēst doe, die hi cā be-
denckē, en sal hē alle dinc wt liefde doe ende wt
danckbaerheyt: niet dat hi met sinē diēst wat sal
mepnē vā godt te der crigē, mer tot dācbaerheyt
wāt hi so veel vā godt heeft ontfangē. Wi heb-
bēt al, daer wi godt om dienē sullē, Godt heeft
ons sijn erfgenaē en sijn kinderē gemaect, doen
wi noch sijn viādē warē, eer wi hē hēdē. En hier
is de verdiēste des kerstē geloofs in gelegē, dat
ghi dat sekerlic gelooft, dat ghi eē kint gods sijt,
en dat ghi so de gebodē gods holt, wāt ghi seker
weet dat v godt so groot gemaect heeft, dat ghi
hē om desen gelooue wilt dienē, als eē kint sinē
vader. Want eenē sone en twijfelt niet, maer hi
gelooft en weet dat sekerlic, dat hē sijn vaders
goet mede toe coēt. Also sult ghi seker geloouē,
dat ghi eē erfgenaē vādē hemel sijt, en daerō sul-
dp arbepdē, dat ghi uwē vader, die v dat te vorē
ghewonnē heeft, niet en vertoont. Siet, nu siet
ghi voor v oogē, hoe schuldich dat wi sijn godt te
dāckē en te dienē, en sijn gebodē te holdē, en ons
vā sondē te wachten, en goede werckē des ghe-
loofs wt liefde te doe, tot profijt ons euen Christus
ken mensches.

Wederlep mēschē sijn inde werelt. Capit. xi.

Alle mēschē die in de werelt sijn, wordē ge-
deelt in twee: In goede liede oft in quade.
liede: en si wordē gelekē bi dē twee moor-

De menschen worden ghedepyt in twee.

beniaers, die aen den crupce storuē met Christo.
Die somige menschē wordē beteeckent met den
moordenaer die daer genade begeerde: Dit sijn
menschen die hem seluen sondich kennē en oot-
moedich hem seluē genoelen, wāt si wetē en be-
kennen dat si de gebodē Gods so niet en houdē
als si schuldich sijn. Ende si vernemen dat, hoe
scherp dat si oock toe siē, dat si hē noch al ontgā
in achterclap, in haelticheyt, in toornicheyt, in
pdel woorden. Dese menschē al ist sake dat si
veel goets mede doē, haer consciencie en is daer
niet mede te vreden, mer si sijn altijt beancxt, wāt
si weten dat si booz den strengen rechter moētē
comē: so gaen si toe en ballen aen de barmhertic
ticheyt Gods, en segghen met den moordenaer.
Heere weest mijne ghedachtich, als ghi sijt in v
rijck. Ghi hebt mi veel dingē gebodē, en ic verne-
me in mi dat ic cranc ben, en v gebodē altemael
niet holdē en ran, hoe scherp dat ic toe siē, niet te
min, ic weet dat ghi mijn goede wercken niet en
behoeft, ghi mocht mi salich maken sonder mijn
goede wercken. Hebt ghi mi so lief ghehad, dat
ghi dē doot booz mi liden wildet, doen ick v niet
en bekende, en doen ick noch v biāt was, so hope
ic barmhertige godt, dat ghi mi niet en sult laten
verlozē bliuē, daer ghi v bloet booz gestort hebt:
Wāt ic bekenne v een almachtich Heere die alle
dingē moecht indē hemel en inder aerden: en
ic belide v, en aenbede v, en ick ben seker dat ghi
mi niet verdoemē en wilt. Al ist sake dat ic met

Een ootmoedich ghebet.

minē goedē werckē den hemel niet verdient en hebbe, ic weet dat ghi voor mi voldae hebt, doen ghi den doot leet aen den crupce. Ghi hebt mi geuocht met v dierbaer bloet, en ick come v toe, en de duuel en heeft geen recht ouer mi. Wildo mi nu verdoemē barmhertighe godt, dat mocht ghi wel doē, wāt ick ben v epghe, en ghi moecht met mi doē dat ghi wilt: Ic ben v creatuere uwē wille moet geschie inder aerde als inden hemel. Niet te min, op dat v passie niet verlore en si, so begere ic goedertiere godt, dat ghi mi in genade wilt nemē, als ghi die moordenaer ghedaē hebt. En ic weet dat ic des niet waerdich en ben, ende dat ick dat niet verdient en hebbe, maer op dat v barmhertichept tot uwer glouen so veel te meet mach wordē verhept, so begeere ic barmhertige godt, en verwerpt mi doch niet van v aensichte, wāt v passie is alleen machtich genoch mi salich te makē, sonder mijn werckē, want waert sake dat ic met mijn goede werckē dat eewighe leuen verdiende, so soldet schijnen, dat v passie te verghheeks waer gheschiet. En ghi sijt doch pinner voor ons ghestouen, niet voor v, waer om sal ic dā verlore bliuē goedertiere Jesu? Ghi wilt mi salich makē, want ghi sijt goedertiere, ende ghi moecht mi salich maken want ghi sijt alle dinck machtich, daer om en weet ic geenē reet dan tot v barmhertichept te comē en v te doet te vallen en dā v genade te begeerē. Alle dese mēschē die so wt gātler hertē in godt betrouwē, en sekerlic

En ootmoedich ghebet.

bermoedē, dat hem godt salich makē sal, na haer gelooue sal haer geschie, en het is den sekersten wech tē ewigē leuē te comē diemē vīndē cā, dat hē eē mēsche so heel ouer geeft in de hādē gods.

Die ander mēschē, die daer wordē beteehēt vanden anderē moordenaer dat sijn menschen die al haer betrouwē hebbē op haer goede werken, si gaē alle dage te kerckē, si vierē alle de heplighe dagē, si valtē dicwils, si hoorē alle daghe misse: En als si steruē sullē, so betrouwē si op haer goede werckē, en meynē dat hē godt dat ewich leuē schuldich is, en dat si dē hemel verdient hebben: Dat sijn de mēschē die meest verlorē bliuē, wāt si en bekēnē niet dat godt door haer heeft volge daē, en si meynē dat si met hare goedē wercken verdiēt hebbē salich te wordē. Dit is de grootste dwaling he die in kerstērijc is. Want waert sake dat eē mēsche hē seluē met sijnē goeden werken mocht salich makē, so hadde Christus dē doot te vergeefs gestoruē S. Jan Baptista, Abraham Isaac en Jacob met allē patriarchen hebbē veel hepliger geleeft, dan wi pinnermeer doē sullen, niet te min si en mochtē met hare goedē werckē niet tē ewigē leuē comē, Christus die molte eerste comē en dē doot door ons steruē, en de passie Christi heeft haer salich gemaect, en betrouwen dat si hadde in godt, en met haer goede werckē, wāt si wiltē dat hi noch comē solde haer verlossen. De mēschē die in haer goede werckē salichept soeckē, en die daer meynē dat si nā sullē sa-

Wie meest verlozen blijft.

sich wordē als si veel te kerckē gaē, en als si veel
hasten en veel bidden, en als si niemant doot en
slaen oft als si niemāt t'sijn en ontzagē. et c. De
se menschen sijn, als de Phariseus, daer S. Luc.
af schrijft int. xvij. ca. die voor godt sijn werken
vertelde, om lof en danc te verdienē. Het is duy
sentmael beter dat ghi een sondich mensche sijt,
en dat ghi gheen goet gedaen en hebt, en dat ghi
Godt te hoeten valt en begheert ghenade, dan
dat ghi alle die gheboden Gods hadt gehouden,
en dat ghi u dan daer op betrouwen soudt, ende
meynde dat u godt dan dat eewighe leuen schut
dich waer, voor u goede werckē; godt en vraecht
na onse goede werckē niet, want hi en behoeftse
niet, hi begheert ons hert, ende onse meyninghe,
dat wi sijn eere in allen dinghen soecken, niet op
onse werckē yet betrouwen, mer dat wi ons gāt
schelic ouer geuen, en staen op sijn ghenade, niet
op onse verdiensten. Want als wi sondighen, so
en doen wi hem gheen leet ofte gheen pijn aen,
oft wi en makē godt sijn glorie niet minder met
onse sondē, daer om, want wi godt met onse son
den geen verdriet aen en doe, daer om is hi goet
weder te versoenē, alleen dat wi onse schult bekē
uen wt gantsler hertē. En als wi goet doe, so ma
ken wi gods glorie met onsen goedē werckē ooc
niet groter, want Godt blijft alleleens.

Hierom heeft godt lieuer een mēsche die son
dich is, en comt tot godt en begeert genade, dan
hi heeft een mensche die veel goede wercken ge

God begeert ons herte, niet ons wercken,
daen heeft, en die hē daer houaerdelic dan op be-
trout: wāt godt heeft lieuer gehad den publicā
dā den phariseus, en lieuer de sondige mensche,
dā de scribē en phariseē en hypocritē, die hē lie-
ten dunckē dat si alle de gebodē gods haddē ghe-
houdē: Want si verwetent onsent Heere, dat hi
een vrient was deser sondiger menschen, en dat
hi daer mede adt, als Lu. viij. staet. Godt die be-
gheert onse herte, wat vzaecht hi oft wi dalten,
vierē oft misse hoorē, oft den rock grau oft blau-
is, als hi ons herte niet en heeft, en vrent vā hē
sijn in onse herte, en als wi ons doer onse wer-
ken verhoouaerdighen. Een ootmoedich herte
dat niet op sine goede wercken en staet, maer al-
leen op de goetheyt Gods, seker ghelouende,
dat Godt voor ons heeft voldoen, en dat Godt
wt hem seluen ons salich ghemaect heeft, ende
doet dan selue so veel mede, als hi doer de gra-
tie Gods doen can, dat is godt alder aenghenaē-
ste. Mocht yemant vragen: Dit gelooue ick alte-
mael, dat ick een kint gods ben, en dat ick godt
wt liefde en danebaerheyt sal dienen, maer wat
sal ick best doen, hoe sal ic hem danebaer sijn.

Van goede wercken, en wat tijde datse godt
aenghenaem sijn. Dat. xij. Capittel.

Dat ic v veel hebbe gesept van tgeloo-
ue en van het betrouwē op godt, op dat
voose menschen, die alle dinck verkeeren
niet en souden seggen, dat ic leere, dat ghi gheen
goet en behoeft te doen, so wil ic v nu leerē wat

Wghelooue en is niet sonder liefde. 3
g hi doe sult. Ic heb dicwils gesept, dat tghelooue
niet staen en mach sonder liefde, en de liefde en
mach niet staen sonder goede wercken, want ist
sake dat tghelooue v niet en beweecht om goet
te doe, so en hebt ghi gheen ghelooue, maer ghi
meent dat ghi tghelooue hebt, maer tis wt, als
Jac. int. ij. cap. seyt: dat tghelooue sonder de wer-
cken doot is; hi en seyt niet dat cleyn oft cranc is,
maer het is doot (seyt hi) en dat doot is, dat en is
niet. Aldus als ghi niet en wordt beweecht wt
tghelooue tot liefde Gods, ende wt de liefde tot
goede wercken, so en hebt ghi gheen ghelooue,
maer tghelooue is in v doot. Want den gheest
Gods die met tghelooue en liefde in ons herte
roet, die en can niet ledich wesen. Een peg helijc
doet so vele als hi ghelooft, en also veel heeft hi
kef als hi hoep, als S. Jan schrijft in sijn eerste
Epistel int. ij. capittel. Alle de gene die geloof
dat hi een kind Gods is, die leeft heplich. Hi en
seyt niet, alle de gheue die heplich leuen, die crij-
ghen dese hope, want de hope moet voorgaen wt
den ghelooue, ghelijck alst eerst een goet boom
moet wesen, die goede vrucht voort brenghen sal.
Gelijc als Adam in den Paradijs was geset van
Godt, en daer wert hem geboden dat hi soude arbe-
den, also als een mensche weet en ghelooft, dat hi
een Zone Gods is, dan sal hi wt liefden arbeiden.
Mer wat sullen wi doe? Wi sullen also leuen en doe
met ons broeders, als Godt met ons ghedaen
heeft: Dat is, gelijc als Christus hem seluen ons ge-

Gheloone moet booz gaen.

offert heeft, also moetē wi ons seluē (also te spreken) ons euen mensche offerē, dat is, in alle sinē noot dienē, helpē en troosten, als Godt met ons gedaē heeft. Na dat totten Philip. ij. staet. Broeders hebt gelijk gevoelen met Christus, die welcke als hi was ghelijc met Godt, hē seluen heeft vernedert, en is tot onsen profijte knecht geworden. Also en sal een pegelic niet soeckē sijn epgē profijt, maer sijns naelken profijt, en wi en sullē ons selfs profijt noch bate, noch eere niet soeckē maer wat ons naelken profijtelick is, en wi sullē altijt sien, dat wi in allen dingen die eere Gods soecken, en onsen broeder met allen dienst te helpen, als. i. Corint. i. staet. Wat ghi doet, eet ghi, drinct ghi, doetet al in de glorie gods. En wi sullē dat leuen Christi booz nemen als een spiegel ende arbeyden daerom, dat wi so ootmoedich, so saechtmoedich, so medelijdende, so goedertieren leuen met onsen naestē, als Christus met ons geleeft heeft, wāt Christus en is om sijns selfs willen niet geboren, noch om sijns selfs wille en heeft hi hier niet gheleeft, maer om onsen wille. Aldus en sult ghi oock niet soecken dat v nut ende profijtelick is, maer dat ghene dat v euen mensche nut is. Wā dese liefde spreeckt sinte Paulus i. Corin. x. Ick en soeck niet (spreekt Paulus) dat mi nut is, mer dat veel menschen profijtelick is, op datse behouden moghen worden. En totten Ephesie int. iij. ca. Een mēsche sal arbeydē met sijn handen, om te crijghen daer hi sinē euen men

De liefde en soect niet haer eygen profijt,
saken mede helpen mach. Ende totten Grieken
int. vi. cap. Wi sullen malcanderē onsen last hel-
pen draghen, en so sullen wi de wet Gods vol-
brengghen. Ende want wi nu van goede wer-
ken spreken, so suldi weten dat wi sommige wer-
ken moeten doen om onsent wille, sommige om
onsen euen menschen wille, maer altemael om
Gods wille. De werken die wi om onsen wil-
le doen sullen, die roert sinte Pauwels totten
Gallos. int. iij. capittel. Dat wi sullen dooden in
ons alle begheerten ende werken des vleeschs,
als onsupuerhept, gierichept, toornichept, blas-
phemie, achterclap, hoouerdichept etc. En tot-
ten Romeynen int. vi. capittel. En laet de sonde
niet regueren in v sterflick lichaem. De werckē
die wi om onse broeders wille sullen doen, die
roert sinte Pauwels totten Grieken int. v. ca-
pittel. Wi sullen malcanderē dienen wt liefden,
als den armen met aelmissen te troosten, te hel-
pen, te raden, en dier ghelijcke. Siet, nu siet
ghi wel wat grooter oorlake dat ghi hebt goet
te doen, want ghi moecht alle vren een oorlake
hebben, v quade begeerten te dooden, en uwer
naesten te dienen, troosten ende helpē met woor-
den, werken, gunst en vermaninghe etc. Ende
in sulcken liefde tot ons euen mensche, daer aen
hangt alle de wet ende propheten, als gheschre-
uen staet Matthe. xxij. ende daer is den rechten
Christendom in ghelegghen, niet in vallen, vierē
waken, heel metten monde te bidden, alle dage

Altijt moecht ghigoet doen.

Wille te hoozen etc. Maet dese dinghen can oec
een snoode en slim mensche wel doen. Maer al-
so een ander tot liefden te dienē, dat en can nie-
mant doen, dan de ghene die tghelooue ende de
liefde Gods heeft. En die so de liefde sijns broe-
ders heeft, die is altijt vrolick in sijn conscientie,
wat hi weet sekerlic dat hi een kint Gods is, en
Godt sijn Vader is, ende dese mensche is wel
in sijn herte te vreden. Die dese liefde niet en
heeft, die is altijt begaen en nimmermeer te vre-
den, en hi en weet niet wat hi doē sal. Hi halt en
vriert nu dese heplige, nu die, hi bidt, nu voor dien
outaer, nu hoor dat, hi loopt nu hier beuaert, nu
daer, hi leest nu dese ghebeden, nu die, ende hi en
can tot gheen rustich herte ghecomen. Wāt sulc-
ke wercken en connē niemant seker maken, mer
si maken hem meer een pocrijt, dat hi hem op si
ne wercken betrouwt. Mer die ander mensche die
staet op God, want hi weet dat hi nimmermeer
genoech doen en can, om dat ewige leuē te ver-
dienen, en neemt een betrouwē op God, dat die
hoor ons voldoen heeft, en dat hi onse rechtuer-
dichept is, als sinte Pauwels sept. i. Cor. i. Wi
sijn al doer Christum behoudē, die onse rechtuer-
dichept is ghewordē etc. En de mēsche doer sijn
gelooue en betrouwē op Godt, coemt tot ruste
sijns herten, en is wel te vreden, als hi steruē sal.
Van vierderlep ghelooue, dat in de de heplij-
ghe schrift is, en wat dat Christen gelooue is.

Dat. xij. Capittel.

Van vierderley ghelooue

DA, want ick veel vandē ghelooue hebbe
geschreue, en want daer wepnich men-
schen in de werelt sijn, die wetē wat dat
ghelooue is, so wil ick vertellen hoe menigherley
ghelooue dat in de schrifture is, niet als nu de
Theologi en Doctore doen, die vā menigherley
gelooue hebbē beschreue. Ic wil alleen van vier-
derley gelooue spreke, die meest ghemeyn sijn in
de heylighe schrift. Dat eerste ghelooue is, dat
de cooplidē en vriendē hebbē, daer si malscande-
ren gelooue in houden, als gheschreuen is inden
Wpbel in een boeck ghenoeit Ecclesiasticus int
xxij. cap. Houdt ghelooue niet vwen vrient. En
int selue boeck int. xxij. capit. Die openbaert die
heymelichedē sijns vriets, die verliest sijn gelo-
ue. En dit is tygelooue daer de weereltlike liedē
ouer clagen, dat daer gheē gelooue langer in die
weerelt en is. Dat anderde gelooue is, dat wi
een dinc geloouē, dattet geschiet is oft dattet al-
so is, als wi hoorē oft lesen. Belijc als dat Roo-
men is een stadt in Italien, en dat geloouē wi, al-
en hebbē wi dat niet gesien, oft dat Carthago is
gedestrueert vā de Romeynē. Aldus gheloouen
wi ooc dat Christus hier gheweest is, ende dat
hi heeft gepreect, en dat hi is voor ons gestorue.
Als wi dit aldus na der historie geloouē, so mey-
nen wi dat dit ons Christē gelooue is. Ende dit
meynt niet alleē tgemeyn volc, mer ooc de The-
ologi en doctore die gheleert wordē gehouden.
Mer dit en is ons Christē gelooue niet, wāt dit

Dat anderde gelooue.

gelooue heeft de duuel ooc, en menich boose mensche. Jac. ij. Want de duuel weet wel en geloof dat godt godt is, en dat hi gepreect heeft, en dat hi is gestoruen en begrauen. Dit moeten wi ooc sekerlic geloouen, maer dit en is noch dat gelooue niet, daert Euangelie en Paulus af schrijft. Dat derde gelooue is, dat wi geloouen dat godt alle dine machtich is en doen can. Dit ghelooue hebbē ooc de dunelē, en dit gelouue hadde Judas ooc en meer andere discipelē die inden naē gods mirakelen deden, ende hierom en waren si niet beter, want si hem daer in verbliden, dat si inde naem gods doer dat ghelooue den duuel conster bannen, doen heeft haer ons lieue heere gheseyt als sinte Lucas schrijft int. x. Wilt v niet verbliden dat de geesten v onderdanch sijn, maer verblift v dat v namen sijn gescreuen int boec des leuens. Van desen gelooue schrijft Paulus. i. Co. xiiij. dat si ons niet en baet, al conlt ghi met desen gelooue bergen verdrinuen. Dat vierde gelooue is onse gelooue, daer Christus en Paulus af spreken, en dat is een fundament des Christendoms. En dit is tgelouue, daer ic in dit boec af ghescreuē hebbe, welc gelooue niemāt en heeft, dā de gene die al sijn hope, alle sijn betrouwen, alle sijn salicheyt in godt en van godt soect, niet op sijn verdienste oft goede wercken. Van dit gelooue seyt Paulus Rom. x. Alle de gene die vē naem gods aenroept sal salich wesen. En Hieremias. xvij. Salich is die gheue die daer betrouwt in godt. En

Wi moeten Abrahams

Christus sept. Joan. iij. Alle de ghene die in hem geloof sal hebben dat eeuwige leuen. En. ij. Par. xx. Geloof en betrouwen inden Heere, en dan sult ghi sonder angst wesen. En daer en is bi na niet eenē Psalm en niet een propheet, si en leeren altemael dat wi niet gantsen betrouwen in godt sullen geloouen en hopen. En dit is dat gelooue daer Paulus so mede becommert is in alle sijn brieuen. En niemant en cā dit gelooue begripē, dan die aenmerct wat Abrahams gelooue was, also Gal. iij. staet: Abraham heeft gode geloof, en tis hem gerekent tot rechtueerdicheyt, want met sijn gelooue heeft hi vercreghen, dat hi ons vader is, en wi heeten Abrahams kinder in die heplighe schrift, dat is, wi heeten kinder des gheboofs, want wi doer ons gelooue salich sijn ghe worden. En Abraham is salich geworden, doer sijn gelooue, en hi heeft met sijn gelooue vercregen, dat alle menschen salich mogen worden, die dat selue gelooue hebben. Daerom als dan een mensche Abrahams gelooue niet en heeft, so en can hem niet toecomē, dat gene daer Abrahams gelooue in ghelegen is, dat is, als alle v hope en troost in godt niet en is, als ghi niet gantsen betrouwen op godt niet en staet, als ghi niet en sijn berept alle dinc te draghen, ooc inden doot te ghaen, om godt, en voor godt, so en sijn ghi noch Abrahams sone niet, wāt Abraham was berept tot allen dingen, die hem godt toe wilde senden, also moet ooc een Christen mensche wesen. En

ghelooue hebben.

Job. xiiij. staet: Al ist sake dat hi mi doodet, noch wil ic in hem geloouen en hopen. En Pro. xiiij. Ten sal eenen rechtueerdigen man niet bedroeven, wat hem ouercomt. En Rom. viij. Wie sal ons aftrucken van de liefde gods, tribulacie oft vervolginge, oft sweert, oft doot. En i. Pet. iij. Wie is die v hinderen can, ist sake dat ghi goede nauvolgers sijt der duechden, want wat v dan ouercoemt van menschen oft van duuelen, het coest altemael tot uwen verdienste. En Ro. viij. De ghenen die godt liefhebben, die coemt alle dinck tot goet. En daerom bidden wi altijt, dat de wille gods geschiede, als Mat. v. Want ghelijc als Christus hier is gecomen, niet om sinen wille te doen, maer de wille sijns vaders, also hi spreekt toten Joden Joan. v. Ic en ben niet ghecomē om minen wille te doe, maer de wille des hemelschē vaders, also en sal een kersten mensche hier niet begeeren sinen wille te doen, oft sinen wille te geschien, maer de wille gods. En daerom wat v ouercoemt, dat sult ghi verduldelic verdraghen, als Abraham dede, niet stantastigen gelooue, seker wetende, dat v godt niet verlaten en sal, wāt godt is v vader en ghi sijn kiut: en hi moet wel met v doen, wat hi wilt, want hi en wil anders niet dan onse salichept. Alsulcken gelooue ende betrouwen op godt, en can niemant hebben, dan die de liefde godts mede heeft, en die dan de liefde gods heeft, die heeft de wet volbracht. Want alle de schriftē en leeren ons anders niet, dan dat

Wie een kercken mensche is
men Godt en̄ ons eue mēschē sullē lief hebbe, so
Mat. xij. staet. En̄ dit dese liefde heeft, die is al
leen een kercken mensche, ende anders niemant,
want dander en̄ sijn maer geuepsde kerckenen en̄
hypocriten, want alle de goede wercken die niet
wt liefde en̄ wt eenen goeden wille geschieu dat
sijn alteinael souden voor Godt. Als Augusti-
nus int boec der belidingen int. xij. cap. Die on-
willich wat doet, die doet quaet, al waert ooc al
goet dat hi doet. Want wat ic tegen mijnen wil-
le doe, dat hate ic, en̄ als ic dat gebot hate, so hate
ic den geenen ooc diet gebot gegeuen heeft, ende
so ben ic tegen de rechtueerdichept gods. Want
also lange als een mensche so is, so en̄ can hi niet
rechtueerdich worden, want hi is meer teghē de
rechtueerdichept Gods. En̄ daerom en̄ can nie-
mant rechtueerdich worden, dan die Gods ghe-
boden wt liefde volbrenge. En̄ dat is een sonder-
linge gracie Gods, en̄ daer en̄ sal hem een men-
sche niet af verhouerdigen, want dat en̄ can hi
wt hem seluen niet hebben. En̄ als hi de liefde
niet en̄ heeft, so en̄ sal hi hem ooc niet verhouer-
digē, want so en̄ sijn sijne goede werckē anders
niet dan souden. Aldus en̄ heeft eē mensche niet
daer hi hem in verhouerdigen oft verblijdē cā,
want sonder Godt en̄ connen wi niet doen. Joā.
xv. Daerom en̄ isser geen sekerder wech ten ee-
wigen leuen te comen, dan godt te hoeten te val-
len, en̄ ootmoedelick genade begeeren, en̄ niet te
staen op dese goede wercken, maer stantaftelick

Wanden gilden en broederſchappen

met gelooue en betrouwen aen Godt te vallen,
en onſe onnoſmaerthept te bekennen, want wi
en connen niet onſen goeden wercken nergheus
comen, want dat ſijn altemael ſonden voor godt,
als godt ons niet ſijn gracie niet en helpt, alſo
de propheet ſpreekt Iſaias int. xiiij. **W**i ſijn alle
gader onreyn, en onſe rechtueerdicheden ſijn als
een beſmet cleet. Ende daerom en can ic mi niet
ghenoech verwonderen, dat veel moniken ende
menſche alſo vermetelachtich ſijn, dat ſi haer lie
der goede wercken mede deplen in Gilden ende
broederſchappen. **A**engheſien dat Chriſtus ſeyt
int **E**uangelio Luc. xvij. **A**ls ghi ghedaen hebt,
dat ghi ſchuldich ſijt te doen, ſo ſult ghi noch ſeg
gen dat ghi onnutte knechten ſijt. **W**ant niemant
en mach wat te veel doen, ende niemant en doet
dat hi ſchuldich is te doen. **D**a Chriſtus die heeft
alleen voor ons gedaen, dat hi niet ſchuldich en
was te doen, ſo Petrus de Apolkel ſeyt. i. **P**etri
ij. **M**aect: Chriſtus en heeft gheen ſonde ghedaen,
noch daer en is geen bedroch in ſinen mont ghe
uonden, en ſijn rechtueerdichept was alleen een
volcomen rechtueerdichept, want hi heeft ghe
daen dat hi niet ſchuldich en was te doen. Ende
wi tot ons ſeluen, als wi ons alderbeſte doen,
ſo en mach onſe rechtueerdichept noch niet vol
maect ſijn, maer ſi en is voor den oogen Chriſti
anders niet dan ſonde, pa al deden wi oock
meer, na onſe meyninge, dan wi ſchuldich ſijn te
doen, noch ſijn wi onrechtueerdich. **M**aer ſullen

Doer Christum worden wi salich.
wi rechtuaerdichept wordē, so moet ons Gods
rechtuaerdichept rechtuaerdich makē. Als ons
sinte Pauwels ouerutoedich leert in alle sijn epi
stelen, dat Christus onse rechtuaerdichept is, en
dat wi doer hem seluē salich sijn, en doer anders
niemāt. Nu siet ghi wel, dat niemāt te veel doē en
mach, wāt wt hē seluē en mach niemāt ghenoech
doē. En daerō ist groote dwalinge van somighe
mensche, dat si ons haer goede werckē vercoopē
en mede deesē willē, aengesie dat si selue niet ge
noch doē en mogē. En ten si sake dat si van dat
betrouwē haerder goeder werckē gaē en vallen
aē de rechtuaerdichept gods, si en sullē selue niet
mermeer salich wordē: Wāt de Phariseus daer
Luc. xviij. af schijft hadde goets genoeg gedaē,
maer wāt hi hem dat liet dunckē, en daer op be
troude, daerom wort hi van godt versmaet.

Maer dat kerstendom in gheleghen is.

Dat. xiiij. Capittel.

Aldus is dat kerstendom hier in gelegē als
een mensche al ghedaē heeft, dat hi schul
dich is te doē, so sal hi noch segghē, dat hi
een onnut knecht is, en dat hi niet alle sijn goede
wercken noch niet verdient en heeft, en dan sal
hi vallē aen gods barmhertichept, en begheeren
genade met gātsen betrouwē. En als een mensche
dit aldus verstaet, so coēt hi tot kēnisse vā hē sel
uen, en hi aenmerct sijn groote crāchept, en hi aē
siet dā wat grooter liefde dat Christus hē bewe
sen heeft. En dā crēcht hi hope en betrouwē op

Christus is onse rechtuaerdicheyt.

de goetheyt gods, en hi gelooft sekerlic dat hem
sijn sondē vergeuē sijn, niet doer sijn goede werc
kentwant als sijn goede wercken bi gods goet
heyt gelijc wordē, so en ist geē gelijckenisse: maer
doer Christum, in welc hi betrouwēde is. Wāt
Christus besidit trijc der hemelē met tweederley
recht: Indē eerstē, wāt hi de sone Gods is, ende
recht erfgenaē des rīcs. Ten anderē, wāt hi dat
niet sijn bitter doot verdiētheeft. Dit laetste recht
en behoeft Christus niet, en dat selue recht geeft
hi alle dē genē die in hē gheloouē en betrouwen
in sijn beloftenisse. Wāt ghelijc godt almachtich
sinē sone Christum lief heeft, so heeft hi oock lief
alle de ghene die in Christum gheloouen.

Aldus brocht hi de kinderē van Israēl in lant
bā belofte, niet om haer verdienstē, mer om sijn
beloftenisse te voldoē, wāt hi hadde Abrahā, Isa
ac en Jacob beloeft. Aldus sal ooc eē christē men
sche niet mistroostich worden, als hi steruen sal,
maer hi sal seker gheloouen dat hi salich sal
wordē. En al en heeft hi dat niet met sinē goedē
werckē herdiēt, hi en sal niet te min sekerlic ge
loouen, om de beloftenisse gods: wāt godt heeft
ons dat beloeft, en doer sijn beloftenisse is hi ons
den hemel schuldich, niet doer onse verdinsten.
En godt sal sijn beloftenissen holdē ist sake dat
ghi op hē betrouwt. En waert sake dat godt ons
den hemel beloeft hadde doer onse goede werc
ken, so soldē wi altijt onseker wesen van onse sa
licheyt, wāt wi en soldē niet wetē, hoe veel ende

Gods beloftenissen sijn seker.

hoe lange dat wi soudē moete arbeiden. En wi
wi souden altijt anert hebbē, dat wi niet genoegh
en haddē gedaē, ende wi en soudē nimmermeer
vrolic moghē steruen, mer godt die wil ons den
hemel toelēghē, om sijn beloftenisse, op dat wi
dat seker souden sijn, want hi is de waerheyt die
niet liegen en can, en op dat wijs al soldē betrou
wē en hopē op hē, al ist ooc sake dattet na onsen
soudē onmogelijc schijnt te wesen, wi sullē noch
tans gheloouē om de beloftenisse Gods, en als
een mensche dit weet, so mach hi daer toe comē,
dat hi vrolich sterft.

Datmen niet droeuich en sal sijn om de doot.

Onse salicheyt is ghelegghen in de doot.

Dat. xv. Capittel.

Ens kersten menschen salicheyt en is niet
gelegē in dit leuen datmē hier langhe leeft
mer onse salicheyt is gelegē in de doot, wāt
wi en mogē niet salich wordē dan doer dē doot.
Daerō en is den doot niet quaet in hē seluē mer
de doot is meer te begeerē, ghelijc S. Paulwels
dede en sinte Martijn, sinte Augustijn, en veel
ander hepligē, die altemael dē doot begheerden,
en si en begeerdē hier niet langher te leuē. Wāt
op dat leuē en is gheen profijt, dā altijt meer te
sondigen, en altijt uoder en onberepder te ster
uen. Daerō sult ghi aldus doen. Ghi sult v wel
nesenē in dit boec, en int gelooue daer ic veel vā
gesept hebbe. En geuē v dan ouer in de ghenade
Gods, dat hi v hale als hi wil, en ghi sult altijt

Wesst niet droevich voor de doot.

meer begeerē te steruē, en begeerē bi godt te we
sen dā hier lāger te leuē: en dit sal uwe geest be
geerē, wāt v vleesch en can dat niet doē. Aldus
sult ghi v stāttelic aen godt holdē met sulcken
ghelooue dat ghi eē kint gods sijn, en dat godt v
vader is, en dat ghi godt toe hoort, en godt v toe
hoort, wāt godt heeft v gerocht, en hi heeft v sijn
sone en sijn erfgenaē gemaect, doē ghi noch sijn
biāt waert, doē ghi hē noch niet en kēdet heeft
hi v verloost, hoe veel te meer sal hi v nu in gena
de nemē, nu ghi hē bekēt, en nu ghi ootmoedelic
met vastē gelouue genade begeert. En want nu
hier een mensche niet sonder sondē leuen can, so
en cā hi godt nimmermeer voldoē voor sijn son
den, daerō sal hē eē kerstē mēsche willichlijcken
ouer geuē indē doot om gods wille, ghelijck als
goddt voor ons gedaē heeft. En doer sulckē wil
ligē doot, met sulckē vastē betrouwē en ouerge
nen in Godt, doet de mensche al sijn sonden wt,
wāt niemāt en mach grooter penitēcie doē, dan
willich indē doot gaen, daer om en sult ghi niet
droevich sijn voor den doot, mer ghi sult met be
repder hertē geerne al v goet, al v vziendē ach
ter latē en godt gehoorsaē sijn. En die met sul
ker hertē en betrouwē steruē, dat is dat sekerste
teekē dat si salich wordē. En op dat niemāt voor
dē doot veruāert solde sijn, is Christus eerst ghe
storuē, en hi heeft dē doot sijn macht benomē: en
de doot en is nu anders niet dan een due re daer
mē mede wt dit leuē in dat ewighe leuen gart.

De dooden en salmen niet beschrepen.

Als godt spreekt doer den Propheet, Ozeã .xiiij.
D doot, ic sal v doot wesen. Ende .i. Corint. xv.
D doot, waer is v victorie? Daerom is al te seer
te beclaghen die sotte maniere van doodē te be-
schrepen, recht oft wi geen hope oft ghelooue en
haddē vā dat ander leuē. Laet de Hēpde schrepē
en huplē, die geen hope en hebbē vā dat ewighe
leuē. Paulus leert ons, i. Thes. iij. Ic en wil niet
(sept hi) dat ghi v bedroeuē sult vande ghenē die
daer slapē, gelijc de gene die gheen hope en heb-
bē. Siet, Paulus heet dē doot niet dā eenē slaep
te wesen, daer Christus ons tot verweckē sal tē
ionckē dage, als hi ten oordeel coemt. En waert
sake dat wi alsulckē gelooue haddē, als daer ick
nu sāge vā geschreue hebbe, so en soudē wi ons
niet bedroeuē, maer meer verblidē, als daer per-
māt sterft. En ghi en sult in v leuē oock niet be-
stellē waer ghi begrauē wilt sijn, oft wat sarch
dat op v graf liggen sal, wāt tis altemael houaer
die en ten baet v niet, mer tis groote sonde voor
Godt, wāt bi godt ick allijcken deel, oft ghi opt
kerchhof ligt, oft in de kerche oft op een ander
plaetse. En alle pomperie daer mē de doodē mē
de begraeft, is meer ingeset om de leuēdighe te
hertroostē, dā om de doodē te helpē, wāt de doo-
den en helpēse niet met allē. De beste berep-
dinghe totter doot is, dat een mēsche hier in de
werelt gheen dinc lief hebbē sal, dat hi sijn herte
hier nergens op en sette. Maer dat hi also al tijt
tijtlijcke dingē tracteert en handelt, dat hi al tijt

De beste bereydinghe totter doot.
van hertē bereypt is alle dinc te verlatē, en lieuer
bi Godt te wesen dā hier te bliuē. En wildi we
ten wie salich sterft also veel alsmē daer van we
ten mach, so late ick mi dunckē na de schrift: Als
een man en vrouwe met hzientschappē en godli
ke liefde met malcanderē omgaen, en ilt sake dat
si geerne vā Godt hoorē, en ilt dat si na haer ver
mogen gheerne om Gods wille gheue, en als si
schade liden, ilt sake dat si dan niet droeulich en
wordē, mer ilt sake dat si dan malcanderen ver
troockē, en dat si met vastē betrouwē en willich
lic den doot steruen, hier en twijfele ic niet aen,
dese mensche wordē behoudē. Nu, wāt ick veel
hebbe geschreue vā het gelooue, en hoe wi kinde
ren Gods sijn, so wil ick nu schrijue, hoe dat alle
statē souldē leuē, en vā een pegelic bysonder een
leeringhe na dat Euāgelie ende sinte Pauwels
schriften. En eerst van Monicken en Nonnen.
Vander Monicken leuen, hoe dattet in vo
ren tijden was.

Dat. xvi. Capittel.

In voorledē tijde en warē daer gheen he
liger mans inder weerelt dan Monicken
waren. En alle de ghene die leuen woude
na dat Euāgelie, die plach hē in dat leuē te ghe
uen, wāt daer grooter oorlake en hulpe was, om
een goet leuē te lepdē, dā in de weerelt. En een
mēsche mocht sijn schamelhept, cupshept, sober
hept ootmoedichept en ander duechdē beter hou
deu, onder sodanige goede bergaderingē vā he
ff

Deſe Monicken waren heplige manne,
lige manne dan in de werelt, die anders niet en
soect dan dat na den vleesche is. Aldus was doe
der monike leue, dat principael deel des kersten-
doms. Mer ghi moet wete dat de monicken an-
der monicken ware, dan die hebbe inder weerelt
sijn, daer en ware ghee belofstemissen alst nu sijn,
en daer en wert niemant tegē sine wille gewon-
ghen tot repnichept oft ander duechde. Si plegē
altmael willichlic hare abt onderdanich te sijn,
en si hieldē des abts woordē met goede wille, be-
geerliken, recht oft hē Godt gebode hadde, wāt
de ouerste en geboden niet dan Gods geboden.

En wāt ic alder monike leue niet ver halen en
mach, so wil ick nu bā vierderley monike schij-
nen, op dat ghi moecht wete, hoe dat der monike
leuen is verandert. De eerste Moniken ware
Helias, Helizeus, Jonadabs kinderē, en der pro-
phete kinderē, en S. Jan Baptiste en dier ghe-
lijcke: Dit ware manne die in abstinentie leefde
inder woestine, en deser manne leue en heeft geē
gelikenisse met onsen monike. Daer na quā een
ander secte bā monike, coorts daer na dat Godt
ten hemel was geuare, daer Philo van schrift
en ooc Eusebius: Deſe moniken hadde eenē oor-
spronc van sinte Marcus discipelē, en daer wou-
den vrouwe mede, en si leefde verschepden van
dat volck, in soberhept en repnichept en liefde,
en si loefden Godt met Psalmen, ghebeden en
dasten, Ende si leefden in alle manieren, als dat
leuen was dat de Apostelen eerst hadden bestae

Van der Moniken leuen.

daer hem alle dinc gemeyn was, als sinte Lucas beschryft int werck der Apostelen int. iij. capit. En dit leuen deser monike hebben veel mensche aengenome, als sinte Effrem, Macharius, Hieronymus, Hespodorus, en veel ander heplighe manne die in dien tijde ware, allment wt Sinte Jans guldemonts boeckē mach merckē: allsulckē monick was ooc sinte Martē met sine broeders. Dese monike plegen altemael boeckē te schriue en metten handē te arbejde, om also den cost te herdienē, en si waren noch al vrij vā professie en beloftenisse: een pegelick mocht eten, vastē, bidde, en lesen wat tijde dat hi wilde, en si en haddē alle niet eenderhande habijt, maer een peghelick hadde eenen rock na lants wijse, als si cringhen conlten. Si plegghen dicwils bi malcanderen te comen om te bidden oft te communiceren, si en hadden gheen seker missen oft ghetijden, die si alle daghe moelkē singen. En alst hem verdroot so mochten si daer weder wt gaen, en si en werden niet gedwongen met eenighe professie daer te bliuen. En als daer een Bilschop oft eenighē pastoor sterf, so plachmen gemeynlic wt de Moniken weder eenen te kiesē, want het warē doe heplige gheleerde mannen. Hier na is gecome de derde secte vā Monicken, daer is onder gheueelt Benedictus, Montanus, Gregorius, en ander monicken vā S. Benedictus oorden. Op dese tijt is der moniken leue meer beswaert met seker ghetal van Psalmen, met seker ghebeden,

Vander Monicken leuen.

met een seker habijt en regel, en ander ceremoni
en. Niet te min, S. Benedictus en heeft sinē re-
ghel so niet beswaert, hi heeft alijt sinē regel on-
der den abt gelatē, dat hi sal mogē dispenserē in
allen dinghen na dat den tijt, oorlake en stonden
wtepschende warē. En wāt het heplighe mans
warē. so plegen de borgers dicwils haer bisscop
pen en pastoers tot den clooster te kiesē. En so
hebbē de Princē en heerē sin gecregen en liefde
tot de cloosters, en hebbē daer veel goets toe ge-
geuē, en hebbē ooc nieuwe cloosters gesticht, en
aldus sijn de cloosters vermenichfuldicht in die
weerelt. En want hen lieden te veel ghegheuen
wert, so is de discipline vergaen, en si hebben be-
staen metter tijt costeliken te timmeren, costelic
te cleeden, lekkerlic te eten en te drinckē, en coste-
licke vaten, kelcken en ornamenten te coopen in
der kercken, en si hebbē bestaen te leuen, niet als
Monickē, maer als Heerē. En aldus is de geest
en de liefde Gods in haer vercout, en si hebben
den geest verlaten, en si hebbē al haer heplicheyt
geset in wtwendige wercken, als in getyden en
lesen, in singen, in nūgen, in veel Psalmē te bid-
den, in haer habijt en in ander ceremoniē. Maer
ootmoedicheyt, der worpenheyt, soberheyt, lijdt-
saemheyt en armoede hebbē si verghetē, en so is
der monikē leuē tot wellust en wtwendicheyt ge-
comē. ouermits rijcdom, wāt hen eerst te veel ge-
gheuen werdt, en doen hebbē si bestaē ledich te
gaen, en niet met hare handē willē winnen, alle

Vander Monicken ledicheyt.

eerst ingeset was, en wt ledicheyt sijn si gecome tot alle quaet, en si hebbē met grooten hoopen weder wt den clooster gaen loopē, monicken en nonnen. Hierom alst schijnt, vooz S. Barnardus tijden ist ingeset, dat de monikē souden professie doen. En als dan dit leuē der monicken aldus te niet was gecomen, hier en tusschen is sinte Barnardus te clooster gecome, en doē sijn de Monicken gereformeert, doen hebben si dat wederom scherp aengenome, en doen hebben si haer regel belwaert met professie en beloftemisse, en hebbē veel statuten gemaect, daer si na leuē souden en daermense mede mochte dwingen, want die williche gheest was al doot. Hier na is gecomen de vierde secte van Monicken, als Norbertus, Dominicus, Franciscus, en daer sijn veel secten af gecomen: Obseruanten, Minrebroeders, Coleten, Martinianen. Dominicus heeft oock so bruchtbaer gheweelt als Franciscus. En aldus sijn doen de cloosters en monicken sonder getal vermenschfuldicht. Mer hoe dat getal der Monicken en Nonnen meerder is gheworden, hoe de duecht en liefde minder is gheworden, wāt si hebben onder malscander e beginnen te partjen, wie de heplichste en beste regel hadde, wie die meeste cloosters hadde, wat leuen dattet heplichste was, ende dier ghelijcke. Hier na hebbē de Monicken, Pausen en Cardinalen gecregen van haer oorden, en daer hebbē si malscander e te spijte priuilegien en aflaten vercreghen, dat si

Een goet borger's leuen,
mogen broederschappen maken vooz dat weerlt
ke volc, daer si haer goede wercken mede deplen
recht oft si niet meer en deden dā si schuldich en
waren te doen, aengesien dat Godt spreect Luc.
xviij. Als ghi dat altemael ghedaen hebt dat ghi
schuldich waert te doen, so suldi noch leggen, dat
ghi onnutte knechten sijt. Aldus sijn met der tijt
de cloosters vernieerdert, en alle duechden sijn
bermindert. En in hoorleden tiden was der mo
niken leuē een verschepdinge vander werelt, nu
heetent moniken die midden in de werelt sijn, be
commert met rechten, met coopen en vercoopen
met brazen en drincken, en conuerseren als ee
nich weerlic man, en noch willent monikē heetē
In hoorleden tiden was alle duecht onder de mo
niken, nu en bintmen dicwils nergēs meer bra
sers en wijnsuppers dā in de cloosters. Ende si
mepnen als si haer dingē houden in haer abijt,
in nigen, bupgen, singhen, lesen, halten, in misse
doen en ander Ceremonien, dat si dan heplighe
heden sijn. Dat en coemt nergens wt, dan dat si
den geest hebben verlaten, daer die oorden eerst
is mede begonnen, en nu bliuen si hangen in wt
wendige dinghen, en daer dat principael funda
ment lach, dat sijn si quijt. Als nu der monikē le
uen aldus verargert is, so sal hem een yeghelick
(also ic vooz gesept hebbe) verueerē sijn kindere
int clooster te steken, oft selfs daer in te gaen.

Wat leuen dat betex is, een Monics leuē oft
een Borger's leuen. Dat. xvij. Capittel.

is een heyllich leuen.

En Monincs leuen, alst nu in de werelt
wort ghehouden, en is niet dan een manie
re van leuē, en ic en weet niet meer heptic
hepts in gelegen, dan in een goet borgers leuen
Daerom ist seer te beclagen, waer dat leuen der
moniken toegecomen is. En wilt ghi weten dat
ic u de waerhept segge: Neemt een goet borgers
leuen, en brenget bi eens goets monincs leuen,
en liet wie den Euāgelio aldernaest is. Die mu
nic is sinen abt onderdanich, de borger hoort si
nen bisschop en pastoor dat si hem gebiedē in da
ssen, vieren etc. en dat dicwils veel williger dan
die monic sinen abt. Die monic beloest armoede
maer hi en heeft nymermeer ghebrek, als sinte
Bernardus seyt: En hi wort gemest van ander
lieden goet, dat met ander lieden arbept is ghe
wonnen, dat verfeert hi en en gheeft niet, maer
hi ontfanget al. De borger en leeft van geen ael
moessen, als de monic doet, maer hi verdient den
colt metten handen en hi geeft na sijn vermogē
aelmoessen. Aldus is de borger in deser maniere
beter dā de monic. Wāt godt heeft selue gespro
ken dattet veel saliger is aelmoessen te geven dā
te nemen, als Actu. xx. staet Dat derde, dat die
Monick beloest, is repnichept, niet te min, den
rechtē staet is gode noc aengenaē, wāt hi hē selue
ingelēt heeft. Die monic beloest eens menschen
regel te hondē. Die borger is met de beloftenisse
te breuen die hi op de vunte beloest heeft, can hi
dat anders houden, wāt dat selue en is niet gele

Uander moniken leuen.

gen in veel te belouen, maer in veel te houde, die monic verblift hē dat Franciscus sijn ouerste is, oft Dominicus, die bozger heeft god door een ouerste, die monic heeft eens menschen regel, die bozger heeft gods regel, dat is, dat Euāgelium, wat wil hē dan eē monic hepliger houden dat eē bozger? God is haer gelijcke na, alle de geue die hem wt gantser herten lief hebben, eē leuen na dat Euāgelium, het si monic oft caononic, geestelic oft weerlic. Thabijt der moniken noch haer ceremonien en mogen haer niet helpen, als ther te niet goet en is. Eē een weerlic habijt en sal dē bozger niet hinderen, als sijn herte geestelic is. Want de volcomenhept des kerstendoms en is niet ghelegen in eten oft dzincken, oft in andere wtwendige wercken, als dalken, bidden, waken, lesen, singen ende nūgen etc. so Roma. xiiij. staet. Dat rijk der hemelen (sept hi) en is niet gelegen in eten oft dzincken, maer in rechtueerdichept eē brede inden v. geelt. Ik sake dat v meyninge eē herte niet anders en soect dan Gods eere, Gods wille, ende ik dat ghi v verblift dat ghi pet om gods wille murcht doen oft lijden, dat is een tecken des salichepts. Dat moet een pegelic monic weten, dat hi hem wachte, dat hi hem seluen niet en laet duncken dat die wtwendige wercken salich maken, oft dat hi eenichsins beter is, dan eē weerlic mensche, als wi heden te daghe sien, dat hem veel moniken so heplich houden, recht oft si alleen kersten warē, eē hier doen si veel quaets

Wat die moniken bederft.

tu. Die weerlike lieden die beclagē dicwils haer leuen bi der moniken leuen, en si prijsen der moniken leuen, want si sien alleen die wtwendighe wercken aen, en si beclaghen dat haer Godt tot alsulcken leuen niet en heeft geroepen. Dat horen de moniken, en si verbliden haer en betrouwen op haer wercken, en si mepen dattet also is, en dat si hepliger sijn dan ander menschen, dit is de periculose becozinge die een monic crighen mach, want si dicwils wt dese becozinge hem op haer wercken beginnen te verlaten, welc een periculose dwaalinge is, en nochtans dicwils doe si de wercken teghen haren wille, dwelc nyimmer meer guet wesen en mach. Als wi u v ghenoech sien, datter veel moniken en nonnen tegen hare wille in dat clooster leuen, en wat si doen, het is al wt een onwillich herte, si en doruen wt scaete daer niet weder wtgaen, want haer belofrenisse dwinct haer, en si wenschē dicwils alle quaet dē ghenē die haer daer in ghebrocht heeft, en si wilsden wel dat haer clooster gebrant waer. En aldus en sijn si nyimmermeer in haer hert te bredē maer si sijn veel breemder van Godt, dan doe si weerlic waren. Dese menschen doe dicwils veel quaets bi haer seluen wt onlijdtlaemheyt en rebelheyt tegen godt, en geē dinc en doen si wt liefde, oft gelouue, maer alleen wt bedwanc en tegē haren wille. En als dese menschen steruen, sijn si noch bertwijfelt, dat si noch grooten hope en betrouwen hebben op haer wercken, en si dēckē

Ten is al niet dat

aldus: Siet lieue Heere, mijn leuen is mi suer ge
worden, ic heb dicwils in quade wille gheweet,
niet te min ic ben noch al in mijn clooster geble
uen, en te hebbe minen regel gehouden, en ic heb
vromelic gestreden, geeft mi nu dat eeuwige leue
In der gantser werelt en is geē periculoler son
de dan dese verkeerthept en hypocrisie. En dese
menschen waert veel beter dat si wt den clooster
gingen, want openbaer sondighe menschen die
haer sonden bekennen en ghenade begeeren, die
worden in genade genomen, en sulcken hypocri
ten worden van godt versmaet, als wi sien mo
gen int *W. Euangelio*, dat Godt *Mariam Ma
gdalenam, Mattheum*, die moordenaer aen den
crucce, en meer ander openbaer sondaren in ge
nade heeft genomen, maer de scriben en pharis
seen heeft hi in haer blinthept ghelaten. Ghi ou
ders siet wel toe, wat ghi doet als ghi v kinder te
clooster brengt, want van alle dese dingē sijt ghi
die oorlake. En ten is niet genoeg dat si in sul
ken verkeerthept alleen leuen, maer tselue leerē
si ooc ander menschen, die si in haer gilden ende
broederschappen scriuen, en maken haer mede
deelachtich van haer goede wercken. En sulckē
wercken comen nocht as dicwils wt eenē onwil
ligē gheest, welc voor Godt nimmermeer goet
wesen en mach, want godt en wil geenē bedwō
gen dienst, en hē en is geen werc aengenaem, dā
dat wt den gelooue en wt liefde en willichlic ge
schiet. En waert sake dat godt alsulcken bedwō

Sonder liefde gheschiet.

gē dieft hebbē wilde, hi solde de duuelē wel dwingē, dat si veel soldē biddē, singē, wakē, vastē et c. Maer godt en wil onse wercken niet, als hi ons herte niet en heeft. En alle onse werckē die wi dagelick doē sijn gode aenghenae, ill sake dat wi goet betrouwē op godt in ons herte hebbē. En alle werckē die sonder gelooue en liefde geschie dat sijn al sandē voor godt, ende wi verlatē ons daer op, recht oft goede werckē waren. Ende so waert beter wt v clooster te gaē en een opēbaer sondaer te sijn voor godt, en v schult te bekēnen, als de publicā dede, dā also op de goede werckē te staē, recht oft v daer godt dē hemel voor schul dich waer: Mer ghi segt: ic hebt beloeft, ick moet daer bliuē. Ick segge weder, niemāt en is schul dich eenige belof tenisse te holdē die tegē sijn salichept is, als Jēpte en Herodes dedē, die veel beter hare eet haddē mogē brekē, dā si haer belof tenisse volbrochtē, als geschreue is vā Jēpte Judic. xi. En vā Herodes int. vi. ca. vā S. Mar. Want niemāt moet tegē sijn salichept belouē oft holdē. Itē S. Frācisus en Dominicus hebbē lieuer dat ghi salich wort en hont vāt Euāgelium, dan dat ghi v seluē verdoēt met betrouwē op v werckē. En het is beter beschaēt te wordē hier voor de mēschē, dā bi godt. En wat geloefdi doē ghi profellie deet: heb op beloeft dat ghi niet leuē en wilt na v belof tenis die ghi op de vante belofde: ghi segt, neē ic bē daerō (segt ghi) te clooster gegāē op dat ick die belof tenisse des doopsels so veel

Watmen moet belouen.

te beter sal mogen volbrengnen. Als ghi dā siet dat ghi slimmer leeft int clooster, dan doen ghi weerlic waert, waerom en derft ghi allulcken leuen niet laten, ende aennemen een ander leuen, daer ghi beter in moecht salich wordē, en niemāt en schandaliseert bouē al, maer ooc eē ander betert. Oft ghi siet te clooster gegaen om daer te soecken uwer sielen salicheyt, en oft ghi daer nu meer kņuen, drincken, partijē, haet en niet vindt, dā doē ghi van daer waert, so mocht ghi altoos seggen: Ic ben hier gecomen om mijn leuē te beteren, ic worde alle daghe snooder, ic wil weder gaen daer ic mijn leuē beterē mach en godt met meerder ruste dienen. Hierō segge ic v, dattet beter is in de weerelt wel te leuen, dan int clooster qualic, en dan noch hē op goede werckē te verlaten, maer ghi moet toesien, dat ghi om brijheyt, om wellust des vleesches niet wt v clooster en gaet, dan om Godt brijer te dienen, also Gal. v. En dit can de consciencie altijt bedieden als ghi haer te rade neemt, want die en bedricht niemā den, die seyt altijt openbaerlic de waerheyt. De werelt heeft ooc haer periculen, en het is ooc al groote const sonder sonde in de werelt te leuen. Daerō als een monick siet dat hi in sijn clooster wel mach salich worden, so sal hi daer bliuen, al crjcht hi ooc noch so veel te liden, maer als ghi siet dat ghi niet salich en muecht worden in v clooster, ist sake dat ghi dan in die werelt gaet, ende leeft na dat v. Euangelium, dat moet ghi

Wat de Monicken bederft.

wel doen voor godt, al ist sake dattet schande is
voor de werelt. Mer tis beter dat ghi godt ghe-
hoorsaē sijt dan dē mēschē, als Actuum, v. staet.

Waerom dat de Monickē niet voort en gaē
in eē geestelijck leuē, maer somtijts arger wor-
den.

Dat. xviij. Capittel.

De te wetē, waerom datmē nu so slappe
lijc leeft in cloosterē, en waerō datter so
veel sijn, die daer geerne weder wt wa-
ren. Dat en coēt nergēs bi toe, dan dat wi daer
niet en gaen met sulckē meypinge als wi soldē.
Die een doet om dē cost, van nootlakē, die an-
der, dat hi mach een groot heere wordē, die der-
de, dat hi mach ledich wesen en goede dagen heb-
ben. Niemāt en beghinnet met sulckē gheelt, als
somige heplige mannē begonnē hebbē. En daer
om en gaen wi inder duechden niet voort, maer
hoe dat wi daer langer woonē, hoe wi slimmer
wordē. Want ledicheyt en leckerlick te eten, dat
berderft ons ende maket ons vleesche rebel, dat
wi veel meer genegen sijn tot onsupuerheyt, tot
haet en nijt en kijnē, dan weerliche liedē die met
den handē arbejdē. Die sommige die siē dat de
monickē en nonnē veel lesen biddē en singē, wa-
ken, dastē, wollē gaē, ootmoedighe cleederē dra-
gen, en dit behaecht haer, en si crighē eenē wille
in sulckē leuē Godt te dienē, en si hoorē datmen
den Observantē den hemel beloect, ist sake dat
si hare reghel holdē, so crigen si eenē geest, en ne-
men dat leuē ooc aē. En als si te clooster sijn, so

De wet en maect niemant salich.

en siē si anders niet en mē leert haer anders niet dan wt wēdige werckē, als lesen, singē, waken, vallē en ander ceremoniē, en anders en wetē si niet, en si mepnē dattet hier in ghelegen is, ende dat si dat principael al hebben, en dat si dan alle de regelen volbrengen, en dat si dan seker salich sullen wordē, als si die dingē van buptē holden. Ende want si mepnē dattet hier in gheleghe is, so bliuē si daer op hangen, en si en connen nimmermeer totter rechter kennisse Gods gecomē, en si en weten ende vernemē nimmermeer, hoe dat een gheestelick herte ghestelt is, want si en weten niet dat sijt van binnen sullen soecken, si mepnē dattet in de wtwendighe wercken ghelegghen is, en daer om want si totten gheest niet en gaen, daer om bliuen si so colt en slap, ende si gaen seer te rugghe ende meer achterwaert dan voorwaerts. En si hebbe daer dicwils twintich jaer gewoont, ende dan sijn si snooder dan eer si daer eersten quamen, wāt si en hebben daer niet ghehaelt dan goet dunckelichept ende hypocrisischap van haer goede werckē, ende si en hebben noch niet eens ghesmaect die soberhept die een geestelic mēsche in sijn herte heeft, wāt si bliuē althijt in dat bleesche, in die lettere des regels en der gheboden, en wt liefde en met ghenoechte des herten en doen si niet met allen. En also lan ghe als si so die regel holden, so worden si van godt met de Phariseen verworpen: Want ist sake dat Moses wet ende Ceremoniē die godt

De doet en maect niemant salich,
seluer ingheset hadde, niemant salich maken en
mochten, als sinte Pauwels beschrijft in allen
sinen Epistelen en brieuen, hoe veel te min mach
een Nonick met sinen reghel ende Ceremonien
salich wordē, die van menschē niet ingheset sijn.
Daer om moetment int herte ende inden gheest
soecken, en gheuoelen, daer wi salich mede sullē
worden, want die wtwendighe wercken, die wi
doen sondere den geest die noemt godt somtijts
int Euangelie, vleesch dat niet met allē en baet,
dat is, tis al vanden vleesche sonder gheest, als
Joan. vi. staet, S. Pauwels heetse dicwils ele-
menten des kerstkendoms recht oft hi seggē wil-
de, dat sulcke dingē ingeset sijn vooz mēschē, die
eerst beghinnē dat kerstē leuē aen te nemē, ghe-
lijc als de kinderē eerste haren A. b. c. leerē. En
S. Paulus verbiet ons Col. ij. dat wi sulcke ele-
mētē niet en soudē dienē, dat is, wi en soudē daer
op niet bliuē hangē, mer wi soudē voortae gaen
indē geest. Itē somtijt noemet godt sulcke wer-
ken insettinghe der menschen, als Christus seyt
Matth. xv. Te bergheefs eeren si mi, leerende
mēschē leeringe en ghebodē. Itē sinte Pauwels
heetse dicwils lichamelike oefeninge, dat is daer
onse lichaē alleē mede wort gequelt, en onse sie-
le en heeft daer geē bate af, als hi schrijft. i. Tim.
iii. Wāt wi doēt alleē met dē lichaē, en ons her-
te, onsen gheest die en wort daer mede niet be-
weghet tot Godt. Ende sulcke wercken bespot
die Propheet Esaias in sijn eerste capittel, **A** of

Wes al niet dat sonder liefde gheschiet.
kerande (spreekt God) die hate ic, wāt dese dingē
ran een moordenaer ooc wel doē en eē slim men
sche, mer Godt wt der hertē lief te hebbē, dat en
ran niemāt gedoē, dan een mēsche die heel ouer
gestort is in Godt. En sulckē mēsche is alleē eē
monic voor godt gerekēt, wāt hi volbrēgt alleē
sinē regel, wāt hi holdt sijn gebodē met genoech
ten en met eenen goeden wille. Anders alst wt
dwāe en ancx̄t geschiet, so ist eenē crāckē troost.
Mer dat daer nu so wepnich monikē en nonnē
sijn, die dat rechte gevoelē hebbē, dat en coēt net
gens bā toe, als ic v gesept hebbe, dan dat si niet
te clooster met sulcker mepninghe gaē als si sol
den. Daer om, die te clooster gaet met sulcke
mepninge, dat hi meynt met sijn wakē, hāstē, bid
den, singē, disciplinē et c. den hemel te verdienē,
die betrouwt op sijn goede werckē, en hi wort een
ppocrijt, ende hoe hi meer goets doet, hoe dat hi
grooter ppocrijt wort, en also blijft hi altijt gods
huerlinek, wāt hi diēt om sijn loon. Mer een mē
sche sal te clooster gaen wt de liefde gods, want
godt hē sijn sone genoēt heeft, en wāt hi geerne
gode weder danckaer wilde sijn, ende wāt hi de
sondē gheerne wilde schuwen die in de werelt
sijn. Sulckē mēsche die laet hē dunckē dat hi niet
mermeer ghenoech en doet voor de weldaden
gods, wāt liefde en weet geen mate. En hi en ar
bept niet voor dat ewige leuē, als een huerlinek
om sijn loon, mer wāt hi weet en gelooft dat hi
eē hint gods is, daerō arbept hi wt dāckaerhept.

W is al niet dat sonder liefde gheschiet.

E n daerom als een mensche dit ghelooue heeft daer hier voor van ghelept is, so ist prijselic dat hi tot danbaerheyt hē verschepdt en verlaet de se werelt om alle perikelē der weerelt te bat te schouwen, wāt die weerelt heeft dupsent oorsaken tot sondē, bisonder voor ionge liede. Aldus ist prijselic, dat een mensche om sijn leuē te beteren in een goet clooster gaet. Daer oft hi nu bonde in dat clooster, bechten, kōuen, druncken drincken, haet en nūt, brallen, houere etc. So ist veel beter dat hi sulchē gheselschap schoudt, dan dat hi sulcke dinghē leert, want hi is daer gheemen om sijn leuen te beteren, niet om slimmer te wordē. So mocht ghi segghen: Jek hebbe professe ghedaen, ich moet daer in bliuen. Jek hebbe v ghelept, dat niemant schuldich en is, oft niemant en moet eenige belofte houdē, die teghē sijn salicheyt sijn. Hooft wat S. Paulus seyt in Thessal. iij. Wi ghebieuen (seyt hi) dat ghi v afschept van alle broeders die niet en willen leuen als ich v gheleert hebbe. Ende totten Corinthe schrijft ooc sinte Pauwels in de tweede Epistel int. vi. cap. Gaet van allulcken menschen die also leuen. Ende in de eerste Epistel totten Corinthen int. vi. cap. Godt en heeft ons niet gheroepen, dat wi niet maleanderen twiſt en kōf soude leuen, maer dat wi soude leuen in brede. 11 Van ouders die haer kinderē te clooster wilsen brenghen. 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

Dat. xix. Capittel.

Van kinderē te clooster te brengen.

Hier salnē de ouders vermanē, dat si so
ouuerstienlick de kinderē niet te clooster
en breng hen. En dat doen si dicwils dat
si meer haer eygen profijt soeckē dan der kinde-
ren salicheyt. Wāt de sommige doent, om dat si
der kinderē veel hebbē, en op dat si de andere so
beel te hunger mogen behijlikē, so brengē si daer
een oft twee die ghebrek hebbē aen haer lichaē te
clooster. Itē de sommige doēt, op dat si eere mo-
gen hebbē vā haer kinderē, als si monicken, prie-
sters oft heerē sijn: de sommige doent om profijts
wille, dat si noch weder vā die kinderē verwach-
tende sijn. Siet aldus coēt daer so selden een te
clooster, wt sulcke meyninge en gelooue, als ick
hier hoor gesept hebbe. Ten is niet prijelic, als
ren mensche wt sulckē oorloke te clooster gaet.
De ouders soude eerst sien oft dat kint daer toe
ooe gesint ware, en dat hertelic begheerde, wāt
en is hi daer niet toe ghenegen, waerō wilt ghi
hē dan verberuē, recht oft in de weerelt niemāt
en mochte salich worden. En hoe maectē sijt eer
de monickē inder weerelt quamen, en waerom
en werdē de Apostelē gheē monickē, en waerō
en wordt ghi selue gheē monick? Wi Godt en is
gheen onderschept (als sinte Pauwels seyt) oft
ghi een man sijt oft een vrouwe, edel oft onedel,
geestelick oft weerlick oft borgher, alleen die hē
van hertē lief heeft, die is Godt aenghenaē, hi si
borgher oft priester, monick oft leech, dat is alle
leens, als oock Sinte Peeter seyt int werck der

Van der Nonnen leuen.

Apollē int. x. capit. Godt en is gheē wtremmer
der personē. En hier hebben de Nonnen selue
dichtwils groote schult aen, die met schoone woor-
den de iongen in haer clooster brengē. Sontijts
sijn de kinderē selue schuldich, wāt si sien de mo-
nichē singē, lesen, biddē, wakē, daltē, byggē etc.
en si hondē dat een heplich leuē te sijn, en si crj-
gen daer begeerte toe, en als si daer een iaer heb-
ben ghewoont, so berouwet hen, wāt daer en is
gheē geest die haer vertroost, en si schamen hen
daer weder wt te gaen, en so doen si tegen hare
wille professie: En ghehijc als si dat niet couden
hertē doē, so bliuē si int gemeyn cout en brēt vā
Godt, daerom waert out datment hielde in de
professie, dat niemāt booz. xxx. iaer professie dede
alst in bozē tijde, niemāt en wert priester gewij-
et eer hi. xxx. iaer out was, want daer en tusschē
mach een mensche hem seluen ondersoecken oft
hi de belostenisse oock houden en draghen can.
Want wi sien dat veel iongen repuciept belo-
uende selden gaet het hen wel.

Van Nonnen ende Canonissen, ende van ha-
ren leuen. Dat. xx. Capittel.

MEn siet heden oec veel nouwē cloosters
daermen oock veel singt en leest. Ende
het geeft mi wonder, waer si dat singen
af hebben, want aenghesien dat si niet en ver-
staen, so en sie ich niet wat profijt dat daer in ge-
legghen is. Sinte Paulwels. i. Corinthio. xiiij. die
verbiedt inder kerckē (dat is de bergaderinghe

Van der Nonnen leuen.

der Christē mensche) wāt te singhen, dat niemāt en verstaet, so en can dat singhen der Nonnē goet niet aengenaē wesen, want si en verstaet niet en si en hebbē daer gheē genoechte in oft gheen verbeteringe van, mer singen met verdriet ende wat bedwāc des regels. En dese mensche waert beter dat si in Duytsche haer getidē lasen. Wāt als onse geest en ons herte daer niet mede wort beweget tot Godt, so en baet dat singhen niet, wāt behaechde Godt dat singen sonder verstaet en affectie, so soudē de vogelē, herpen en lupten Godt seer behagen. Aldus als dan een mensche singt sonder geest en verstaet, so en heeft hi daer geen bate van, daer om waert beter dat de Nonnen de Psalmen in Duytsche lasen. In voren tiden warē sommige vrouwē ghenoemt Paula en Eulochium (daer sinte Hieronimus af schryuet) die met hare ioncfrouwen pleghen Latijn te lesen, wāt die verstondeut altermael. En daer is wtgecomē, dat de Nonnē in Latijn singen en lesen, en half wt hoouet dijen, want het laet veel heerliker voor de weerelt. Nu is daer noch een dinc in dat Nonnē leuen, dat niet goet en is, als dat si so costelick en puntelic ghecleet gaen. Het was in voren tiden een wijse, dat de ioncfrouwen bloots hooftē en mettē blootē hals ter kercken quamen, dit hebben de Wilschoppē gestraft en si hebben ingheset dat de ioncfrouwen soudē bedect comen ter kerckē als de vrouwē. En als een ioncfrouwe repnieheptbeloefde, dat geliebede

Der nonnen doirpronck.
In der kercken, so plach haer de **Wiffchop** te be-
decken den hals ende dat hooft, op dat men haer
niet sien en soude, ende op dat si van niemant en
souden worden begheert. Ende want daer eerst
gheen cloosteren en waren, so leefden de ionck-
frouwen bi haer anders binnens huys, en si en
pleghen niet wt te gaen dan met haer oude-
ren, ter missen ende te preken, oft om die arme of
siecke lieden te herloecken. Ende men mocht al-
sulche ioncfrouwen kennen bupen ander ionck-
frouwen wt dat cleet dat si om de hals en hooft
droegē. Hierna hebben sommige vrouwen, gendēt
Marcella en **Paula** bestaen cloosterē te itchie,
want die ioncfrouwē sonder perikel niet en leef-
den in haers vaders huys, en also sijn die nonnē
cloosters opgecomen. En si plegē altemael met
ten handen de cost te verdienen, en si en songen
niet als de nonnen nu doen, maer onder dwerck
plagen si **Psalmen** te lesen. En aldus dienden si
den Heere in gehoorzamehept, reynichept, arbept,
simpelhept en schamehept. En dat habijt was
simpel, om de werelt te verlinaden, en daerom
worden de nonnen ooc gewielt opt hooft, op dat
si niemant sien en wilden, en niemant haer sien
en soude. Nu (**Godt** betert) ist al verkeert tot ho-
uerdije. Het dat wiel, dat eerst was eē cleet der
ootmoedichept, daer proncken si nu mede. Ende
so ist met allen doecken, cleederen riemē, messen
tosselen, all ist verkeert tot opgeblasenthept en
houerdije, also dat ich niet en sie wat heylichept

Godt heeft ons gheboden te arbejdē.
dat daer is inder Nonnen leuen, alst nō in de we-
relt gehouden wordt. Het is meer aenghenae der
weereelt dan Godt, want de simpelheyt en wer-
woypenheyt die Godt soect, die is al verdreuen
en het is al verwandelt tot hoouerdie en pron-
kerijē en puntelicheyt, recht oft daer de gheele
licheyt in gheleghen waer.

Van sulteren cloosters en haer leuen.

Dat. xxi. Capittel.

DAer sijn oock veel sulterē cloosters wile
ker leuen meer schijnt na dat Euangelie
te wesen, want mettē handē te arbejdē
en malanderen tot liefden te dienen, dat is een
Christelick leuē. En sinte Pauwels gloricert in
sijn Epistelē dat hi den cost met sijn handen her-
dient heeft, en hi vermaent ons allen scherpelic,
dat wi ooc so doen sullē, als hi schrijft indē twee-
den Epistel tot die van Thessaloniē int. iij. capi.
En in dese maniere is het sulteren leuen beter
dan der Nonnē leuē, wāt si sijn altijt becommert
met arbejt, met weuē, spinnen, wassen, en diet
gelikē. Also behoort ooc alle menschē te doē, wāt
ledich te wesen, en duechtlaem te wesen, dat en
is niet moghelic. En daerom en wouden si in
Egyptē gheē monickē aennemē, die niet bereyt
en warē metten handē den cost te verdienē. En
S. Augustijn houde hoor ketters, die segghen,
dat een monic met sinē handē niet en moet arbej-
den. Wāt arbejt is in allen menschē, doer tge-
bot Gods, van Adā aengeboren, als Godt sprac

Hoe dat man en wif sullen leuen,
tot Adamdoen hi ghesondicht hadde: Int Smeek
tos aenschijns sult ghi v broot eten. Hier wt so
machmen mercken waerō dat die Noniken also
berkeert sijn, dat coemt daer wt dat haer te veel
is gegeuen, en daerom en hebben si niet wille ar
bepden, ende also is de ootmoedicheyt ende ver
worpenheyt vergaen.

Hoe de man en vrouwe sullen leuen,
een goede leeringe na denangelie. Ca. xxij.

God en heeft geen dinc so scherp beuolen
en geboden, als dat wi malcanderen sullē
liefhebben, en ooc onse vianden, als sinte
Mattheus schrijft in sijn. v. capittel. Hebt v vian
den lief sprack Christus. Sinte Pauwels ver
maent in alle sijn epistelen, dat de mans haer
hupsrouwen lief souden hebben. Maer eplaes
daer sijn wepnich menschen, die weten hoe dat si
malcanderen lief, sullen hebben. Want ist sake
dat ghi daerom v hupsrouwe alleen lief hebt,
wantet v hupsrouwe is, dat ghi haer alleen na
v bleesch lief hebt, en wāt si v dient en behaecht
na den lichaem in schoonheyt, in edelheyt, in rye
dom etc. Van dese liefde en schrijft Paulus niet
wāt sulcke liefde is ooc tusschen hoerē en boeuē,
en tusschen de beeste, daerō en moecht ghiv hup
rouwe also niet lief hebben, maer hoe dā? Ghi
sult haer daerom lief hebben, want si v suster is
in dat kersten gelooue, en want si ooc erfgenaē
is van de glorie Gods met v, ende want si den
seluē god diēt die ghi, diēt, en wāt si in een doop

sel en die selue sacramentē met v ghemeyn heeft.
 En ghi sult haer ooc lief hebben om haer duecht
 als schamelheyt, cupsheyt, neersticheyt, sochtuul
 dieheyt en andere duechden, al ist dat si anders
 arm, onedel en leelic is. En oft si eenige onduech
 den haer hadde, die salmen met goede maniere
 straffen, maer ghi en sult haer niet hate, maer al
 tijt medelijden en pacencie met haer hebben, ge
 linc als met een cranc vaeke, also. i. Pet. ij. staet.
 En als sulchen liefde tusschen malkande ren is,
 sal de man dat hooft wesen, en de vrouwe die
 muilke. De vrouwe sal den man dienen als haer
 heere, en de man sal sijn hupsvrouwe lief hebbē
 en eeren, als sijn epgē lichaē. Al is de mā hooft
 der vrouwen, hi en mach daerom sijn hupsvrou
 we niet verdrucken, maer haer neersteliken be
 schermer. En hi sal meer arbeiden en begereen
 dat hem de vrouwe lief heeft, dā dat si hē vzeelt.
 Ende hi sal also sijn hupsvrouwe lief hebben als
 Godt ons lief gehadt heeft, doē wi noch viandē
 waren, en doen wi noch besmet waren met onse
 sonden. So sal een man sijn hupsvrouwe lief heb
 bē, al ist dat si ooc niet schoon en is, hi en sal niet
 vzeet en hardt tegē haer wesen, maer hi sal haer
 verduidelic dragen, en met soeticheyt vermanē.
 En ist sake dat ghi hooft sijt, waerom wilt ghi
 dan uwen lichaem, dat is, v hupsvrouwe afflaen
 oft verdrinnē. De man sal de vrouwe beschermē
 en vermanen, en ouder disciplijn houden, en sien
 daer toe, dat si haer niet te costelic en cleet of ver

tusschen man ende wijf.

riere met costelike clepnodien, na de wtwendicheit der werelt, daer sal de man toefien. Want dit begeeren de vrouwen wt der natueren, ende dat proucken is groote sonde, om der schandalicien wille die daer wt coemt. Want ten betaet een Christen vrouwe niet also gheriert te gaen wtwendich als de heydensche vrouwen deden. Want die strafte Iaias. iij. En seldom is si eens mans hupsvrouwe alleen, die haer so wtwendich toemaect en verciert, en si geuen menigen mensche oorlake van quade begeerten. En aengelien dat ghi eenen man hebt, waerom soect ghi noch meer mans te behagen: Hier sal die man der vrouwen hooft wesen, en verbiiden dese oncolste en houere die in sijn hupsvrouwe, en vermanen haer en leeren, dat si niet duerchden arbept behagelic te wesen niet met clepnodien, want daer cannen wel een lichte vrouwe mede verciere. En daerom en ist gheen wonder, dat wi vanden heeren worden geschat, als si sien dat ghi so wtwendich ghecleet gaet, want die heeren verteerē v goet na dat ghi v seluen wtwendich cleedet. Hierom sal die man toefien, dat de vrouwe hier middel in houdt. Ende de vrouwe sal haren man houden als haer lichaem, maer sal hem eeren ende ontfien als haer heere, want also was Sara Abraham onderdanich, ende si plach hem heere te heeten, also Petrus schrijft. i. Pet. iij. Also dede Monica sinte Augustijns moeder, die haren man ooc so eerde, ende als hi toornich oft droncken was,

De vrouwe sal den man eeren,

so en straffe si haren man niet, maer als dat ghesdaen was, so hermaende si haren man, also sulden alle vrouwen doen. Aldus sal onder den echten staet geen epgē, noch sienlike liefde sijn, maer godlike liefde. En dan sullen si malcanderen helpen om den cost te winnen, en de vrouwe sal binnen toesien, en de man buypen. En sulcken leue is godt seer aenghenaem, want hi heuet int Paradijs selue ingeset. De man sal die vrouwen al tijt toe geuen. En somtijts sullen si ooc in cupsheyt leuen met opset, op dat si ooc mogen vasten en bidden. En al boeget godt te samen een rijke vrouwe ende eenen armen man, si en sal haer daerom niet beter houden, noch dat hooft wille sijn, want dat waer tegen Paulus leeringe. En al neemt een rijk man een arm wijf, so en sal hi sijn slaue daer niet af maken, maer dencken dat si al eenen Heere en vader inden hemel hebbē, die alle goet toebehoort, en dat si een creatuerken gods is daer hi godt in mach eeren als in sinen tempel. Diefte anders hout, die is heel bleefselic, en doet tegen de leeringe Pauli, want also en heeft de vrouwe geenen man gecregen, maer eē tprā en ouerheere, welc ooc niet godlic en is, wāt Eva en is niet van Adams doet genomen, maer van Adams sijde. Niet te min als rijke lieden inder echt vergaderen, en malcanderen nochtans ghelijc lief hebben, also dat de man altijt thoofft blijft, en dat hi nochtans de vrouwe niet en vermaet, maer dat si altijt malcanderen ghelijc lief

Hoemen de kinderen sal regeren:
hebben, hoe si sijn, arm oft rijk, edel oft onedel,
gnet oft quaet, so ist eē christelick leuen. Wāt in
velse sake saluē althit meer aensie de wille Gods
dan armoede oft rijkdom.

Hoe die ouders sullē haer kinderen christelijc
ken regereen. Dat. xxiij. Capittel.

DAer en is geen dinc in de werelt so seer
van noode, als datmen die kinderē recht
onder wijst eē leert, wāt alle quaet inder
werelt daer wt coēt, dat die kinderen van ioncs
qualic geregeert worden. Dit coemt dicwils bi
der onderē schult, dat die ouders haer seluē niet
en wachten quaet exempel te gheuen hoor haer
kinderē, welc een alte seer periculose sonde is,
wāttet oorlake is van allen sondē die inder we-
relt geschie. Hierō so moetē die ouders seer soch-
fuldich sijn, om de kinderen van ioncs wēl ende
christelic te regere. Indē eerste sullē si haer goe-
de maniere eē sedē leere, eē wachten niet stelick,
dat si niet en leere stamelē oft halue wordē spre-
ken. Dit coemt dicwils bi schulde vanden boe-
sterē, die wt sotternie den kinderē halue woordē
toespreken, eē dat leeren de kinderen al na spre-
ken, ende dat en moghen si niet lichtelick berlee-
ren. Ende die ouders sullen den kinderen dic-
wils bemanen, hoe dat Godt booz ons ghestor-
uen is, eē datter een ander leuen hier na sal sijn,
ende hoe dat wi alle gader doer Christum salich
sullen worden, als booz gheseyt is. Hier om ist
seer te beclaghē zen quade ghewoonte die on-

Hoemen de kinderen regeren sal.

Der dē mēschē is, dat si loopē beuaerdē in verre landē, en si latē haer kinder thups sonder onderwisinge en leeringe. Het waer veel beter dat si thups bleuē en leerdē haer kinderē, wāt godt en begeert dat loopē niet, en hi en heeft dat niet gebodē, mer hi heeft alle mēschen ghebodē, dat se haer kinderē sullē leerē en regerē, als. i. Wi. v. Staet. Die geen souge en draecht voor sijn vrienden, ende bisonder voor sijn huysghesin (spreect Paulus) die is arger dā eē ongeloouich mēsche. De olders en sellē ooc de kinder niet wt wēdich bercierē. Hier mede bederuē die olders haer kinderē, dat si haer hā ioncs te veel willē toe geuē, en daer na niet en moghē straffen noch regeren. En de olders sullē oock hē nerstelic wachtē, dat si hē seluē ooc wt wēdich niet costelic en bercierē wāt ist sake dat de olders hē seluē costelic cleedē so en batet niet dat si de kinderē daer af holden, wāt de kinderē sullēt dā euē wel leerē bi hē seluen, wt quade exēpelē van harē olders, wāt als sijt haer olders sien doē, so en achten si dat voor gheē soude, daer nochtans veel groote sonde wt soet, en veel quaets in gheleghe is. Ghi olders wacht v, dat ghi v kinderē niet en laet gaen, oft ghi weet waer si sijn, ende wat geselschap dat si hebbē, en wat si doē, en soect geē iōgers die met v kinderē om gaē die rijc oft edel oft schoon sijn alleē na der werelt, maer soect se die duechtfaem sijn, en die wel geleert sijn met goede leeringe en met goede manierē. En en laet v kinderen oock

Men sal de kinderen goet exempelē gheuen
niet te bzulofte oft weertschappē gae, wāt daer
leertmē hupdē daechs niet dā onsuuerhept en on
suuer woordē sprekē. Ghi ouders als ghi v kin
derē op eenighe plaetse laet gae, wist ghi dat si
daer in haer lichaē sondē ghequetst worden, ghi
soltē sonder twiſfel thups holdē, mer ghi leyt v
kinderē ter bzulofte, daer ghi wel weet (na die
werelt nu loopt) dat si sullē gequetst wordē in
der sielē, met allulcke wōdē, dat si bi auētueren
vā harē leuē niet gheueſen en sullē wordē, ende
noch en hout ghilē niet thups, o dulle werelt. En
ghi sult cloecke lijcken aenmerckē, tot wat sonde
dat v kint meest genegen is, tot ghierichept, oft
tot houerdichept, oft onsuuerhept, en daer na
sult ghi hē vermanē en waerschouwē, ende ghi
sult hē bedwingē alst ionc is, wāt dan cantment
dwingē alsmē wil. It sake dat v kint genegē is
wt der natueren tot duechden, daer sult ghi hem
voortāē toe houden. En ghi sult wetē dat ander
sondē sijn daer de knechtē mede becoort wordē,
en dē ander daer de mepskēs mede becoort wor
den. In die maechdē regneert meest wt wēdighe
opragie vā cleedē en vā schoohept des aēlichts.
In de knechtē meest toornichept, dōckēschap en
onsuuerhept. Also muet eē goet vader en moe
der cloecke lic aenmercken, waer haer kint meest
toe genegē is, daer na sal hi hē waerschouwē en
vermanē. En de ouders sullē hē ooc wachtē, dat
si niette straf en wreet en sijn tot haer kinder, op
dat si niet wederspanich en worden ende niet en

Men sal de kinderen goets tijts
gaē lopē int wilt. En ghi sult hē eē ambacht la-
tē leerē daer sijn verstaet meest na gesint is, ende
dat godlic is, ende daer hi den colt mede winnen
mach. En dat suldy goets tijts doē, eer si op die
schole verlupe. Wat wi sie dat alde clerckē niet
en willē sittē op haer ambacht, en si en willē niet
doē, dan gaē si lopē in de ruyterte. En al sijn ght
noch so rijk, ghi sult nochtās v kinderen een am-
bacht latē leerē, want so bliuē si vā drockē drinc-
kē, spelē en vichtē. En ist sake datse ouermits on-
geluc arm wordē, so ist goet dat si eē ambacht co-
nen daer si den colt mede moghē verdienē, en is
dat niet, so soldē si nochtās arbepden, op dat si
met harē arbeyt den armen te hulpe comen, als
Ephē. iij. staet. Een mēsche sal arbepdē met sijn
handē, op dat hi crigē mach daer hi dē armē
de helpē mach. Des hepligē daechs suldy leeren
dat auentmael des Heeren holden en dat rechte
woort Gods hooren, en vragense alle thyns co-
mē, wat si ontholdē hebbē, en vermanense altyt
totten rechte chzisten ghelooue en liefde, als dat
genoech boorzeyt is. En wacht v ooc scherpelick
ghi ouders dat v kinderen niet en lesen eenighe
nreēde hiltorie en amozentheyt oft vā ozlogē en
ander fabulē, mer coopt haer dē duytliche Bibel
en dat heplich Euāgelium in duytliche, en laetse
so vā ioncs op leerē lesen de godlike leeringe, en
drincken tot de soete fonteyne die wt den hemel
gecomē is, so moecht ghi daer goet water tot put-
tē, als si out sijn, wāt ist sake dat ghi sozchuldic

een ambacht leeren. hept hebt en grootē ar hept doet, om voor v kin-
derē dē cost te winnē indē lichaem, als ghi schul-
dich sijt, hoe heel te meer sidp dā schuldich voor
v kinderē dē cost te winnē inder siele, aengesien
dat de siele die na gods beelt gemsect is, ongelijc
ebelder is dā dat lichaē. En waer bin tme beter
cost voor de siele dā dat heplich En āgelium: p-
mer daer en is geē ander spijle der siele, dan de
heplige schrifture. Ghi hebt sijn lichaē bewaert
doet ionc was vā water en vier, waerō wildi nō
sijn siele her sumē, oft hebt ghi lieuert lichaē dā de
siele: Het waer veel beter dat die ouders hier in
sorchfuldich warē, dā dat si na S. Jacobs oft na
Romē beuaert loopē achter lāde, wāt rē vrouwe
en cā godt geē grooter dieft doē, dan si haer kin-
derē wel instrueert en leert. S. Paulwels seyt tot
sijnē discipel Timotheum, i. Tim. ij. Een vrouwe
sal beholdē worden doer haer kinder winnen, is
dat sake dat si int gelooue blijft. Ghi ouders siet
ooc wel toe, dat ghi hē niet te veel gelt en geeft
oft wat ghelt dat ghi haer gheeft, ende hoe si dat
gebrupckē. Item als si wat inbrengen dat v niet
toe en hoort, en als si wat nieuws inbrenghen van
achter clap, daer sult ghijle om straffen. En als
ghi eē aelmoelle geue wilt voor v doze, dat doet
doer v kinderē, op dat si mogen leerē den armē
dienē. En als de kinderē onder malcāderē twill
oft gekijf hebbē, so sullē de ouders tlaunts die
kinderē bi malcāderē brenghen, dat si malcāde
rē om berg hiffenisse biddē, en als si haer ouders

Quaet exempel is oorſake van alle quaet.
hert hoozt hebbē, ſo ſullē ſi ooc om bergiffenif
ſe biddē, en alſmē de kinderē hoozt ſweerē, vloec
ken, kijvē, bichtē oft vilepnighe woordē ſpreken
oft vuple liebekens ſinghen, dan ſalmen ſe altijt
ſcherpelic ſtraffen. Ende de ouders ſullen altijt
meer arbejdē, dat de kinderen haer breeſen wt
lieſde dan wt auert en veruarniſſe: want alle
kinderē die haer ouders gehoortae ſijn wt breeſe
der ſlagē, die en ontſie haer ouders niet langher
dan als ſi de ſlaghē genoelē: ghelijck al le mēſchē
die Godt dienē wt breeſen der pijnen, die en die
nen Godt niet langher, dan als ſi pijn oft ver
briet lijdē, en als ſi daer wt ſijn, ſo gaē ſi weder
in haer oude leuē. Mer de kinderē die haer ou
ders breeſen wt lieſde, die ſijn haer altijt gehoort
ſaem, en ſi bliuē altijt in lieſte. Ende die ouders
ſullē ooc neerſtokic wachtē, dat ſi niet malcāderē
niet en kinē, noch en ſweerē, noch vuple woordē
en ſprekē: noch v. ongeluc en claccht niet in tegē
woordichept van v kinderē, wāt dit leerē ſi van
ionics altemael, en ſi en mogēt dan in haer oude
dagē niet latē. En als ſi haer ouders hoorē cla
gen ouer tijlic ongeluc, ſo criggē ſi ooc lieſte tot
tet tijlic goet dat ſi hē niet en verblidē dā in tij
lic geluc, en niet en bedroeuē dā in tijlike onge
luc, wāt ſi leerē dat aē dolder. En biſonder ſul
ſen de ouders eloecklikē aenmerckē oft haer kin
derē ooc tot huwelic geneycht ſijn, ende iſt ſake
dat ſi dat beindē, ſo ſullē ſi terſtōt haer daer toe
helpē, en daer ſorchfuldich voor ſijn. Gelijc als

Quaet exempel is oorlake van alle quaet.

Abrahā sochfuldich was voor sinen sone Isaac.

En wāt de ouders hier in seer slap sijn, daer wt coctet dat so wepuich ionge mensche onbesinet totter echte comē. Dit is grootelic der ouderen schult, die meer sochfuldich sijn voor haer kinde ren lichaē dā voor haer siele, en daerō en willē si niet dat haer kinderē armoede hebbē, mer si maheuse priesters oft si brenghense te clooster, en si helpē haer kinderē aen gorde daghen in haer lichaē, en de ewighe pijnē aen haer siele. Dit beclaecht ooc sinte Augustijn int boeck der belijdinghe. ij. ca. Dat sijn ouders in dese sake niet sochfuldich ghenoech voor hem en waren.

Van de gemeyn borgers leuen. Cap. xxiij.

Inder gantser weerelt en is gheē Christeliker leuē, dan der borgerē en hupliedē leuen, die met haer handē den colt winnen, wāt S. Paulwels verbljt hem in al sijn brieuen, dat hi met sijn handē den colt heeft verdient, en hi krafft die weduwē die ledich sijn, en gaen clappen in ander liedē hupsen, als hi schrijft. i. Timothe. v. Daerō waert beter voor dē Christedom, dat alle mensche een ambacht deden, en dat men ionge stercke menschen niet en liet biddē, maer men sal haer een ambacht latē leerē. En dat alle ionge priesters en monickē ooc also dedē, dat en waer gheē sonde en oock gheen schande, wāt de Apostelē hebbē selue gearbept, en alle de monicken plegen in voorledē tijdē te arbeptē, en men liet hedē daechs wel, dat daer meer dan de helkt

Wi sijn een lichaem in Christo.
te veel priesters en monikē in de weerelt sijn, en
werdē wi altemael priesters en monickē, wie sal
den acker ploegē? En ic en weet niet wat heplie-
hept dat hedē gelegē is inder monikē leuē oft in
den priesterlikē staet. De borgerē leuē is heden
daechs beter na Deuāgelie. Niet te min, hi moet
oock wetē hoe dat hi leuē sal. Jude eersten sal
een borger den regel houdē, die Godt ghegeuen
heeft, Matth. vij. dat hi in al sijn comenschap en
omganc een ander doet, als hi wilde datmē hem
dede, en hi en mach nyimmermeer sijn bate soec-
ken niet eens anders hinder, hi en moet sijn na-
bueren goet niet misprisen, hi sal hē so goet gun-
nen als hē seluē, wāt. i. Thessa. iij. staet. Niemāt
en sal den anderē verdruckē noch bedrieghen in
comenschappē, wāt wi sijn ghebroeders en lidt-
matē vā een lichaē. En daerō sult ghi v wachtē,
dat ghi niet en twist met v nabuer, hi si rijk oft
arm, edel oft onedel, altemael sijn wi bi Godt al-
lijcke edel, wāt wi hebbē altemael eenē Vader,
als Gala. iij. staet. Wi sijn alle gader een lichaē
in Christo. En daerō en sal dan niemāt eenigen
armē ver suadē, oft sijn armoede verwojtē, maer
ghi sult hē met v goet te hulpe comē en ghi sult
hē dicwils in sijn armoede troostē. It sake dat v
nabuer sieckelic en arm is, so sult ghi dicwils bi
hē gaen, en troostē hē, en comē na v vermogē hē
te hulpe. En ghi sult berept sijn hem te dienē, en
bi hē te steruē, waert sake dat tet vā noode waer
als. i. Joan. iij. staet. Als Christus sijn leuē voo

Anden schat der kercken.

ons heeft ghelate, so sullē wi oock ons leuē booz
onsen euen mēsche late. En en hebt ghi niet dat
ghi hē geuē moecht, so sult ghi dat goede lieden
te kennē geuē, en vermanē haer, dat si dien men
sche te hulpe comē. En in boozleden tijdē plach
men dit den Paltroer te kennē te gheuē, die plach
dan de mensche bandē schat der kercken te ver
troolten. Deseu schat wert vergadert bandē te
stamētē en offer. En dit heet den schat der kerc
ken, daer in sinte Laureps leuen af gheschreuen
staet, en in sinte Gregorius leuē. Ende als daer
niet meer en was, dā plach de bisschop de kelckē
en ander gulde vatē te breekē, en den armē te dep
len. En de bisschop plach den borgherē te gebie
den, dat si hē dat soudē seggen, als pemāt gebrec
hadde. En desen schat wordt nu vertogēaen hou
tē hepligē te bercierē, aen groote prouē te stich
ten en aen ander ornamentē, en dit wordt nu de
armē ontogē, diet nochtās niet recht toebehoort.
In bozē tijdē en plegē de armē niet te biddē, wāt
die sterc warē moeltē arbeydē, en oude en cranc
kē liede, en schamele weduwē en verlatē kinde
ren, die werdē bandē schat der kerckē genoedt,
als Paulus leert. i. Corint. xvi. dat si soudē eenē
schat voor den armē vergaderē. En dat is vā de
Apostelen ingheset, op dat die onghelouighe
menschen die onder de Christenen woonen, de
Christenen niet en souden bespotten oft schande
aendoen, als si hadden gaen bidden, ende op dat
si niet en souden segghen, dat daer gheen liefde

Godt hoedt alle menschen wonderlick,
onder de Chriſtē en waer, wāt si malcāderē niet
te hulpe en quamē. Hierō plachmē in doozle den
tijde niet te biddē. Daerō waert noch goet, dat
men niemāt en liet bidden die so sterck en ionck
ware, dat hi den colt verdienē mochte, wāt in de
weerelt is veel leechs volcs. En onse lieue Hee-
re gebenedijt noch hedē dat broot op der werelt,
als hi dede die vijf gerstē broodē, doē hi vijf dup-
sent mensche met vijf broodē versade, als Mat-
thij. Staet, al ist sake dat wijt niet aen en merckē.
Daer sijn partijen van volcke inder weerelt, en
de vijfste moet alle de vier partijen voedē. De
eerste partje sijn canoniken, monicken en cler-
ken, dese en winnē niet, maer si verteerē al. De
ander partje sijn heerē, vorsten en borghemees-
ters, oft ander rijke liede, die vā haer rentē le-
uen. De derde sijn de oude liede, crācke liede en
kiuderē. De vierde sijn rupters, moordenaers,
hoerē ende bouē. Dese en winnē altemael niet,
maer si verteerē al. De vijfste sijn borgeren ende
hupsliede, die mettē handē den colt verdienē, en
dese vijfde partje moet de andere altemael voe-
den. En aldus moet een mensche vier menschen
voedē, oft Godt niet wonderlic en versage, hoe
soudt mogelijk wesen. Daerō heb ick geleyt, dat
der borgerē en hupsliede leuē, dat salichste leuē
is, na de leeringhe des Euāgelij. Niet te min,
een borger moet aldus met sulcker liefde sinen
ruen mēsche te hulpe comē, en dienē hē, en ver-
troostē hem, wāt wi sijn altemael broeders ende

Een burger sal hem in Christus verblifden.
Aldinatē onder malsanderē, als voor gheseyt is.
En daerō sal hem een Christus mēsche so seer be-
droeue, als sijn broeder wat te lide heeft, gelijck
oft sijn eppen sake waer, als Rom. xij. staet. Wer
blift v metten genē die verblift sijn, en bedroeft
v metten ghenen die bedroeft sijn. En ist sake
dat ghi weet dat v broeder vā quade leue is, en
dat hi ander mensche quaet exempel geeft, so ghe-
biedt v Christus Matth. xviii. dat ghi hem alleē
eerst sult vermanē, en onder wijsen hem soetelic,
en bidden hē dat hi hē betere wil, ist sake dat hi v
hoort (spreect Christus) so hebt ghi v broeder ge-
wonnē. En hoort hi v niet, so sult ghi dat elagen
twee oft drie vriendē en krāffen hē in tegēwoor-
dichept vā diē. En hoort hi v dan noch niet (seyt
Christus) so sullet ghi u wē Dalloer elagen, op
dat hi so mach opēbaer voor de gemeyn Christus-
nen gestraft wordē. En hoort hi v vā noch niet,
so sult ghi hē hondē voor een Heydē en opēbaer
sondaer. Dit is broederlike strāffinge die Chri-
stus ons leert int voorseyde capittel. Moecht ye-
mant seggen: Of mijn broeder op mi tooraich
wordē, en wilde mi slaen. Wat woort. Ghi sult v
alstijt wachtē, dat ghi hē niet spijlich noch spotte-
lic en vermaēt, maer soetelic en duechdelick sult
ghi hē biddē en leerē, hoe dat een Christus men-
sche leue moet. En ist sake dat hi v dan dootlaet
so sterft ghi voor de waerhept als S. Jan Bapti-
ste, en ghi sijt een martelaer voor Godt, want
Godt is de waerhept, en een burger sal Godt al

Wt en sullen niet arbeiden
altijt hertelick louen ende dancken dat hi niet en
is gebozen van hooghe edel stamme oft rjcdom,
maer dat hem godt inden staet ghemaect heeft,
daer hi sijn broot met sijn handen winnen mach,
want dat een Christen menschen leuen is. Maer
hi en sal nochtans hier niet op betrouwen recht
oft hi daerom beter waer dan een ander men-
sche, want al houdt hi in dese sake, te wetene, in
arbeiden, dat ghebodt Gods, in ander saken en
houdt hijt niet, daerom sal een mensche altijt in
ootmoedichept bliuen. Godt die mochte alle
mensche wel voede sonder onsen arbeit, als hi
dede de vijf duplent mensche in de woestijne, en
hi mocht ons wel beware, dat wi so veel ambach-
ten inder werelt niet behoouen en souden. Maer
hi heeft dit aldus geordineert, om dat hi deliefde
ouder de menschen verweke soude, om dat de
mensche den anderen behoeft, als de brouwer de
backer, en wederom de backer behoeft den brou-
wer ende dier gelijcken. Om dat wi also malcan-
deren dienen sullen en helpē. En ghi sult den ar-
beit met gelooue en betrouwen doen tot godt,
seker geloouende dat uwen arbeit godt aenge-
naem is, ende dat doer Christum, in welchen ghi
geloof. Al waert dat ghi wilt dat ghi vā die da-
ge soudt steruen, ghi sult stantastich inde arbeit
bliuen, seker geloouende dat in werc godt aenge-
naem is. En ghi sult daer toe sien, dat ghi nime-
mermeer en werct tot giericheit om rijc te wor-
den, op dat ghi moecht lekker eten, oft saechte da

om rijk te worden.

gen hebben, want als ghi met sulcker meyninge weret, so en is v werc godt niet aegenaem, maer het is sonde. En ist sake dat ghi rijk wordt sonder v neersticheyt, ghi sult godt daer voer danken, ende gebruycken dat ter eeren gods. Maer ghi en sult daer niet om werken, principalic om rijk te worden. En als ghi rijk wort, dan en sult ghi v niet verbliden, en als ghi arm wort, da en sult ghi v niet bedroeven, maer ghi sult simpellic v werc doen, en beuelent godt, dat hi v rijk oft arm laet worden alst v alder salichste is. En ghi en sult gheen nieuwe bonden bedencken oft wtwendicheyt vā cleederē, wāt daer wort het volc dicwils mede gebracht tot sonde ende groote oncost. Mocht peimant seggen: Wil ic dat niet maken, en ander hoeghet geerne. En so en crijge ick niet te doen. Ic segge weder dattet niemant doen moet, en wilt ghi des niet doe, en en willet en ander niet doen, so bleuet wel ongedaen. Het en is niet door een oft twee geleert, maer door alle mensche. En ghi en sult nimmermeer v goet onnutteliken doerbrennen, met costelic timmeren, oft huystraet veel te coopen tot houerdie, of met costelike cleederen oft met brassen, wāt wat ghi so onnutteliken doorbrennt dat steelt ghi den armen. Ghi en muecht v goet niet misbruycken als ghi wilt. Ghi sult v altijt cleedē, eten en drinckē alst sāt's wise is onder de gemeyn burgerē daer ghi woont, want dat en is niet tegen dat Euan-gelium, ghi en moecht niet om dat tijtlick goet

Wanden rijkdom.

liegē oft wat doen dat godt verboden heeft, ghi en sult des auents niet rekenē hoe veel gelts dat ghi gewonnen hebt, maer hoe veel duechden dat ghi versump mit hebt, en wat duechde dat ghi in de dach verlore hebt. Ghi en sult nyimmermeer arme menschen oneruallē, die v schuldich sijn, wāt ghi en moecht dat sonder sonde niet doen, also Mat. v. staet; Die v aen deen wanghe staet, biet hem ooc dander, en die v boort recht roepen wilt en uwen roc neinen, dien suldp uwe mantel ooc geuen. Ghi sult in uwen arbeyt die twils op godt dencken, en spreken een royt gebet, en doen uwe arbeyt willichlic, want Godt heeft v dat ingeset voor een penitencie in den Paradijsē. En weest althit vrolic van herten, en vriendelic bi v huysbrod toe, knechten ende maechden.

Ad, hoe dat een borger met sinen knechten en maechden leuen sal, en hoe dat hi sal den Heeren onderdanich wesen, in schattinge, in exēts, in tollē, dat sal ic hier na seggen.

Hoe dat rijke lieden sullen leuen, een onderwisinge na dat Euangelium. Cap. xv.

Die gene die rijk is en van sijn renten leeft die sal eerst weten, dat hi sijn goet niet gebruycken en mach als hi wil, want hi en is daer niet dan een bewaerder af. En Godt almachtich heeft v ghegeuen, niet dat ghi dat sult verbrassen, vertimmerē of vercleedē wt houere dien, oft verspelen, want het hoozt den armē toe so wel als v. En Godt heeft dat in de werelt ge

Van den rijkdommen.

geuen, so wel om den armen als om den rijken.
En daerom als ghi dan v goet doorbrenghet met
drincken, brassen etc. daer sult ghi reden hoor ghe
uen int oordeel Gods, want de rijke man is ver
doemt, dat hi sijn eegge goet misbruyct. Hierom
moet een pegelie wel toelien, want watmen so
oueruloedelic doorbrenghet, dat wort den armen
gestolen, als wi hebben (staet. i. Tim. vi.) cost en
cleederen daer sullen wi mede te vreden wesen.
En die also in weelden ende brassen leue, dat en
sijn geen Christen menschen, want si ontrecken
den armē, die haer broeders en lidmate sijn.
Dat doen heydenen, die sullen hier dese genuech
te, eere en staet vader werelt hebben, die niet en
hopen na dat eewige leuen, een Christen mēsche
en sal dit tijtlic goet niet lief hebben, maer hi salt
ghebruyckē tot sijnre noodduft, en dāckē Godt
daer hoor die dat altemael toebehoort. En hoe
dat ghi rijcker sijt, hoe dat ghi meer sozhuuldich
wesen sult, want v is meer te bewaren gegeven
dan Godt dan andere menschen. Rijkdom en is
niet quaet, want Abraham, Isaac, Jacob, David
hebben altemael rijk geweest, maer datmen dat
misbruyct dat is quaet. Van desen rijken men
schen spreect sinte Jacob int. v. D ghi rijcke men
schen schrept en huyt nu ouer v catijuechept, v
rijkdommen sijn vergaen. En int selfde capittel
vertroost hi den armen, dat si lijdsamich sijn sul
len, want den dach gods is nakende. Ende tis te
sorghen dat haer rijkdom haer eewich leuen sal

Wanden rijkdommen.

ſijn, en dat ſi hier na anders niet hebben en ſulle.
Gelijc als Abraham ſijn onechte kinder niet een
goede gaue aſſette, maer van ſijn erfnisse en had
den ſi niet. Aldus geeft Godt den menſchen die
geen erfgenamen en ſulle. ſijn van ſijn eeuwige
leuē ſomtjts hier rijkdom oft voorſpoet, en daer
ſet hi haer mede af. Daerō en ſal hem een rijk mē
ſche niet verhouerdigen in ſijn rijkdom, maer hi
ſal, alijt bedroeft ſijn en beant, alijt ſorgende,
dat hi van Godt anders niet hebben en ſal, als
Paulus ſept. i. Tim. vi. Ghebiet den rijken, dat
ſi niet en betrouwen op harē onſekerē rijkdom,
wāt harē rijkdom en behoort haer niet toe, maer
den armen die ſijt onthouden. Daerom ſullen ſi
den armen mildelic mede deplen. Want alle rijk
ke menſchen ſullen weten, als ſi den armen niet
haren rijkdom niet en helpen, dat ſi alſo groote
ſonde doen, ghelijc oft ſi eenen anderen menſche
beroofden ende ſijn goet benamen, want Godt
heeft haer rijkdom gegheuen, niet om dat ſi daer
mede ſullen houeren en heeren ſijn, maer dat ſi
alle arme menſchen daer mede ſullen helpen, te
weten, arme maechdē te houelic, op dat ſi niet
geſchoffiert en worden, ende iouge lieden aen en
ambacht helpen, op dat ſi den coſt mogen winnē
en gheuen, borgen en leenen al dat haer van noo
de is. Dit bewijſt ons ſint Jan in ſijn eerſten epi
ſtel in ſijn derde Capittel: Alle die gene die dat
goet van deſer werelt heeft ende beſidt, ende hi
ſiet dat ſijn broeder gebrec lijdt, ende hi keert ſijn

Wi sijn al leden onder malcanderen.

aensichte van hē, hoe blijft de liefde gods is hē? Recht of hi seggē wilde, ten is niet mogelijk dat de liefde gods in hē is, Hebre. xij. Wilt niet vergeten v goedertierenhept te doē tot den armen. Wochte nu peināt segghē. Het is mijn goet, ick hebt recht naerdelic gewonnen, waerom en solde ic dat niet na minē wille gebrypckē? Antwoort. Dat en is niet waer, dat ghi dat goet ghewonnen hebt. Godt heektet v geleent, en hi en heeft v gheē heere daer ouer gemaect, ende hi en wil niet dat ghi dat goet ghebrypcken sult na uwen wille, maer hi heeft v rentmeester daer ouer gemaect. Godt wil dat ghi dat goet ghebrypcken sult na sinen wille, als Matthe. xv. Staet. Al dat ghene dat ghi doet (spreect Christus) desen minckē in mijnen name, dat doet ghi mi. Daerom die den armen goet doet, die doet Christus goet, ende die den armen leet doet, die doet Christus leet. Daerom sullen die rijke lieden haer neerstelich wachten voor eenighe oueruloedichept te doen in eten oft in drincken, oft in eenighe costelichept, wāt dat benemē si al den armē. ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵¹ ¹²⁵² ¹²⁵³ ¹²⁵⁴ ¹²⁵⁵ ¹²⁵⁶ ¹²⁵⁷ ¹²⁵⁸ ¹²⁵⁹ ¹²⁶⁰ ¹²⁶¹ ¹²⁶² ¹²⁶³ ¹²⁶⁴ ¹²⁶⁵ ¹²⁶⁶ ¹²⁶⁷ ¹²⁶⁸ ¹²⁶⁹ ¹²⁷⁰ ¹²⁷¹ ¹²⁷² ¹²⁷³ ¹²⁷⁴ ¹²⁷⁵ ¹²⁷⁶ ¹²⁷⁷ ¹²⁷⁸ ¹²⁷⁹ ¹²⁸⁰ ¹²⁸¹ ¹²⁸² ¹²⁸³ ¹²⁸⁴ ¹²⁸⁵ ¹²⁸⁶ ¹²⁸⁷ ¹²⁸⁸ ¹²⁸⁹ ¹²⁹⁰ ¹²⁹¹ ¹²⁹² ¹²⁹³ ¹²⁹⁴ ¹²⁹⁵ ¹²⁹⁶ ¹²⁹⁷ ¹²⁹⁸ ¹²⁹⁹ ¹³⁰⁰ ¹³⁰¹ ¹³⁰² ¹³⁰³ ¹³⁰⁴ ¹³⁰⁵ ¹³⁰⁶ ¹³⁰⁷ ¹³⁰⁸ ¹³⁰⁹ ¹³¹⁰ ¹³¹¹ ¹³¹² ¹³¹³ ¹³¹⁴ ¹³¹⁵ ¹³¹⁶ ¹³¹⁷ ¹³¹⁸ ¹³¹⁹ ¹³²⁰ ¹³²¹ ¹³²² ¹³²³ ¹³²⁴ ¹³²⁵ ¹³²⁶ ¹³²⁷ ¹³²⁸ ¹³²⁹ ¹³³⁰

Wanden wereltliken regimente.

sielē si der mogentheyt onderdanich, want daer
en is geen macht dan van Godt. Wie datse en
wederstaet, die wederstaet Gods ordinancie, en
wie Gods ordinancie wederstaet, die sal hem sel
nen die verdoemenisse vercrigen. Item. i. Petri.
ij. Sijt onderdanich alle menschelike creatuere,
het si de oppersten oft den stadthouderen als die
van hem sijn gesonden tot wrake der booser me
schen, en tot lof en prijs der goeder. Dack is dat
selue recht des sweerts van eerste geweest, wat
doen Cain sijn broeder Abel versloech, vrede
hi datmen hē weder dootslaē soude, welke bree
se hi niet ghehadt en soude hebben, hadde hi niet
gesien en gehoozt van Adam datmen de moorde
naers soude dooden. Daer toe heeft Godt dat
Noe na den oploop der wateren wederom inge
set en beuesticht, daer hi seyt Gen. ix. Wie men
schen bloet stortet, die sal voer mensche sijn bloet
weder gestort wordē. Daer na ist ooc in de wet
Moyli beuesticht, alst geschreuen staet int boec
genoemt Exodus int. xxi. ca. Wie vernaut moet
willich doot slaet, die sult ghi van minen outaer
trecken dat hi ghedoodet worde. En in die selue
wet was ooc gebodē, een lijf om lijf, ee onge om
ooge, een tant om tant, een voet om een voet, ee
hant om een hant, een wonde om een wonde etc.
Daer toe beuesticht dat Christus ooc, doen hi
tot Petrum sprac int hoeke: wie mettē sweerde
slaet, die sal metten sweerde vergaen. Aldus is
dat seker en clær genoeg, dattet gods wille is,

Anden wereltlichen regiment.

datmē dat weerlicke sweert ende recht heeft tot
straffinge der quader mēschē en tot bescherming
ge der goeder mēschē, en tot onderholdinge vā
dē gemeynē kerstē vrede en gemeyne broederlic
ke liefde. Ten anderdē so schyn tet hier seer tegē
te wesen, als Mat. v. staet. Ghi hebt gehoort dat
dē oudē vaderē geleyt is. En ooge om eē ooge,
eē tant om eē tāt, een voet om eē voet, een hant
om een hant, woude om eē woude et c. Maer ic
segge v, ghi en sult dē quaden niet wederstaen,
mer wanneer v pemāt op de rechte wange slaet
so biet hē ooc de sincke. En so wie met v rechtē
wilt, dat hi uwen rock name, dien laet ooc uwen
mantel daer toe. En wie v dwingt een mīle te
gaē, met den seluē gaet twee mīlen. Item noch
spreect Christus iut selue ca. Hebt lief v diandē,
doet wel dē genē die v hatē, wāt ist sake (spreect
Christus) dat ghi dē genē lief hebt, die v lief heb
ben, wat grooter dinck is dat, dat doē de Hepde
nen oock wel, daerō sult ghi v diandē lief heb
bē et c. Itē Romeynē. xij. Mīn liefste broeders,
wreect v seluē niet, mer gheuet plaetse, en wijct
den toorn, want daer staet geschreue: Die wra
ke is mīn, ic wilt vergeldē, spreect de Heere. Itē
i. Pet. ij. Niemant en betale quaeet voor quaeet,
noch vermaledijngē met vermaledijngē et c. De
se en deser gelijcke woordē schijnē te luyē, oft de
Christē mēschē indē nieuwē testamente verbor
den waer, dat wereltlike sweert te hebbē. Ten
derdē om dit wel te verstaē, so moeten wi eerst

Wanden wereltlijcken regimente.

wete, datter inder werelt tweederhāde mēschē
sijn. Deerste behoort tottē rijke gods, dander
tottē rijke der werelt. Die tottē rijke gods be
hoort, dat sijn alle recht ghelouighe mēschen in
Christo en onder Christum, wāt Christus is den
coninc en Heere int rijke Gods, als ons leert dē
anderdē Psalm, en tgeheele oude en nieuwe te
stament. En daerō is hi ooc in de werelt gecomē,
dat hi rijke Gods in de werelt beghinnē en op
rechtē solde. Daerō sprac Christus tot Platum:
Mijn rijk en is vā deser werelt niet, maer die wt
de waerheyt is, die hoort mijn stemme. En oock
spreekt Christus int Euāgelie: Wetert v, dat rijk
he gods is nakende. Itē noch spreekt Christus int
Euāgelie. Soect en eersten dat rijke gods, en
sijn rechtuerdicheyt etc. En hi noemt dat Euā
gelie een Euāgelie des rijcx gods, daerom want
het dat rijk gods leert, regeert en onderhoudt.

Dele menschē die int gelouē en liefde gods
staen, die en behoēnē gheen weerlic sweert noch
recht. En oft al de weerelt recht Christē (dat is)
recht gelouich warē, so en waer gheē vorst, con
inck, heere, sweert noch recht vā noode, want
waer toe soude si dienē oft vā noode sijn, aenge
sien dat alle rechte Christē menschē den h. geest
inder hertē hebbē, die haer leert en onderwijst,
dat si niemāt onrecht en doē, dat si alle mēschen
lief hebbē, dat si vā alle mēschē geerne en vrolic
onrecht liden, ooc dē doot. En waermē geern on
recht liden, en altyt recht doet, daer en is gheen

Wanden toereltliken regiment.

tweedracht noch haet noch vint noch eenige par-
tijē. En daer en is dan geē recht noch straffinge
van noode. Daerō ilt onmoghelick dat onder de
rechte chriſtē mēſchē dwerlike ſweert pet te doē
ſoudē vindē. Mengeliē dat ſi veel meer doē van
hē ſelue, dā alle recht en leeringhe hē onderwij-
ſen can, als. i. Tim. i. Staet, Den rechtuerdigē en
is geē wet gegeuē, mer dē onrechtuerdigē. En
dit coēt hier wt, want eens chriſtē mēſchē ordeel
en recht doet ende vordert meer dan alle ander
rechten, want het coemt wt den hepligen geest,
die den chriſten menſche ſijn herte beſeten heeft,
mer de onrechtuerdige en doen geen recht, daer
om behoeuē ſi des rechts, dat haer leere, dwin-
ghe en dzinge goet te doen. Een goede boom en
behoeft geē onderwijs dat hi goede vruchtē dia-
ghen ſal, want ſijn natuere gheeft dat wt, dat hi
ſonder alle onderwijs draecht en voort brengt
als ſinē aert is. Alſo ſijn alle chriſten menſchen
doer dē hepligē geest en gelooue genatuert, dat
ſe alle dinc wel en recht doē, meer dan mē hē met
alle gebodē en rechtē leerē cā, en ſi behoeuē voor
hē ſelue gheē wet noch recht. Mocht dā pemaent
bragē. Daerō heeft godt dan dē mēſchē ſo veel
gebodē gegeuē indē oldē teſtamēt en ooc indē
nieuwē teſtamēt? Antwoort. Paulus lept (als
gelept is) dē rechtuerdigē en is geē wet noch ge-
bot gegeuē, mer dē onrechtuerdigē, dat is de ge-
nē die noch geē chriſtē en ſijn. En wāt dan geen
mēſche bāder natuere chriſten oft goet is, maer

Wanden wereltlichen regiment.

alle te samē sondaers en quaet sijn, so bedwingt
godt de mēschen doer de wet, dat si wtwendich
haer boosheyt mettē werckē niet en doruē na ha
rē quade wille volbrēgē, Daer toe geeft S. Pau
wels de wet noch eē ander ambacht ende officie
(dat is) dat si de sondē leert kennē, doer welke
kennisse die mēsche wort verootmoedicht totter
genade en tot den gelooue Christi, als voor ghe
sept is. Ten vierdē, tottē rijk der werelt oft on
der de wet behoore alle de mensche die geē chris
tē en sijn. Onder dit getal behoore ooc alle qua
de chrestē, die niet en soeckē dan alle wellust des
werelts, die chrestē heetē, maer nochtās geē chris
ten en sijn. Angeliē dā, datter so wepnich rechte
chrestē mēsche sijn, en so veel quade boose men
sche sijn, so heeft godt dē seluē boose mēsche bup
tē den chrestelike staet en gods rijk, een ander re
gimēt ghegeuē, en heeft haer onder dat sweert,
dat is, onder dat weerlike recht, geworpē, op dat
oft si al geern wildē, nochtās haer boosheyt niet
en mogē volbrēngē, en oft si dat beghinnē te doe
dat si dat niet sonder vrede noch met vrees doe
en moghen. Belikerwijs eē wilt quaet beest met
ketenē en bandē gheslotē wort dattet niet bijten
noch slaē en mach nā sinder aert, hoe wel dattet
nochtās suē quade aert geern volbrēngē soude.
Dat welke een tam dier niet en behoeft, want
dat sonder keten en banden niet schadelic en is.
Waer dat also niet (aēgeliē datter ongelijc beest
meer quade mēsche in de werelt sijn dā goede) so

Wanden weereeltliken regimente.

sonde die een den anderen verslindē, also dat nie
māt en soude mogē wj̄f en kindere voede noch
hē geneere, noch Godt diene, en daer mede sou
de de weereelt woest worde. Daerō heeft Godt
dese twee regimentē geordineert, dat geestelike
welc Christē mensche en goede liede maect doer
den H. Geest onder dē Coninck Christo. En dat
weereeltlic, welc den onchristē en quade mensche
dwingt dat si wtwendigen vrede moete houde,
en tam sijn tegen haren dāck, also bediedet Sir-
te Pauwels dat weerlike sweert Romano. xiiij.
en seyt: Ten is niet tot vrese den goeden men-
schen, maer tis tot wrake ouer de boose mensche
ghegheue. Als nu yemāt wilde de weereelt (dat
is den quade mensche) alle na den Euāgelie re-
geren, en alle weereeltliche sweert ophouden en
segghe si sijn ghedoopt en Christen mensche, on-
der weleke dat weereeltliche sweert niet van noo-
de en is. Den seluen is te antwoorde. Het is
hijelic waer, dat die rechte Christē menschen
gheen recht noch sweert en behoeuen om haers
selfs wille. Maer siet eerst toe, ende veruult dē
weereelt niet rechte Christē menschen, eer ghijse
Christelick en euāgelij̄s regeert, en dat sult ghi
qualic ronnē doe, wāt de weereelt, en den meeste
hoop is en blijft onchristē. Si en sijn al geē Chri-
sten die ghedoopt sijn en Christē heetē. Daerom
en ist niet mogelijk inder werelt een gemeyn chri-
stelic regiment te holdē, ia noch ouer een lātschap
oft ouer een groote gemeynte, wāt de boose mē-

Vanden wereltliken regiment.

schen sijn altyt heel meer, dan de goede vrome
menschē. Daerom te onderwindē een heel lants-
schap mettē Euāgelo sonder weerlich sweert te
regeren, dat is, ghelijc oft pemāt in eenen skal te
samē sette hertē, wolue, leeuwē, schapē en liet eē
pegelic vā onder malcanderē gaē, hoe lāge sou-
dē si vrede houdē met malcāderē, en hoe lāge sol-
den de arme schapē leuē? Daerō moetmen dese
beude regimentē latē bliuē. Tghcestelic, om dat
tet salich maect, dander om dattet vrede houdt.
Dat een en is sonder dat ander niet genoeg in
de werelt, want sonder Christus geestelic regi-
mēt en mach niemant salich worden voor Godt
doer dat weerlich regiment. Aldus so gaet Chri-
stus regiment niet ouer alle menschen, wāt altyt
sijn de Christē menschen de wepnichste en si sijn
middē onder de onchristē, ghelijc een selie onder
de doornē. Waer nō tweerlic regiment alleē reg-
neert daer en mach niet anders dā beuepustheyt
sijn, wāt sonder dē hepligē geest inder herten en
mach niemant salich sijn. En waer ooc tgeestelic
regiment alleē regneert, daer wordt der boosheyt
den thoom los en rupm gegeuē alle quaet te vol-
brenge, wāt de gemeyn werelt en san dat ghee-
telic regiment niet verstaē, wāt tot alleen becht
met den sweerde des geests, dat is twoort gods
en ten ghebruyct anders gheen sweert. Nō siebi
wel waer Christus woonde af spreke die wi hier
voor vertelt hebbē wt Matt. v. dat de Christenē
niet en sullē te recht gaē noch quaet weder staē.

Aluden weertliken regimente.

Hi seyt dat epgelic alleē vā sinē lieue Christus, en die nemēt ooc alleē aen, en si doē ooc alleen also wāt si sijn inder hertē also doer dē H. Geest genatureert dat si niernāt quaet en doē, en vā een pegelic willichlic ouerlast en quaet inden. Wanneer ab alle de weerekt Christus warē, so soudē alle mensche dit gebot Gods gelijc aen nemen, en si soudē ooc also doen. Mer wāt nu onchristē sijn, so en gā haer de woordē Gods niet ter herten, en si en doē ooc also niet, en daerō behoore si onder dat ander regiment daer men de onchristē wtwendich dwinget tot vrede te hondē en goet te doen. Daerom en heeft Christus ooc gheen sweert geuoert, noch hi en heeft in sijn rijk gheē ingeset, want hi is een Coninck ouer alle Christen menschen, en regeert sonder sweert en sonder eenige wtwedige wet en regimēt, dan alleē doer sinē H. Geest, inwēdich in de hertē der menschen werchēde. En hoe wel dat Christus tweerlic sweert hoor de weerlike heerē ingheset en beuesticht heeft, so en heeft hi dat nochtans niet geburpet, wāt ten diēt niet tot sijn rijk, daer si alle goet en salich sijn. En daerō en moeste Dauid den tēpel Gods niet timmerē noch bouwen, omdat hi veel bloets gestort en dat sweert geuoert hadde, niet dat hi daer onrecht aen hadde ghesdaē, mer om dat hi Christus figure niet en mocht sijn, die sonder sweert een vreedsaē rijk hebbē soude, mer dat hadde Godt beuolē Salomon te doē die een vreedsaē rijk hadde, wāt Salomon is opt

¶ Manden weerdliken regimente.

Duytsch gesept vreedelic oft vreedtsaē, waer me
de het rechte vreedtsaē rijk des rechte Salomons
Christi mocht bedieft worden. Itē aen de gheheel
staemeragie vā Gods tēpel en hoordemen nopt
sach, noch hamer, noch vyl noch dier gelike, als
geschreue is in. Reg. vi. Dit beteekent altemael
dat Christus sonder bedwāc, sonder gebodē, son
der sweert in sijn rijk een vrywillich volck soude
hebbē. Dit hadde de heylighe Propheet Elaias
ooch te boren gepropheteert. Si en sullē (sept hi)
niet doodē noch schadelic sijn op mijne gantlen
heyligen berch. Itē noch spreect de selue Elaias
int. ij. cap. Si sullē haer sweerde tot ploechijfers
en haer lancē tot sickelē makē, en niemant en sal
tegen den anderē een sweert ophessen, noch si en
sullē niet meer arbeide om stridē. Dese en dier
gelike woordē en sijn niet gesprokē vā alle men
schen die Christus naē boerē, maer allē van die
menschē die Christus naē en sijnē gheest boeren,
dat is, vā alle rechte Christē menschē, die doe se
kerlic onder malcanderē also. Nu mocht pemat
vragen. Aengesien dat de Christē menschen dat
weerdlick sweert noch recht niet en behoeuen,
waerō leert S. Pawtels alle Christē menschē,
dat alle sielē sullē der macht en hoochept onder
danich sijn, als Roma. xij. en ooc. i. Petr. ij. Aet.
Antwoort. Ic heb v geleert, dat de Christen men
schen onder malcanderē en bi malcanderē gheen
sweert noch recht en behoeuē, wāttet haer gheen
noot noch nut en is. Nochtans om dat een recht

¶ **Van den wereltliken regiment.**

Christen mensche op aerde niet en leeft tot profijt sijns selfs, maer sijns naelken, so doet hi van nature sijns gheests oock dat hi niet en behoeft, maer dat sinē naelke nut is, wāt dat sweert een noothick diuck is hoos alle des werelts sonden te straffen, en de booshept te hinderen, so geoeschem een recht Christen mensche wt opt alderwillichste onder des sweerts regiment, ende hi gheeft oochschattinge, hi eert de wereltlike hoochopt en macht, en hi dient, hi helpt, hi doet al dat hi mach op dat die mach voortgaen ende vorderen, ende dat si in eeren en vreesse onderhouden mach worden, hoe wel dat die macht hem niet nut noch profytelic en is, want hi liet daer na wat sinē naelke nut en profytelic is, lo. i. Cor. x. staet, want allicken dienst en is eenen Christen menschen niet sta delic, en brenge nocht as der werelt groot profijt in. En waert sake dat hi dat niet en dede, so en waer hi geē christē mēsche, en hi sondicht begēde liefde, want hi den anderen menschen quaet exempel geet die ooc die wereltlike macht niet eeren maer versmadē soude, diele nocht as leer mit en noot waer, waer mede den Euāgelie groote ver smact hept geschien soude, want sulcke versmaact hept des weerlics sweerts ende machts, tweddracht maect, en eppen sinnige menschen, die niemant profytelic en sijn. Mengelien dattet euangeliē een christē mēsche aller mēschē knecht maect. Also gaf Christus ooc de rijns pēning, diet doch niet vā uode en was, op dat hi de macht niet ver

Werub in weereftliken regimente.
achtē en de me iſchē niet ſchādakerē en ſonde,
als Matt. xvij. ſtaet. Alſo ſpreekt Chriſtus oock
Matt. v. daer hi leert: dat de Ahiſtē mēſchē geē
quaet wederſtaē en ſulle. Hi en verbiedt niet dat
men de ghene onderdanich ſijn ſal, die dat weer
lic ſweert en macht hebbē, mer ſo veel te meer,
aengelie dat ghi des niet en behoeft, ſo ſult ghi
den ghenē nochtās dienē, die niet ſo vaſt in haet
gelooue en ſijn als ghi, en die des noch behoeuē.
Oft ghi niet en behoeft datmē uwē viāt ſtraffe,
wāt ghi geern onrechtlidē wilt, nochtās behoeft
dat v naekte die crāc is, hem ſult ghi helpē dat hi
vrede mach hebbē, en dat het ſijn geltraft wort,
ſwelc niet geſchiē en mach, tē ſi dat de weerlike
macht in eere en vzele wordt onderhoude. Chri
ſtus en ſept niet alſo: Ghi en ſult ne macht niet
dienē noch onderdanich ſijn, mer hi ſept: Ghi en
ſult den quade niet wederſtaē, gelijc oft hi ſeg
gen wilde: hout v alſo dat ghi līdtſaē ſijt, dat ghi
dat weerlic recht oft macht niet en behoeft, dat
tet v helpē oft dienē, oft dattet v nootlic ſijn ſal,
maer contrarie wil ic hebbē, dat ghi dat weerlic
recht nut en nootlic ſijt, en dat ghi haer helpt en
dient. Ic wil v daer te hooch en te edel toe hebbē
dat ghi dat recht behoeft, maer dattet recht v be
hoeuē ſal. En alſo waer dit gebuyc des weer
liken machts en rechts een werc van liefde, wāt
een mēſche gaet alſo gantlick in ſijn euen men
ſchen dienſt, en hi en ſoect ſijn leuē niet, ſijn eere
oft goet te beſchermen, maer hi ſoect alleen hoe

Wanden wereltliken regiment.

dat hi sinen naelken nut en profijtelic sijn mach,
gelijc. i. Lo. xiiij. staet. De liefde en suect niet haet
eygen profijt. En dit en sult ghi niet doen in dier
meyninge dat ghi tquaet met quaet loone wilt,
maer alle en wt liefde, tot onderhoudinge en be-
scherminge des gemeynen breets, en tot profijt
ws naelke, niet wt wrake dā v seluē, wāt aēgā-
de v seluē so blijft ghi int Euāgelie en ghi hōnde
v en ghi recht v na Christus woort, also dat ghi
geern vander wange toe soudt hebbē, en līdē v
kinnēbac slach, en den mantel totten roc laten v
ren allē uwe sake waer. Also macht met malcan
der wel toegaen, dat ghi ghelijc Gods rīck ende
des werelts rīck moecht onderdanich sijn het een
intwendich, dat ander wtwendich, dat ghi ghelijc
quaet en onrecht līdt, en nochtans quaet en on-
recht kraeft, dat ghi ghelijc den quade niet weder
staet en pinner wederstaet. Want met den eenē
aensiet ghi v goet, metten anderen aensiet ghi
uwen naelke en sijn goet. Mengaēde v en v goet
hout ghi v na dat Euāgelie en līdt onrecht ende
en wederstaet geē quaet als een Christē mēsehe,
aēgāende uwen naelke en sijn goet, hout ghi v
nade liefde, ende ghi wederstaet het onrecht dat
uwe naelken geschiet, welc deuāgelie niet en ver-
hiet, maer veel meer ghebiet in ander plaetfen.
Op dese maniere hebben dat sweert ghebruyct
veel heplige mannen vānt begīnsel der werelt,
als geschreue is int boec der schepinge. xiiij. ca.
dā Abrahā, die verlostē Loth sijns broeders sone

Wanden wereltliken regiment.

en verfloech de, iij. coninghen die nochtans een
 heyligh man was. Item also verfloech Samuel
 den Coninc Hagag. i. Reg. xv. En de propheet
 Elias verfloech de valsche propheeten vanden af
 godt Baal. i. Reg. xviii. Also hebben dat swaert
 gebropet Moyses, Josue, die kinderen van Isra
 el, Sampson, David en meer andere heylighe
 coninghen in den ouden testament. Mochte nu
 niemant seggen, dat oude testament is nu opghe
 houden, en dat en hout niet meer, daerom mach
 men den Christen menschen alkulcken exempel
 niet voer leggen. Antwoort: dat en is niet waer
 want Paulus schrijft. i. Cor. x. Si hebben de gee
 stelike spijse geten en dranc gedronckē vādē heē
 die Christus is gelijc als wi, dat is, si hebben de
 seluen geest en gelooue in Christum gehad die
 wi hebben, en si sijn so wel Christen geweest als
 wi. Hierom, waer si recht aen ghedaen hebben,
 daer aen mogen ooc alle Christen menschen recht
 doen, hau dbegin der werelt totten eynde, want
 tijt en wtwendighe wandelbaerhept en maken
 geen onderschept onder de Christen. En ten is
 ooc niet waer dattet oude testament also opghe
 houden is, datmen niet en soude moeten houden
 oft dat hi te quaet dede diet, alteinael hielt, maer
 tis opgehouden, dattet vrin is te doen en te laten
 en ten is niet meer van noode bi sielen verlies te
 houden alst in dier tijt was, dan alleen daert de
 broederlike liefde eysschet, daer ist van noode te
 houden, gelijc Paulus besneet sinen discipel Ti

Wanden werelicken regiment.

motheum, welc hem nochtans niet van noode en was, maer hi wilde den hertueckighen Joden in dat stuc voldoe, op dat hise so veel te meer totte Christen gelooue soude trecken, also heeft he ooc dat oude testament in allen anderen stucken, dat dat oude testament in allen anderen stucken, dat geen sonde en is, die dat hout, noch geē sonde en is die dat laet, maer alst pement hout, die salt also houden, dat hi daer niet op en berout, recht oft hi daerom beter waer dan een ander, als die Joden deden, also waert veel beter gelaten, mer hi sal alleen aensien, wat sijn vaeste, van noode is, want de licfde en siet niet aen oft out oft nieu is, maer alleen dat profijt sijns naesten.

Van borgemeesters, rechters, schouten, ende ander, een informacie na dat Euangelium.

Dat. xxvij. Capittel.

Het Euangelium is voor alle mensche gescreuen; en daer en is geen staet inder werelt, hi en mach altyt wel vinder tot de Euangelio, hoe dat hi leuen moet, als hi anders daer na doen wil. En niemant en moet trepnen hi si Hertoght oft graue, dat hi tot dat Euangelium niet verbonden en is, want dat is alle creaturen, dat is, alle mensche gepreect. En bi gode en is geen onderschept oft ghi burger sijt oft bor gemeester, wi hebben op de vunte altemael eue veel beloeft, en wi hebben eenen regel aengemen, dat is, de leeringhe des Euangelij, daer moeten wi altemael ons leuen na regeren. En wi en moghen niet segghen: Latet moniken oft

Wanden wereltliken regiment.

priesters houden, wi hebben altemael al euen
veel gbelooft op de vunte. Daerom als dan sulc
ke heeren willen leuen na dat Euangelium, so
moeten si eerlt twee dingen houden, Barmher-
ticheyt en rechtueerdicheyt, dat hi weet wat tijt
dat hi barmhertich sal wesen, en wat tijt recht-
ueerdich. En v meyninge sal wesen, dat ghi met
v officie geer v wout beschermen de rechtueerdic-
heyt en den ontschuldigen, en met dat werlike
recht dat Euangelie te hulpe comen, straffen open-
baerlike onrechtueerdlike dingē, op dat die goe-
de mēschē onder v beschermenisse vñ mogē we-
sen vā dieuen, moordenaers en alle ouerlalt, als
ghi dat doet so sijt ghi eē dienaer gods, maer ghi
moet v wachtē dat ghi in sulcke sake of oordeelē
v seluen niet en wreect of tot gonste, haet of nijt
niet en oordcelt dā als ghi weet wat recht is na
deuāgelie. Tē waer niet quaet dat mē hier tgher-
de, dat mē niemāt en soude doodē, hi en had eerst
dertich dagen geuāngen geweest, op dat hi hem
binnen desen tijt mochte ontschuldighen, en dat
de rechter niemāt haestelic en soude doodē, dat
hi sinen heetē moet soude coelen. En oft daer pe-
mant waer in de gemeynte die tot een ongeluck
wat quaets hadde gedaen tegē recht en iusticie,
die anders goet van leuen en faem is gheweelt,
die mach een rechter tege n dat recht wel helpen
berdingē en vñ latē sonder sonde, wāt ist sake
dat Moles wet so veel onder schepts hadde, dat

Een ongeluc salmen ten belken keeren.

men die menschen niet en doode die onuerhoets
een dootslach deden, als daer geschreue is Deu-
terono. iij. Dat Moles wtschepde drie stede tot
welcke hi blien solde, die pemant onuerhoets
dootsloech, hoe veel te meer sullē wi dē mēsche
behulpelic sijn, die wt ongeluc den recht onder-
vallē is, die na dē Euāgelium leuē en onse diau-
den lief hebbē. Dit seg ick daerom, dat die rech-
ters niet me pūē en sullē, dat si in dese sake sonde
doē, wāt allmē seker vermopt, dat hi hē beteren
sal, so sal mē alijt barmhertich sijn, als Christus
dede met dat vroukē dat in ouerspel gheuonden
was, als Jan. viij. staet. Dat werlike recht moet
dat Euāgelio dienē en niet cōtrarie sijn. Waerō
als eenich dine tegen dat Euāgelium geschien
soude, so moet dat weerlike recht wjcken en te
niet gaen, want men moet Godt alijt meer ghe-
hoorsaem sijn dan den menschen, als Act. v. staet.
En al dat een rechter sonder sonde doen mach
in eens anders mans sake, dat en mach hi sonder
sonde niet doen in sijn epgen sake, want niemāt
en moet sijn epgen leet wreken, ende niemant
en moet om sijn epgen profijt sijn broeders la-
stich sijn, als voor breeder verclaert is. Ende die
rechteren en sullen niet aensien in haer voordeel
eenighe rijckdom oft gunste van den vrienden,
want dat strakt sonderlinghe die propheet Elai-
as in sinen. i. capittel segghende: **U** pūnden sijn
ghesellen der dieuen, si volghen al ghiften ende
gauen, en si en bescherzmē weduwen en weesen

Die heeren sijn der gheimeynen dienaers,
niet. En die heerē sullē quade gewoontē afdren
gen, en si sullē bisonder arbejde, dat daer gheu
ionge cloecke mēschē en soldē gaen biddē, want
daer veel quae is wt coēt, mer men soude hē een
ambacht leerē, als voor geseyt is. En daer is ee
wet int wereltlikē recht die verbiedt datter ge
cloecke mēschē niet en moghē biddē, en daer om
geeft mi groot wonder dat die wereltlike heerē
dese wet niet en volbrēngē noch en holdē, aenge
sien dat se goet is, en niet tegēt Euāgelium. En
de heerē soldē de rijke lieden daer toe willigen,
dat si dē armē iongē ghesellē een ambacht soldē
doē leerē, op dat si niet en gaen biddē, en op dat
si niet op den bedellack en derlupen.

Uā schattingē en excisen die de heerē insettē
hoe dat mē daer in doē sal, en chultelike leerrū
ghe na dat Euāgelium. Dat. xviii. Capit.

Den sinte Pauwels den He pdenē tottē
Christē gelooue hadde bekeert, doē mēn
den die kersten mēschē, aenghelic dat si
nō godt haddē gecreghen voor een Heere, dat se
nō vā solden sijn van wereltlike heerē, ende dat
haer niet vā node en was dē wereltlike heerē te
ererē oft tribut te geuē. Dit heeft Paulus ghe
strakt int voorseyde, xiii. ca. tottē Romeynē, en hi
heeft in deser manierē tot haer gheschreue, al ik
sake dat v God almachtich doer Christum sinen
sone verlost heeft, vā v sondē en van des dunels
eygēdom, ghen sult daerō niet mēnen dat ghi
also vā gemaect sijt vā dē diēst der wereltlike

Niemant te schandalizeren.

heerē, dat ghi v coningē en heerē niet en sult ge-
hoorlaē sijn, wāe de diēst die ghi v coninghen en
Heerē doet, die en behindert v niet aē v salichept
mer alleē mach v schaden aen v lichaem oft in v
tijtlic goet, ist sake dat si schattinge insettē. Hierō
en sult ghi tegē de potestātē niet murmurē oft
rebel sijn, oft eenigē oploop makē tegē de heerē
als waert sake dat si al quaet van leuē warē, op
dat ghi haer niet tot meerder toorn en verwect,
en dat si van de christen mēschē niet meer en ver-
druckē. Wāt ghi sult niet v patiētie en lijdsam-
hept altijt arbejdē om ander mēschē goet exem-
pel te geuē en om de heerē vā haer quaet leuē te
treckē. En daerō die vā v tribut oft schattinge
hebbē wil, dat sult ghi hē gheuē. Ghi sult in alle
dese dingē de heerē gehoorlaē sijn, al waert sa-
ke dat si ooc heyden waren, op dat ghi haer also
moecht tottē christen ghelooue treckē. Dit is de
maniere van onderdanichept, die S. Pawwels
leert int boozlepde capit. Op dese maniere heeft
Christus selue de wereltlike heerē onderdanich
geweest, en hi heeft den chijns penninck betaelt
booz hē en booz sinte Peeter niet dat hi dat schul-
dich was, mer om dat hi niemāt schādalisieren en
solde, noch eeuig hē oploop makē solde, als Mat.
xij. staet. Dit sullen alle christen menschen wel
aenmercken, en wachten haer, dat si niet en mur-
murē als haer eenighe schattinghe geepscht
wort, maer als v niet geepscht en wort, so en sijt
ghi booz. Godt niet schuldich, want Christus

Van Ruyteren ende ozloghen.

was al voor by den tol ghegaē. en hi en maende hem seluen niet, want hi en was niet schuldich, maer doen hi ghemaent werdt, doē betaelde hi als voorsept is. En de Heere sullen haer naerstellic wachtē, dondersatē niet te lastich te sijn, wāt dat haer dā Godt grootelic geepscht sal wordē.

Van Ruyters ende ozloghen, oft men sonder sonde mach ozloghe aen nemen, een informacie na Denangelie. Dat. xxx. Capittel.

Al is ozloghe en ruyters recht toe gaen, so ist een werck van iusticien en liefde. Te weten, als een ouerste ozloghe aen moet nemen, om sijn onschuldighe ondersatē te beschermen, en die misdadige te straffen. En wāt hi dat niet alleen gedoē en can, so behoeft hi daer hulpers oft ruyters toe. Als die selue dan daer toe geroepē werdt, en si hare heere gehoorlaem sijn in ootmoedicheyt en sterckē ghelooue met medelidē, gelijc een scherpe rechter iusticie behoort te doē, denckende: Heere ghi weet dat ick voor v vele meer misdaen hebbe dan dese, daer ick iusticie ouer moet doē, mer want ic van mijne ouersten daer toe geroepē werde, dien ghi mi hebt beuolēden gehoorlaem te sijn, so wil ic hem als v in sijn stede, geerne ghehoorlaem sijn en iusticie helpen doen met mijnen heere. En stelt in utwen alderlieftken wille, oft v sal belieuē ons victorie te geuen oft niet, niet twijfelende, het en behaghe v, dat ic die verdruete helpe beschermen en de quade castijen. Maer Heere geeft haer doch kennis.

Van Ruyteren ende orloghen.

te en beheertse tot uwer glozien. Diet dat is orloech christelich, en daer om en verboot noch en laecte sint Jā dat niet, mer alleē dat misbrupck. Hier af is een costelic sermoen gedruet, waer in ghi breeder lesen moecht, hoemē christelic orloghen mach. Mer als een lant oft een stadt beleegen oft beweldicht wort, en die ghemepn vrede gestoot wort, en sijn ondersatē groot gewelt aē gedaē wort, so is de heere vā dat lant schuldich dan broederlike liefde sijn ondersatē te helpē en te beschermē, en die quade te straffen, en sijn leuen hoor sijn ondersatē te latē. Maer hi sal hem nochtās wachten dat hi dat niet en doet om sijn leet te wrekē oft om dlant te vermeerderē, maer alleē om sijn ondersatē te beschermē, en schickē dat gewelic werck des orloechs tot liefde, en al so mach dat christelic geschie. En een heere sal al tijt denckē dat ter een coninc bouē hem inden hemel is, hoor welken alle mēschē moetē redē genē int wterste ordeel vandē minstē gedachtē en werckē die si gedaen hebbē, hi si Coninc oft Kēser, Paus oft cardinael, edel oft onedel, ionck en oudt. Wi hebbē veel exēpelē van Abrahā, Dauid et c. die godlick hebben ghestreden.

Hoe dat knechtē en maechdē en huerlingē sulle leuē. na Denāgelium een leeringe. Ca. xxx.

Knechtē en maechdē, die om loō dē heere dienē, die sullen haren heere getrou sijn als hē seluē, en si sullen haer heere profijt altijt so doe oft hē seluē aē ghinge, En si en sullen

Van knechten en maechden
de diest niet alleē doē tijtlick om loon. Wāt ghi
moecht met uwē diest die ghi de heerē doet godt
so wel behagē oft ghi d'ij waert, en inder kerckē
op v knyen laecht en bedide. Hierō suldy wt dat
gelooue en wt de liefte gods al uwen dienst doē
aldus denckende. Siet lieue Heere Godt, ic danck
he v, dat ghi mi niet rijk gemaect en hebt, en ich
bē met minnē staet wel te bredē, ic wil geern om
uwē wille alle mēschē dienē, en ich dancke v dat
ghi mi waerdich geket hebt, dat ic wat voor v lij
den mach, en dat ic hier de minste mach sijn. Als
ghi met sulckē gelooue uwē heere dient wt gant
ser hertē, so en suldy niet alleē loon ontfangen
handē mēschē die ghi diēt, mer dat groter is, vā
godt. Daerom sult ghi uwē arbeyt blitich doē,
niet oft ghi menschē diēde, mer oft ghi godt diē
de, als ghi doet, als Paulus seyt totten Ephesē
int. iii. ca. En ghi sult in allen dingen en werckē
godt voor ooghen hebben, niet den menschē, die
ghi van bapē dient. Ghelike als Paulus bisscop
dede, die hem seluen ouer gaf den heeren te die
nen voor eens weduwen sone. Ende want hi al
sijn goet om Gods willen gheghenen hadde, so
heeft hi hem seluen ooc ouer ghegeuen in een ep
gen dienst, wt die liefte Gods, op dat hi der we
duwen sone mocht verlossen. En wilt v niet be
droeue dat v uwē heere niet ter kercken laet gā
en ter missen. Ghi moecht in v werc arbeydē wt
sulcker goeder mepninghe, also wel Godt beha
ghen, oft ghi inder kercken waert, als ghijt ghe

Van knechten ende maechden.

loone hebt, maer ghi moet alleen uwen arbeyt
doe wt sulckē gelooue, daer bouē van gelept is.
Godt die en hzaecht niet wat wi doe, oft op wat
stede wat wi sijn, mer wt wat herte, en wt wat
gelooue dat wi onsen arbeyt doen. En de knech-
ten ende maechden sullen haer wachten, dat si ha-
ren heere niet en vertoornen, Ende als dat ghe-
schiet, so moeten si hem vergiffenisse bidden, en
ghi moet uwen heere altyt wat toe geuen, ende
verdraghen altyt een haestelick woort, en wacht-
ten v, dat ghi niet rebel en wordt, oft spytich ant-
woort uwen heere, wāt ghi sijt schuldich te wije-
ken hem. Ghelijck de Enghel leerde Agar Sa-
raes dienftmaecht, die haren heere was ontgaē,
als geschreuen is int boec der scheppinge Gods
int, xvi. ca. En de Enggel kraftele, en seide haer:
dat si wederom soude gaen, en verootmoedigen
haer onder haer vrouwe Sara. Also moet een
knecht hem onder sinen heere verootmoedighen
en als hi hem vertoort heeft also weder verloe-
nen. Also verloende Paulus den knecht Onesi-
mum met sinē heere Philemone, dien hi ontloo-
pen was. En die heeren sullen haer trienaers ge-
bruycken als menschen, niet als esels. En si sul-
len soetelick en minlic met haer omgaen, en niet
tyrannich, want het sijn v enen kerlken mensche
en v broeders, daerom en sult ghi gheen onbe-
hoorlike dinghen haer oplegghen, maer ghi sult
haer ghebruycken als v lidmaten van lichaem,
die ghebruyct ghi daer ghijse toe behoeft, en ghi

Van knechten ende maecheden.
Bewaertse so nauwe als ghi moecht, also moet
ghi ooc v dienaers ghebruyckē en bewaren, als
een lidmaet, want Godt is ons hooft, ende wi
sijn ouder ons alle sijn lichaem, en een pghelick
is een lidt van Gods lichaem, als .i. cor. xij. Staet.
Hi si arm oft rijk, heere oft knecht, vrouwe oft
man. En hier om ghelijck als niemant sijn lidt
matē en haet, maer hi bewaertse als hi best can,
also sullen wi malcanderē lief hebben, en dienen
tot liefden en te hulpe comē, als dat een lidt den
anderen. En in voozledē tijdē walt een gewoon
te, dat alle menschen malcanderen broeders hie
ten, dat hadden die Apostelē ingheset, op dat de
Heydenen souden merckē, wat liefde dat de ke
cken tot malcanderen hadden. Nu vindtme veel
heerē die haer dienstkoden ghebruycken als esels
en niet als menschen, ick laet staen als haer lidt
matē. Dit sal God swaerlick van ous eyschen.
Niet te min, den knechtē rade ic, dat si om Gods
wille alle dinc dragen, dat hem de Heere opleyt,
ten si sake dat si haer tot dingen seyn den oft ghe
biedē die tegen God sijn, wāt so moet ghi Godt
meer hoozen, dan de menschen.

Van weduwen leuē, een corte informacie na
den Euangelie. Dat. xxxi. Capittel.

De heplige Apostel Paulus leert tot sijnē
discipel Timotheum. i. Timot. v. dat een
weduwe haer vlijheyt sal ghebruyckē tot
ter eeren Gods, en dat si gheern sal den armen
dienen, ende den armen haer voeten wassen, en

Wander weduwen leuen.

daerom op dat si hebben mach, daer si den armē mede af deplen mach, so en sal si niet loopē clappen ledich in ander lieden hups, maer si sal in haer hups met haren arbept den cost verdienen, en si moet haer wachten door ledichept en wellust in eten en dzincken, want daer vallen si mede in quade begheerten, ende comen dicwils tot leeliche sonden. Ende sulcke weduwen die also in wellust des vleeschs leuen, die sijn al leuende doot. Als sinte Pauwels seyt int boozepde Capittel, ende die leuen in periculosen staet. Het waer al tijt heel beter andermael te hylicken, dan also in ledichept, in houeren ende in brassen te leuen. Maer een weduwe die in wellust leeft, want si hier gheen verdriet en heeft, daerom en begheert si dat ewig he leuen niet. Ende dat is de meeste blinthept, daer een mensche toe comen, ende daerom waert si dicwils heel beter dat een weduwe weder hylichte, want die sozchfulgichept, en dat regiment bandē hups maect den mensche vrij van quade begheerten. Ende daerom raet Paulus int selue capittel, dat weduwe die noch ionck sijn, weder sou den holic

ken.

Dat Testament Jesu Christi, datmen tot noch
toe de Wille gheuoemt heeft, verduytsicht
doer Johauiem Decolampadium
in de te Adelenburch.

Confiteor,

Ick arme sondaer bekenne voor Godt mij-
nen Heere, ende v mijnen broedere, dat ic
ghe sondicht hebbe teghen Godt, ende mij-
nen naesten, met houuerdicheyt en veel quader
ghedachten woorden ende wercken. Daerom
nijn broeder, helpt mi Godt bidden inden naem
van sinen eenighen geboren Sone Jesu Christi
Ihu, dat mi Godt ghenadich wil sijn, Amen.

Introitus Philippen. ij.

De Heere Jesus Christus heeft hem ver-
uedert en hem seluen verniet, ende nam
aen hem dat beelt des knechts, en was
gheacht in de gelickenisse der mensche, en is ghe-
uonden in die wandelinghe als een mensche, hi
berootmoedichde hem seluen, ende is ghehoor-
saem geweest Godt den Vader totter doot des
crupcen. Daerom heeft hem Godt verheuen, ende
de hem eenen naem ghegheten, die ouer alle na-
men is, dat inden naem Jesu buyghen moet en al-
le knien, die inden hemel en op aerden, ende ou-
der der aerde sijn, en alle tonghen bekenneu moe-
ten dat Jesus Christus die Heere is, tot prijs
Gods des Vaders.

Verlikel,

Dat Testament Jesu Christi.

Godt en heeft sinen eenigen Sone niet gespaert, maer hi heeft hem voor ons alleu ghegheuen inder doot.

Uede si met v.

Collecte.

Godt, van welcken Judas de straffinge sijnder pñen, ende den moordenaer, den loon sijnder bekenisse ende biechte ontfinck, verleenit ons uwen sin ende inepunt ghe der ghenadichept. Ende ghelück de Heere Jesus Christus in sijn bitter martelie, den tweē heeft ghegheuen den loon haerder verdienste, also wilt ons verleenen de ghenade in onser verrijfenissen, op dat wi van ons moghen worpen den ouden rock der sonden, ende aentrecken moghen dat cleedt der gherechtichept. Iuden name van uwen Sone, die met v regneert inder ewichept. Amen.

Die Epistel van sinte Pau-

wels. i. Corinth. xi.

Beghinself.

Ten eersten, als ghi te samen coemt in der ghemepnten, hoorze ick datter tweedracht onder v is, en eens deels ghelooue icht, want daer moet tweedracht onder v sijn, op dat de ghene, als si gheproeft sijn, openbaer onder v worden.

Als ghi u te samen coemt bi malcanderē, so en houdtmen daer niet des Heeren aentmael, maer een peghelick neemt voor hem sijn eyghen

Dat Testament Jesu Christi.

auentmael onder den etene, ende die eene is hon
gherich, ende die ander is droncken.

En hebt ghi gheen hupsen oft eenige plaetse
daer ghi eten ende drincken moecht, oft veracht
ghi de ghemepute Gods, ende versmaet de ghe
ne die niet en hebben?

Wat sal ich segghen, sal ich v prisen? Hier in
en prijse ich v niet. Ick hebt vanden Heere ont
fanghen, dat ick v ghegeuen hebbe, want de Hee
re Jesus Christus doen hi verraden was inder
nacht, nam hi dat broot ende danckte, en bract,
en sprach: Neemt eet, dat is mijn lijf dat voor v
gegeue wort, dit doet in minder gedenckenisse.

Dies ghelijc ooc den kelck na den auentmael
ende sprach: Desen kelck is een nieu Testamēt in
mijnē bloede, dit doet also dicwils als ghi drinet
tot minder ghedenckenisse: ende so dicwils als
ghi vā desen broode eet, en van desen kelck drinet
so sult ghi vercondigen des Heeren doot, tot dat
hi coemt.

Wie is ontweerdich van desen broode eet, en
de vanden kelck des Heeren drinet, die is schul
dich aent lichaem ende bloet des Heeren.

De mensche proeue hem seluen, ende also ete
hi vanden broode, ende drincke vanden kelck,
want wie dat ontweerdich eet ende drinet, die eet
hem seluen dat oordeel, daer mede dat hi niet en
ouerschept het lichaem des Heeren.

Graduael,
i. Petri ij.

Daer Testament Jesu Christi.

Christus heeft gheleden voor ons, ende heeft ons een goet exempel gelaten, dat ghi sult na volghen sijn voetstappen, die welcke gheen sonde en doet noch ghedaen en heeft, daer en is oec gheen bedroch in sinen mont ghevonden, die niet weder en vloecte, doen hi ghevloect worde, die niet en drepchde doen hi leet, maer hi selvet in hē die rechtuerdich oordeelt. Die welcke onsen swaren last der sonden selue gheoffert heeft in sinen lichaem, op thout, op dat wi der sonden ledich sijn, ende der gherechtichept leuen, doer wiens steruen ghi sijt ghesont ghe worden, want ghi waert ghelijc die dolende schapen. Maer ghi sijt nu bekeert totten herder ende bisschop uwer sielen.

Wrede si met v.

Euangelium. Ioan. xiiij.

Worde heeft van paessche, doē Jesus behēde dat sinen tijt gecomē was dat hi wt deser werelt tottē vader soude gaē, so hi de sine die in de werelt warē lief hadde gehad, so hadde hise lief tot in dat eynde toe. En na dat auentmael, doen terstont de dunel Judas Simonis Iscariotis int herte hadde gheghenen dat hi hem verraden soude. Jesus wylte dat hem de vader al in sine handen hadde gegeuē, en dat hi dā Godt ghecomen was, ende tot Godt ghinc, so stont hi vanden auentmael op, ende lepde sijn cleederē af, ende hi nam een dwale, ende oingorde hem. Daer na goot hi dat water in een becke

Dat Testament Jesu Christi.

eñ begonste sinen discipelen de voete te wasschen
eñ droochdese metten dwale daer hi mede om
gegoert was. Doen quam hi tot Simon Petrus,
eñ de selue seyde tot hē: Heere, sult ghi mijn voe
ten wasschen? Jesus antwoorde, eñ seyde tot hē:
Dat ic doe en weet ghi niet, maer ghi sult dat na
maels noch beuinden. Doen seyde Petrus tot
hem: Ghi en sult mijn voeten nimmermer wass
schen. Jesus antwoorde: It dat ic v niet en wass
sche, so en hebt ghi geen deel met mi. Simon Pe
trus seyde tot hem: Heere en wasschet niet alleē
de voeten, maer ooc de handen eñ dat hooft. Je
sus seyde tot hem: Wie gewasschen is die en be
hoeuēt niet dan de voeten laten wasschen, want
hi is heel reyn. Eñ ghi sijt reyn, maer niet alle.
Want hi wist sinen verrader, daerom seyde hi
Ghi en sijt niet alle reyn.

Doen hi nu haer voeten gewasschen hadde, eñ
sijn cleederen ghenomen, so sette hi hem weder
neder, eñ seyde tot hem lieden: Weet ghi wat ic
v gedaen hebbe? Ghi heet mi meester eñ Heere,
eñ ghi segt wel daer aen, want ick bent oock. It
dat ic nu v meester eñ Heere, v de voeten gewal
schen hebbe, so sult ghi ooc malcanderen de voete
wasschen. Ic hebbe v een exempel ghegeuen, dat
ghi sult doen, ghelijc als ic v ghedaen hebbe.

Uoerwaer uoerwaer legge ic v, de knecht en is
niet grooter dan sijn Heere, noch die Apostel
grooter dan die hem gesonden heeft. It dat ghi
dit doet, salich sijt ghi, it sake dat ghijt doet.

Dat teltament Jesu Chritti.

Mede si met v.

Offertorium.

D Mijn volc wat hebbe ic v gedaen, oft in
wat heb ic v leet ghedaen? Antwoort mi
Heb ic v niet geleyt tot Egypten van u-
wen bianden, en v gespijst met henteilschen broo-
de veertich iaren in de woestinen, ende gheleyt
in dat beloefde lant.

Daer ouer ben ic gecomen, v te verlossen, ende
ghi hebt mi, nwen Godt, bereypt een galghe des
crupcen, om mi daer aen te dooden, wat soude ic
v meer doen, hoor dat hebbe ic v versaedt. Ic heb-
be wt v gheplant, v in eenen wijngaert, en ghi
hebt mi gedragen heel bitter drupuen, wat doet
edic hebdi willen versaden mijnen dorst, en doet
gallen cracht gegeuen mijnen mont, en ouer dat
mijn herte doerlstecken met eender spere.

Secret.

D Je offerhande die ghi ons hier vermanet
doer v barmherticheyt der godliker ghe-
nade tot onser liefden, v te gheuen tot eē
offerhande, leuende en heplich woude ghile ma-
ken doer dat middel ws eenigen geboren soons
Jesu Chritti, op dat ghi daer in inuecht hebben
een goet behagen, en eē godlike inwoninge met
wv sone en dē h. geest, die met v een sterck, hep-
lich, en een onberoerlic godt sijt inder ewicheyt

Prefatio.

D Je genade des almoghendighen Gods si
met v inder ewicheyt. Hebt v lieder hee

Dat testament Jesu Christi.

herten tot Gode, doer welcke hemel ende aerde gheschapen ende gemaect is, ende doer sijn godli-
ke liefde ghesonden sinen eenighen sone Jesum
Christum om ons te verlossen, die oock sinen he-
welcken vader gelijc is inder eewicheyt.

Daerom, o heere waerom sijn u vermenich-
fuldicht die mi bedroeuē, veel staēder op tegē
mi, veel spreken tot mijnder sielen, haer en is gē
salicheyt in haren Godt, maer ghi Heere sijn mijn
ontfanger, mijn glorie, en ghi verheft mijn hooft

Met mijnder stemmen riep ic totten Heere, en
hi verhoorde mi van sinen hepligen berge. Ic lie-
pe en wert den slape ghegheuen, en ic stont op,
want de Heere ontfinc mi. Ic en sal niet dreuen
druplendē des volcs dat mi omringt, Heere mijn
Godt staet op, maect mi behouden, want ghi
hebt geslagen alle de gene die tegē mi warē sone
der sake, ghi verplet de tādē der sondarē, de salic-
heyt des Heeren en uwen segghen ouer dijn volc.

Sanctus.

Heplich, heplich, heplich is Godt almach-
tich, hemel en aerde is vol van utwer glo-
rien. Och godt helpt ons in dijne hooch-
heyt. Gebenedijt is hi, die daer coemt inden naē
des heeren. Gheeft gheluc en salicheyt.
Hier laet die omstaēders een pater noster biddē.

Canon maior.

OAlmachtighe barmhertighe vader, oot-
moedelich bidden wi u doer den naē-
me van uwen eenighen ghebozen sone

Dat testament Jesu Christi.

Jesum Christum onsen Heere, dat ghi van ons
soudt willen nemen v gaeue, dat is, ons lijf, ende
siele die wi vā v ontfangē hebben, ende die wilt
heplighen, doer v ghenade, die welcke ons ghif-
ten heplicht ende onse offerhande, sonder wel-
ke wi anders niet meer en waren dan een verma-
ledijt offere ende eenen bloedighen doech, en siet
aen die droefheyt die voor ons ghedragen heeft
uwen eenighen geboren sone, daer hi ghegaen
is inden bitteren doot, ende sonderlinghe alst
begonst, doen hi sijn iongheren sandt dat auent-
mael te bereyden, doē dē dach des soeten broots
quam, op welchen men moeste dat Paeschlam
offeren, Petrum en Joannem, ende sprac: Gaet
henen en bereypt ons dat Paeschlam, op dat wi
eten. Si spraken tot hem: Waer wildi dat wijt
bereyden. Hi sprac tot haer, Siet, als ghi in die
stadt coemt, sal v ghemoeten een mensche die
draecht een water crenpeke, volcht hem na, in dat
hups daer hi ingaet, ende segt totten hupsheere:
Die meester doet v segghen: Waer is die sale,
daer ick dat Paeschlam in ete met minen ionghe-
ren: Ende hi sal v een groote gheplaueyde sale
wissen, daer suldt bereyden. Si ghinghen hen-
en en bereyden dat paeschlam. En doen de drie qua-
su ginck hi neder sitten, en die twalef Apostelen
met hem. En hi sprac tot haer: Mi heeft herteli-
ken verlanght, dit paelchlam te eten met v, eer
ich lijde, want ic segghe v, dat ick voort aen
niet meer daer af eten en sal tot dattet veruult

Dat testament Jesu Christi.

Worde int rijk Gods. Doē hadde de Heere Jesus opgeheuen sijn oogē indē hemel tot Godt sinen vader, en heeft hem ghebancet, en heeft dat broot genomē in sijn hant, en Godt gheloeft, en heuet gebrokē, en den iongeren gegeuen, en heeft gheseyt: Neemt en eet, dat is mijn lijf dat voor v gegeuen wordt, dit doet in mijnder gedachtenisse. En als hi genomen hadde den kelck en daer toe sine hemelliche vader dan gheseyt, heeft hi haer gegeue en gesept: Drinct alle hier wt, dat is den kelck des nieuwe en ewighē testamēts in mijne bloede, dat voor v en voor vele ghestort wort tot verghiffenisse der sondē. Ic segge v, ic en sal van deser tijt wt desen gewasse des wijns stocks niet drinke tottē dach toe, als ic dē nieuwe drinke sal met v int rijk mijns vaders. Daerō, also dicke als als ghi dit doet, so doetet in mijnder gedēckenisse.

Oratio.

Gebet.

Heerē Jesu Christe, ghi hebt uwē Apostelen gesept, Den vrede laet ic v, mijne vrede geue ic v, niet en geue ic v gelijc de werelt geeft. Hierō lieue Heere, en siet niet aē mijn sondē, mer tghelooue uwer hepligher christelike kerche, die ic gelooue en niet en sie, die welck ghi na uwē godlike wille, den vrede genē, bewaren, vereenighē, regerē wildet met uwē hemellichen vader en hepligē geest, daer ghi mede leeft inder ewichept, die ouerghewinghe des vleeschs ende bloets Jesu Christi, voor mi arm sondaer ghege-

Dat testament Jesu Christi.
nē in de doot, come mi tot bergiffenisse mijnder
sondē, en gestadiget niet dat tot mijnē ordeele oft
verdoemenisse geschiet, mer sijn mijn beschermint
ghe nu en inder ewichept.

Wotten volcke.

D Mijn christelike broeders en susters. Na
die dat ghi geroepē sijn totter tafelē gods
gedenct nu eens aldus. **D** almachtighe
ontfermhertige Godt, hier bē ic bi uwer tafelē,
ter tafelē die mi doer menschē dolinge verspreyt
is, doch gelooue ic, dat voor mi ghegheuen is, gāt
selick en grondelic, dat ghi daerō dat lichaem en
bloet aen genomē hebt, Adam en alle sijn naco-
melinghen te verlossen vander ewigher doot.

Doc gelooue ic, en en hebbe geen twijfel daer
aen, dat v heyligh lichaem voor mi indē doot gege-
uen is, en v blaet voor mi ghestort is ghewordē.
Doc mijn Heere en Godt, ic gelooue ungetwij-
felt v teghenwoordichept daer twee oft drie in
uwe naem vergadert v doot vercondigen, die tot
berghiffenisse onser sonden gheschiet is tot een
nieuw testament.

D mijn broeders en susters, dat testament be-
geert van gronde ws herten te hoorē, wie is nu
de makere vā desen testamente, anders vā Jesus
Christus ons broeder, diet ons gelatē heeft, doē
hi ghinck tot dat bitter lijden om dat wi van sijn
der gedachtich sondē sijn. Doc de woordē des te-
stamentē begeere ic te lesen, hoe datse mijn Heere
mijn Godt ghesprokē heeft, daer doer ich comen

Dat testament Jesu Christi.

mach tot een warachtige ondersoekinghe in
der erkennenissen, daer om mijn erkenisse is vergif
fenisse mynder sondē, aller claerlic staet inden
woordē des kelcs, die ghestort heeft ghe worden
voor mi en veel sondarē in vergiffenisse onser
sondē, daer om hope ic alleene erfgenaem te sijn
met allen ghelouighen.

Daer om ben ich hier, mijn erfdeel ghenadelic
van v te ontfanghen.

Als ghijt mi gheuen wilt, en ict ontfanghe so
en macht niemāt keere, die vrucht der misse sal
in mi volbracht sijn, daer om, v si lof wy en inder
etwicheyt Amen.

Hier neemt dat broot der Enge-
len ende spreekt.

Dat lichaem ons Heeren Jesu Christi die
voor mi inden doot ghegeuen is, beware
mijn siele int ewich leuen,

Wotten kelck.

Dat bloet ons Heeren Jesu Christi, dat
voor mi ghestort is inder gheeselinghe
en crooninge, aent crups, voor en na der
doot, in vergiffenisse mijn sonden, behoude mi
int ewich leuen.

Int ghemepr.

Die Heere Jesus Christus heeft wech ge-
nomen onse stercke dagen en heeft ghe-
dragen onse smertē, en is van onsent we-
gen geschat gewordē als een Lazarus, ende van
Godt gellegē, daer toe verootmoedicht, daer ho

Dat testament Jesu Christi.

nen is hi gewont geworden om onser misdaet, en herplet om onse sondē, die siecte van onsen brede is op hem geweest, en doer sijn wondē sijn wi ghesont gheworden.

Alle te samen hebbē wi gedoelt als die onnossele schapē. En een pegelic heeft hē genepcht in sine wegen der verdoemenisse, daerō heeft hem sinē hemelschē vader geset in alle onse misdaet. Hi is geoffert also hi selue wilde, en en dede sinē mouw niet opē: en Petrus en is niet gecomē om voor hem te lidene, als hi gesept hadde. Heere ic wil voor v steruē. Doc is hi verlatē geworden vā sint Thomas, die welcke sprac. Laet ons al te samen met hem steruen. Hier om si hem al een prijs ende eere inder eewicheyt.

Wrede si met v.

Chebet.

Dheere en Godt wi biddē v, dat ghi ons wilt ouergbietē met uwer grōdelooser barmherticheyt, voor de welke v sone Jesus Christus niet gheweggert en heeft, ghelert te wordē inder booser handē, om te lidē de doot des crupcen, met wien dat ghi nu regneert nu ende inder eewicheyt. Amen.

Ite Willa est.

Also gaet indē naem des Vaders ende des Soons ende des heplighen geests Amen.

Epnde.

Das testament des Christi

Das ist das testament des Christi
das er mit uns gemacht hat
das wir durch sein blut
zu erben sein sollen

Das ist das testament des Christi
das er mit uns gemacht hat
das wir durch sein blut
zu erben sein sollen
das wir durch sein blut
zu erben sein sollen

Das ist das testament des Christi

Das ist das testament des Christi
das er mit uns gemacht hat
das wir durch sein blut
zu erben sein sollen
das wir durch sein blut
zu erben sein sollen

Das ist das testament des Christi

Das ist das testament des Christi
das er mit uns gemacht hat
das wir durch sein blut
zu erben sein sollen

Das ist das testament des Christi